Diarienummer
FK 2025/009916

Kontrollutredning

Diarienummer
FK 2025/009916

En vägledning är i första hand ett stöd för Försäkringskassans medarbetare vid ärendehandläggning och utbildning. Den innehåller en samlad information om vad som gäller på det aktuella området, uppdelat på tillämpnings- och metodstödsavsnitt.

En vägledning kan innehålla beskrivningar av

- författningsbestämmelser
- allmänna råd
- förarbeten
- rättspraxis
- JO:s beslut.

En vägledning kan även innehålla beskrivningar av hur man ska handlägga ärenden på det aktuella området och vilka metoder som då ska användas.

Vägledningarna uppdateras fortlöpande. Ändringar arbetas in i den digitala versionen, som finns på forsakringskassan.se. Sök på ”vägledningar”.

Du som arbetar på Försäkringskassan hittar dem också på Fia.

Upplysningar: Försäkringskassan
Gemensamma försäkringsfrågor

Beslutad 2025–06–04

Innehåll

Förkortningar **9**

Sammanfattning **10**

Läsanvisningar **11**

1 Försäkringskassans verksamhet för kontrollutredning **12**
1.1 Kontrollutredningsverksamhetens utveckling 12
1.1.1 Styrning och influenser 13
1.2 Den statliga värdegrunden 14
1.3 Den enskildes integritet 15

2 Samverkan **16**
2.1 Viktigt med samverkan 16
2.1.1 Samverkan på central, nationell och lokal nivå 16
2.2 Krav på myndighetssamverkan 17
2.2.1 Informationsutbyte och sekretess mellan myndigheter 17
2.3 Samverkan med andra än myndigheter 18
2.4 Nationell samverkan mot organiserad brottslighet 18
2.4.1 Samverkansrådet 18
2.4.2 Operativa rådet 18
2.4.3 Nationellt underrättelsecentrum 18
2.4.4 Regionala samverkansråd 18
2.4.5 Regionala underrättelsecentrum 19
2.4.6 Underrättelsearbete och operativt arbete 19
2.4.7 Metodstöd – hålla isär underrättelsearbete och operativt arbete 19
2.5 Metodstöd – förhållningssätt vid samverkan 19

3 Kontrollutredning **20**
3.1 Anmälan till Försäkringskassan 20
3.2 Anmälningar från privatpersoner 20
3.2.1 Metodstöd – ta emot en muntlig anmälan 20
3.3 Anmälningar från arbetsgivare, hyresvärdar med flera 21
3.4 Uppgifter från försäkringsbolag 21
3.5 Anmälan och uppgifter från andra myndigheter 21
3.6 Handlingar som skickats till fel myndighet 21
3.7 Diarieföring av handlingar 22
3.7.1 Handlingar som inte kan skannas 22
3.8 Interna impulser till kontrollutredning 22
3.9 Sekretess inom en myndighet 22
3.10 Riskbaserade kontroller 23
3.11 Brev i retur till Försäkringskassan 23
3.12 Uppgifter från massmedierna 23
3.13 Iakttagelser på fritiden 23
3.13.1 Kritik från JO – handläggare gav förslag på åtgärder 24
3.13.2 Kritik från JO – hur handläggare redovisade observationer 24
3.13.3 Kritik från JO – handläggningen av ärendet 25

4 Generellt om handläggning **26**
4.1 Värdera uppgifter i ärendet 26
4.2 Inget lagstöd för att begära uppgifter när utredningen är avslutad 27
4.3 Kontrollera andra utbetalningar, förmåner och relationspersoner 27

4.3.1 Metodstöd – kontrollera andra utbetalningar och förmåner 27
4.3.2 Metodstöd – kontrollera andra relationspersoner 27
4.4 Information på internet 28
4.4.1 Uppgifter på sociala medier – utan inloggning 28
4.4.2 Uppgifter på sociala medier – med inloggning 29
4.4.3 Metodstöd – spara ner uppgifter i ärendet 29
4.5 Krav på snabb handläggning 30
4.6 Väsentlig försening och dröjsmålstalan 30
4.7 Uppgifter måste dokumenteras 31
4.8 Dokumentation i journaler 31
4.8.1 Språket i journalanteckningar 32
4.8.2 Tydliga och strukturerade journalanteckningar 32
4.8.3 Metodstöd – dokumentera uppgifter 32
4.8.4 Metodstöd – hantera mejl som rör försäkringsärenden 33
4.8.5 Metodstöd – arbetsmaterial 34

5 Hämta in uppgifter 35
5.1 Värdera vilka uppgifter som behöver hämtas in 35
5.2 Hämta in uppgifter från andra än den enskilde 35
5.3 Lämna uppgifter för att kunna få svar 35
5.4 Begära uppgifter från myndigheter, arbetsgivare, uppdragsgivare, anordnare av personlig assistans och försäkringsinrättningar 36
5.4.1 Begärda uppgifter ska gälla den enskilde 36
5.4.2 Begreppet myndighet 37
5.4.3 Begreppet försäkringsinrättning 37
5.4.4 Metodstöd – när arbetsgivaren inte lämnar uppgifter 37
5.5 Begära uppgifter digitalt 38
5.6 Begära uppgifter från a-kassor 38
5.7 Efterfråga eller begära uppgifter från bank 38
5.7.1 Skyldighet för banker att lämna uppgifter i ärenden om bostadsbidrag och bostadstillägg 39
5.7.2 Metodstöd – att välja rätt lagstöd 40
5.8 Ställa frågor om den enskilde till andra 41
5.9 Ställa frågor om Swish 41
5.10 Förfrågan och besök hos en bidragsskyldig 41
5.11 Hämta in uppgifter om assistenter och assistansanordnare 42
5.11.1 Ställa frågor om assistenter till anordnare av assistans 42
5.11.2 Begära uppgifter från Skatteverket 42
5.12 Begära uppgifter om deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser 43
5.12.1 Begära uppgifter från Arbetsförmedlingen 43
5.12.2 Begära uppgifter från Skatteverket 43
5.12.3 Ställa frågor om deltagaren till andra 43
5.13 Begära uppgifter från Migrationsverket 43
5.14 Begära uppgifter från postföretag 45
5.15 Myndigheter kan lämna uppgifter till Försäkringskassan med stöd av generalklausulen 45
5.16 Begära uppgifter av en journalist – kan strida mot efterfrågeförbudet 46

6 Lämna ut uppgifter 47
6.1 Socialförsäkringssekretess 47
6.1.1 Socialförsäkringssekretess och statligt tandvårdsstöd 48
6.1.2 Socialförsäkringssekretess och juridiska personer 48

6.2 Metodstöd – neka att lämna ut en sekretessbelagd uppgift eller handling 48

7 Sekretess mot den enskilde 49
7.1 Sekretesskydd för anmälaren 49
7.1.1 Menprövning 49
7.1.2 Utsaga 49
7.1.3 Kännedom om den som utreds 50
7.2 Förundersökningssekretess 50
7.2.1 Metodstöd – prövning av förundersökningssekretess 51

8 Lämna ut uppgifter till myndigheter, a-kassor och försäkringsbolag 52
8.1 Underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen 53
8.1.1 Uppgifter som omfattas av underrättelseskyldigheten 54
8.2 Uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet 55
8.2.1 Motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen 56
8.2.2 Planera, genomföra och följa upp myndighetsgemensamma kontroller 57
8.2.3 Uppgifter som omfattas av uppgiftsskyldigheten 57
8.3 Uppgiftslämnarförordningen 58
8.4 Lämna uppgifter till Skatteverket 59
8.4.1 Folkbokföringslagen 59
8.4.2 Metodstöd – lämna uppgifter om folkbokföring 61
8.4.3 Folkbokföringsbrott 61
8.4.4 Skatteförfarandelagen 61
8.5 Lämna uppgifter till Arbetsförmedlingen 62
8.6 Lämna uppgifter till Utbetalningsmyndigheten 62
8.7 Lämna uppgifter till Kronofogden 63
8.8 Metodstöd – begäran från en myndighet 63
8.9 Lämna uppgifter till en a-kassa 63
8.10 Lämna uppgifter till en kommun 63
8.10.1 Orosanmälan som gäller barn 64
8.10.2 Anmälan om missförhållanden som rör en vuxen eller en assistansberättigad 64
8.10.3 Anmälan till överförmyndare om en god man eller förvaltare missköter sitt uppdrag 64
8.11 Sekretess mot försäkringsbolag 64
8.11.1 Lämna uppgifter till försäkringsbolag vid samordning av ersättning 65
8.11.2 Fullmakt 65
8.11.3 Inget lagstöd för att på eget initiativ lämna uppgifter till försäkringsbolag 65
8.12 Lämna uppgifter till andra myndigheter vid misstanke om brott 65
8.12.1 Uppgifter till myndigheten som ska ingripa mot brottet 66
8.12.2 Polisanmäla brott enligt bidragsbrottslagen 66
8.12.3 Polisanmäla brott enligt brottsbalken 67
8.12.4 Komplettering av polisanmälan 67
8.13 Uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet 68
8.14 Lämna uppgifter med stöd av generalklausulen 69
8.15 Anmälan till kontrollutredning när den misstänkte är anställd på Försäkringskassan 69

9 Utreda med den enskilde 70
9.1 Begära uppgifter från den enskilde 70
9.2 Samtal med den enskilde 70
9.2.1 Metodstöd – planera samtalet 71

9.2.2 Metodstöd – genomföra samtalet ... 71
9.2.3 Metodstöd – efter samtalet ... 72
9.3 Hembesök och arbetsplatsbesök hos den enskilde ... 72
9.3.1 Anmält och oanmält besök ... 74
9.3.2 Tjänstekort och särskilt tjänstekort ... 74
9.3.3 Metodstöd – antal besök ... 74
9.3.4 Metodstöd – planera besöket ... 75
9.3.5 Metodstöd – säkerhetsbedömning inför besöket ... 75
9.3.6 Metodstöd – genomför besöket ... 75
9.3.7 Metodstöd – begär kopia på pass- eller körkortsfoto ... 76
9.3.8 Metodstöd – under besöket ... 76
9.3.9 Metodstöd – säkerhet under besöket ... 77
9.3.10 Metodstöd – efter besöket ... 77
9.3.11 Metodstöd – om besöket inte kan genomföras ... 77
9.4 Hem- och arbetsplatsbesök hos någon annan än den enskilde ... 78
9.5 Spaning är en otillåten kontrollmetod ... 78
9.5.1 Skillnad mellan iakttagelser och spaning ... 79
9.5.2 Exempel på vad som är spaning ... 79
9.5.3 Exempel på tillåtna iakttagelser ... 79

10 Åtgärder i ärendet ... 81
10.1 Information till den enskilde om kontrollutredningen ... 81
10.1.1 Metodstöd – informera den enskilde om genomförd kontrollutredning ... 81
10.2 Kommunicering ... 81
10.2.1 Kommunicering – handlingar och uppgifter från den enskilde ... 82
10.2.2 Kommunicering – handlingar och uppgifter som rör någon annan än den enskilde ... 82
10.2.3 Kommunicering – sammanställning av underlag och uppgifter ... 82
10.2.4 Metodstöd – kommunicera uppgifter ... 83
10.3 Överlämning till en annan enhet eller handläggare ... 84
10.4 Interimistiskt beslut och slutligt beslut om att ersättningen ska upphöra eller minskas ... 84
10.5 Återkrav och skadestånd ... 85
10.5.1 Skadestånd ... 85
10.6 Fordringshantering ... 85
10.7 Sanktionsbestämmelser om indragning eller nedsättning av en förmån – 110 kap. 52–58 §§ SFB ... 85
10.7.1 Förhållanden som har betydelse för rätten till ersättning eller ersättningens storlek ... 86
10.7.2 Vägran att medverka vid besök ... 89
10.7.3 Andra situationer när sanktionsbestämmelserna kan bli aktuella att utreda ... 90

11 Polisens och Åklagarmyndighetens arbete ... 91
11.1 Uppfylla rekvisiten för brottet ... 91
11.2 Objektiva rekvisit ... 91
11.3 Subjektiva rekvisit – uppsåt, oaktsamhet och grov oaktsamhet ... 91
11.3.1 Uppsåt ... 92
11.3.2 Oaktsamhet och grov oaktsamhet ... 92
11.4 Beloppsgränser ... 92
11.5 Straffrättsvillfarelse ... 92
11.6 Preskriptionstid ... 92
11.7 Ett eller flera brott ... 93

11.8 Misstanke om brott, förundersökning och förhör 93
11.8.1 Misstanketrappan 93
11.8.2 Förundersökning 94
11.8.3 Förhör 94
11.8.4 Förundersökningsbegränsning 94
11.9 Åklagaren väcker åtal 95
11.9.1 Strafföreläggande 95
11.9.2 Inget åtal 95
11.9.3 Åtalsunderlåtelse 95
11.10 Överprövning 95
11.11 Den tilltalade kan överklaga en dom 96

12 Bidragsbrottslagen 97
12.1 Bidragsbrott 97
12.2 Beloppsgränser för bidragsbrott 97
12.3 De objektiva rekvisiten för bidragsbrott 97
12.3.1 Att lämna en oriktig uppgift eller inte anmäla ändrade förhållanden 98
12.3.2 Konkret fara 98
12.3.3 Ringa brott 98
12.3.4 Grovt bidragsbrott 99
12.3.5 Vårdslöst bidragsbrott 100
12.4 De subjektiva rekvisiten vid bidragsbrott 101
12.5 Bortfallande av påföljd - preskription 101
12.6 Frivillig rättelse 102

13 Brott enligt brottsbalken 103
13.1 Bedrägeri 103
13.2 Urkundsförfalskning 104
13.3 Missbruk av urkund 105
13.4 Osann försäkran och vårdslös försäkran 106
13.5 Osant intygande och brukande av osann urkund 106
13.6 Försök till brott 107

14 Polisanmälan 108
14.1 Alla misstänkta bidragsbrott ska polisanmälas 108
14.2 Försäkringskassan ska inte utreda misstänkta brott 108
14.3 Ta ställning till polisanmälan 109
14.3.1 Bedöma om det finns misstanke om bidragsbrott 109
14.3.2 Metodstöd – checklista för att bedöma misstanke om bidragsbrott 109
14.4 Polisanmäla andra än den enskilde 110
14.4.1 Polisanmäla när det är oklart vem som begått brottet 110
14.5 Ingen skyldighet att informera om polisanmälan 110
14.6 Fastställa brottstiden 111
14.6.1 Brottstidens början 111
14.6.2 Brottstidens slut 111
14.6.3 Brottstid för brott som upptäcks innan ersättning betalats ut 111
14.6.4 Framtida utbetalning 111

15 Exempel på när polisanmälan är aktuell eller inte aktuell 112
15.1 Assistansersättning 112
15.2 Inte anmält ändrade förhållanden 113
15.3 Förfalskad handling 114
15.4 Flyttat utomlands 115

15.5 Aktivitetsstöd 116
15.6 Åberopa att någon annan lämnat felaktiga uppgifter 117
15.7 Ingen konkret fara för felaktig utbetalning 118
15.8 Bidragsbrott eller grovt bidragsbrott? 118
15.9 Bedrägeri 119
15.10 Urkundsförfalskning 119

16 Efter polisanmälan 120
16.1 Förundersökningssekretess på Försäkringskassan 120
16.2 Att höras som vittne 120
16.3 Metodstöd – ändring av ett beslut som ligger till grund för polisanmälan 120
16.4 Försäkringskassan kan begära överprövning 120
16.4.1 Begära överprövning av polisens beslut 121
16.4.2 Begära överprövning av åklagarens beslut 121
16.4.3 Metodstöd – skriva en begäran om överprövning 121
16.5 Diarieföring av återrapportering från polis, åklagare och domstolar 121

Källförteckning 122

Förkortningar

Förkortning	Förklaring
AFL	Lag om allmän försäkring (1962:381)
BrB	Brottsbalken (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
FEA	Förordningen om ersättning till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser (2017:819)
Fia	Försäkringskassans intranät
FL	Förvaltningslag (2017:900)
FUT	Felaktiga utbetalningar
HAPO	Handläggningsportalen
HD	Högsta domstolen
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JO	Justitieombudsmannen
KR	Kammarrätten
KUT	Korrekta utbetalningar från välfärdssystemen
LFC	Lokalt försäkringscenter
LUFFA	Lag (2024:307) om uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet
LUS	Lagen om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet (2016:774)
MUR	Motståndskraft hos utbetalande och rättsvårdande myndigheter
NUC	Nationella underrättelsecentret
NJA	Nytt juridiskt arkiv
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RF	Regeringsformen
RSR	Regionalt samverkansråd
RUC	Regionalt underrättelsecenter
RUT	Rätt utbetalning från välfärdssystemen
RåR	Riksåklagarens riktlinjer
SFB	Socialförsäkringsbalken (2010:110)
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105)
ÄHS	Ärendehanteringssystem

Sammanfattning

Det ingår i Försäkringskassans uppdrag att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs och att motverka bidragsbrott. Kontrollutredningsverksamhetens uppdrag är att utreda misstankar om att någon medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder och att i förekommande fall polisanmäla misstänkta brott.

Starten på en kontrollutredning kan vara en uppgift som kommer in till Försäkringskassan, till exempel i form av en anmälan från en privatperson eller från en myndighet. Det kan också vara uppgifter från en handläggare på Försäkringskassan som misstänker att en person lämnat felaktiga uppgifter. Försäkringskassan kan också starta egna utredningar utifrån riskbaserade kontroller.

Anmälningar ska utredas snabbt och om det visar sig att en ersättning betalas ut felaktigt, måste Försäkringskassan så snart som möjligt stoppa ytterligare felaktiga utbetalningar. En snabb handläggning leder till färre och lägre återkrav. Även respekten för den enskilde kräver en snabb handläggning. Personen kan uppfatta det som besvärande att Försäkringskassan ifrågasätter hens rätt till ersättning.

Vid en kontroll eller en utredning av ett ärende behövs det ofta kompletterande uppgifter. Försäkringskassan har rätt att besöka en enskild person och att ställa frågor till hen eller till andra för att få in nödvändiga uppgifter.

Försäkringskassan har också möjligheter att få uppgifter från andra myndigheter och från arbetsgivare. Men det finns vissa kontroll- och utredningsåtgärder som inte är tillåtna. Försäkringskassan får inte göra observationer av någon utan att hen vet om det. Det är inte heller tillåtet att vidta andra åtgärder som liknar spaningsverksamhet.

Om någon har fått en ersättning utan ha rätt till den, ska Försäkringskassan ta ställning till om det är aktuellt att återkräva den felaktigt utbetalda ersättningen.

En misstanke om att en person har begått ett brott mot socialförsäkringen kan finnas tidigt i ett ärende. Men det är först när den försäkringsmässiga utredningen är klar som Försäkringskassan kan konstatera om det finns en misstanke om brott.

Försäkringskassan ska polisanmäla alla misstänkta bidragsbrott.

Läsanvisningar

Denna vägledning ska vara ett stöd för Försäkringskassans medarbetare i handläggningen och vid utbildning.

Vägledningen redovisar och förklarar lagar och andra bestämmelser. Den redogör för de delar av lagens förarbeten som är särskilt viktiga för att förstå hur lagen ska tillämpas. Den redogör också för rättspraxis och för Försäkringskassans rättsliga ställningstaganden.

Vägledningen innehåller en beskrivning av hur ärenden ska handläggas och vilka metoder som ska användas för att åstadkomma både effektivitet och kvalitet i handläggningen. Rubriken till sådana kapitel eller avsnitt inleds med ordet ”metodstöd”.

Hänvisningar

I vägledningen finns hänvisningar till lagar, förordningar och föreskrifter. De är som regel citerade i en ruta som texten före eller efter rutan hänvisar till. Det finns också hänvisningar till allmänna råd, Försäkringskassans rättsliga ställningstaganden, interna styrdokument, förarbeten, rättsfall, JO-beslut och andra vägledningar. Dessa hänvisningar finns antingen i löpande text eller inom parentes i direkt anslutning till den mening eller det stycke den avser.

Sist i vägledningen finns en källförteckning som redovisar de lagar, förordningar, domar med mera som nämns i vägledningen.

Exempel

Vägledningen innehåller också exempel. De är komplement till beskrivningarna och åskådliggör framför allt hur en ersättning ska beräknas.

Historikbilaga

Denna vägledning har reviderats. I historikbilagan finns en kortfattad beskrivning av de sakliga ändringar som gjorts i respektive version av vägledningen. Genom att läsa historikinformationen får du en överblick över de viktigaste nyheterna i den här versionen.

Att hitta rätt i vägledningen

I vägledningen finns en innehållsförteckning. Den är placerad först och ger en översiktsbild av vägledningens kapitel och avsnitt. Med hjälp av fliken ”bokmärken” i vänsterkanten kan du navigera mellan avsnitten. Det finns också en sökfunktion för att hitta enstaka ord och begrepp.

1 Försäkringskassans verksamhet för kontrollutredning

Det ingår i Försäkringskassans uppdrag att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs och att motverka bidragsbrott (2 § 3 p. förordningen [2009:1174] med instruktion för Försäkringskassan).

Kontrollutredningsverksamhetens uppdrag är att motverka bidragsbrott genom att

- utreda konstaterade eller misstänkta felaktiga utbetalningar som någon medvetet kan ha orsakat
- utreda misstankar om att någon medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder
- polisanmäla misstänkta brott.

En kontrollutredning innebär att man utreder rätten till ersättning med ett avdelnings- och förmånsövergripande perspektiv. Det ingår även att polisanmäla alla misstänkta bidragsbrott. För att kontrollutredningsarbetet ska vara effektivt och leda till ett resultat behöver kontrollutredarna ofta använda olika utredningsvägar som man normalt inte använder inom vanlig handläggning.

Kapitlet beskriver kortfattat Försäkringskassans verksamhet för kontrollutredning, verksamhetens uppdrag och utveckling enligt principerna i den statliga värdegrunden och med hänsyn till den enskildes integritet.

1.1 Kontrollutredningsverksamhetens utveckling

År 2006 avsatte regeringen särskilda medel för kontrollutredningsverksamhet inom hela Försäkringskassan. Det innebar bland annat att cirka 300 handläggare anställdes för att jobba enbart med kontrollärenden. Det fanns olika varianter av kontrollutrednings-verksamhet även före 2006, men då lokalt på flera orter.

I samband med Försäkringskassans omorganisation 2008 placerades verksamheten på lokala försäkringscenter och hanterade då både kontroll- och återkravsutredningar.

I samband med Försäkringskassans omorganisation 2014 placerades den större delen av kontrollutredningsverksamheten på Avdelningen för gemensamma försäkringsfrågor (GF) med en gemensam verksamhetsområdeschef. Undantaget var kontrollutredningar av statligt tandvårdsstöd och utlandsärenden. År 2017 delades verksamheten upp i område Nord och Syd med en områdeschef för varje område.

År 2024 gjorde GF Kontroll en strategisk anpassning och har börjat arbeta med verksamhetslogikerna A, B och C. Det innebär att ärenden kategoriseras och fördelas utifrån *komplexitet*, *omfattning* och *krav på utredning*. I samband med den strategiska anpassningen har även området GF Kontroll analys och utveckling inrättats. Inom området arbetar verksamhetsutvecklare och en nationell kontrollenhet med fokus på bland annat särskilt utredningskrävande ärenden.

Kontrollutredningsverksamheten har även på andra sätt utvecklats sedan 2006.

- Vi har gått från att göra riktade kontroller utifrån enstaka indikatorer till att nu även utveckla egna riskbaserade kontroller.
- Vi har gått från att utreda enkla ärenden med en enskild person till att nu även utreda mer komplexa ärenden där hen kan vara en företrädare för ett företag, assistansanordnare eller tandläkare.

- Vi har utvecklat metoderna för att utreda ärenden och för att hitta utredningsvägar.
- Vi drar nytta av andra aktörers kompetens genom samverkan.

1.1.1 Styrning och influenser

Kontrollutredningsverksamhetens styrning och influenser påverkas till stor del av samhällsutvecklingen.

Regeringen beslutade 2005 att tillsätta en delegation med uppdrag att utgöra ett samverkansorgan mellan flera myndigheter, bland andra Försäkringskassan, för åtgärder mot felaktiga utbetalningar från de offentliga försäkrings- och bidragssystemen. Delegationen fick namnet *Delegationen mot felaktiga utbetalningar* (FUT-delegationen). Delegationens arbete ledde till införandet av bidragsbrottslagen (2007:612) och lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen (lagen om underrättelseskyldighet). FUT-delegationen upphörde 2008.

När Försäkringskassan utvidgade kontrollutredningsverksamheten 2006–2007 fokuserade samhällsdiskussionen till stor del på kontrollutredningar och polisanmälningar. Försäkringskassan fick för budgetår 2007 och några år därefter ett särskilt uppdrag att redovisa resultatet av kontrollutredningsverksamheten till regeringen.

2009 utfärdades förordningen (2009:1174) med instruktion för Försäkringskassan. Med förordningen fick Försäkringskassan ett tydligt och uttalat uppdrag om att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs och motverka bidragsbrott (2 § 3 p.).

I september 2015 tillsattes utredningen *Kvalificerad välfärdsbrottslighet – förebygga, förhindra, upptäcka och beivra*. Utredningens uppdrag var att göra en översyn av välfärdsstatens förmåga att stå emot organiserad och systematisk ekonomisk brottslighet samt identifiera risker i välfärdssystemen och andra närliggande skatte-finansierade system. Utredningen överlämnade sitt svar i maj 2017. Hittills har utredningens arbete bland annat lett till införandet av folkbokföringsbrott. Arbetet har även genererat ytterligare utredningar som till exempel *En samordnad statlig utbetalningsfunktion* och *En förbättrad hantering av bidragsbrott*.

I juni 2016 beslutade regeringen att inrätta en delegation med uppdrag att motverka överutnyttjande av och felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen, och andra närliggande skattefinansierade eller skattesubventionerade system (KUT-delegationen). Försäkringskassan ingår i KUT-delegationen.

Att förhindra felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen och att bekämpa bidragsbrott har blivit en prioriterad fråga för regeringen. Det har lett till flera utredningar och förändringar som påverkar Försäkringskassans arbete med kontrollutredningar.

Den 1 januari 2024 inrättades Utbetalningsmyndigheten med uppdrag att förebygga, förhindra och upptäcka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. Myndigheten administrerar också ett system med transaktionskonto för utbetalningar från vissa statliga myndigheter. Utbetalningsmyndigheten är skyldig att underrätta bland annat Försäkringskassan och berörda aktörer om felaktiga utbetalningar, men även andra felaktigheter (prop. 2022/23:34). Läs mer om att lämna uppgifter till Utbetalningsmyndigheten i avsnitt 8.6.

I februari 2024 förändrades 114 kap. socialförsäkringsbalken (SFB) med anledning av utredningen om dataskyddsreglering på socialförsäkringsområdet (prop. 2023/24:29). Förändringarna innebär bland annat att Försäkringskassan får under vissa förutsättningar lämna ut personuppgifter digitalt, så länge det inte strider mot bestämmelser om sekretess och krav på säkerhet. Läs mer om behandling av personuppgifter i förordning (2024:14) *om behandling av personuppgifter vid*

Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten och i Försäkringskassans vägledning (2001:3) *Offentlighet, sekretess och behandling av personuppgifter.*

Den 1 juli 2024 trädde en ny lag i kraft som handlar om *uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottlighet i arbetslivet* (prop. 2023/24:85). Lagen ger Försäkringskassan med flera myndigheter förutsättningar att utbyta de uppgifter som behövs för att säkerställa korrekta beslutsunderlag. Den syftar också till att ge myndigheterna tillgång till uppgifter som behövs för att planera, genomföra eller följa upp myndighetsgemensamma kontroller av arbetsplatser. Läs mer om lagen i avsnitt 8.2.

2021 års bidragsbrottsutredning (SOU 2022:37 och 2023:52*)* föreslår bland annat att Försäkringskassan ska få ett tydligare ansvar att förebygga välfärdsbrott. Utredningen innehåller även förslag på en utökad möjlighet för Försäkringskassan att hämta in uppgifter från banker och andra aktörer än den enskilde. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 december 2025.

Betänkandet *Ett effektivt straffrättsligt skydd för statliga stöd till företag* (SOU 2024:24) föreslår en ny straffrättslig reglering som ska omfatta statliga företagsstöd. Det är stöd, bidrag och andra ersättningar som beslutas av en statlig myndighet eller en organisation som av staten har fått uppgiften att besluta om stöd, och betalas ut till eller på annat sätt tillgodoräknas en juridisk person eller en enskild näringsidkare. Betänkandet föreslår också att även regionerna ska omfattas av underrättelseskyldigheten vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2026.

1.2 Den statliga värdegrunden

Den statliga värdegrunden, som vilar på grundlagarna, ska prägla Försäkringskassans verksamhet. Den statliga värdegrunden kan sammanfattas i sex grundläggande rättsliga principer:

- demokrati
- legalitet
- objektivitet
- fri åsiktsbildning
- respekt för lika värde, frihet och värdighet
- effektivitet och service.

Den statliga värdegrunden beskrivs utförligare i vägledning (2004:7) *Förvaltningsrätt i praktiken* och i *Försäkringskassans etiska kod*.

Utgångspunkten för ett kontrollutredningsärende är misstankar om att någon medvetet har lämnat felaktiga uppgifter, eller har låtit bli att anmäla ändrade förhållanden, för att få ersättning från socialförsäkringen.

Det är viktigt att följa den statliga värdegrundens principer och Försäkringskassans etiska kod. Det innebär bland annat att kontrollutredaren ska vara objektiv och saklig när hen utreder ärendet, att hen ska ha den enskildes perspektiv i åtanke och visa respekt för den enskilde och hens rättigheter.

I ett ärende kan det alltid finnas motstridiga uppgifter. Uppgifterna kan till exempel tala både för och emot att den enskilde fått en felaktig ersättning, eller både för och emot att den enskilde handlat medvetet. Kontrollutredaren ska ta hänsyn till och dokumentera alla uppgifter som har betydelse för ärendet och värdera uppgifterna på ett objektivt sätt.

1.3 Den enskildes integritet

Även om det finns misstankar om att brott har begåtts så ska vi ha i åtanke att utredningen i nästan samtliga fall gäller en enskild person. En kontrollutredning kan vara integritetsingripande för den enskilde och ska därför bara startas när det finns skäl till det. Om det finns flera lika lämpliga utredningsmetoder i ett ärende ska vi välja den som är minst integritetsingripande för den enskilde.

2 Samverkan

Kontrollutredningsverksamheten samverkar med andra myndigheter lokalt, nationellt och centralt. Den här samverkan är avgörande, eftersom Försäkringskassan saknar möjlighet att själv identifiera och åtgärda vissa typer av bidragsbrott. Det handlar i huvudsak om när brott mot socialförsäkringssystemet begås av nätverk av personer och/eller företag som tillsammans systematiskt försöker få ersättning på felaktiga grunder. Samarbetet i de här frågorna är viktigt för att gemensamt identifiera och åtgärda bidragsbrott.

Det här kapitlet beskriver varför Försäkringskassan samverkar med olika myndigheter och andra aktörer på både central, nationell och lokal nivå. Det beskriver också vilket förhållningssätt en medarbetare inom kontrollutredningsverksamheten bör ha vid samverkan med andra.

2.1 Viktigt med samverkan

Brottsförebyggande rådet (Brå) har i en rapport konstaterat att hela välfärdssystemet hänger ihop och det är viktigt att de myndigheter och andra aktörer som ingår samverkar för att motverka felaktiga beslut och utbetalningar. Genom samverkan finns också en möjlighet att gemensamt förhindra brottslighet riktad mot välfärdssystemet. (Rapport 2015:8 Intyget som dörröppnare till välfärdssystemet, Brottsförebyggande rådet)

För Försäkringskassan är det en viktig del av kontrollutredningsarbetet att delta i olika former av samverkan med andra myndigheter och aktörer. Samverkan med andra kan underlätta arbetet med att utreda och förhindra felaktiga utbetalningar. Det kan också göra det enklare att få kontakt med andra myndigheter och olika aktörer samt bidra till att Försäkringskassan får värdefulla impulser och anmälningar. Samverkan ger också en möjlighet till ett gemensamt utbyte av kunskap, vilket i sin tur kan utveckla myndigheters och andra aktörers kontrollutredningsverksamhet.

2.1.1 Samverkan på central, nationell och lokal nivå

Samverkan kan ske på central, nationell och lokal nivå och har då olika inriktning. Den centrala samverkan sker framför allt

- i Samverkansrådet, Operativa rådet och Nationella underrättelsecentret (NUC)
- i det myndighetsgemensamma nätverket där de flesta stora myndigheter och andra aktörer finns representerade
- mellan Försäkringskassan, försäkringsbolagen och Larmtjänst
- med olika delar av Skatteverket
- mellan Försäkringskassan och olika delar av Polisen och Åklagarmyndigheten
- i tillfälliga samverkansprojekt med andra myndigheter och aktörer.

I slutet av 2019 tog Försäkringskassan initiativ till ett fördjupat samarbete med andra myndigheter i syfte att stärka arbetet mot bidragsbrott och missbruk av välfärdssystemet. Initiativet *Motståndskraft hos utbetalande och rättsvårdande myndigheter, mot missbruk och brott i välfärdssystemen* (MUR) startade i december 2019. Ledande representanter för 26 myndigheter deltar i MUR och Försäkringskassan ansvarar för initiativets kansli.

Den centrala samverkan syftar främst till att skapa kontakter och ett erfarenhetsutbyte på central nivå inom myndigheterna. Vid sådan samverkan kan man till exempel diskutera olika kontrollmetoder och utbyta kunskap om olika brottstyper. Det kan vara till stor nytta i arbetet med att förhindra brott mot socialförsäkringen.

Med nationell samverkan menas en samverkan som sker på ett likformigt sätt mellan Försäkringskassan och en annan myndighet över hela Sverige.

Den lokala samverkan är oftast ortsanknuten. Den lokala kontrollutredningsenheten samverkar med olika myndigheter och aktörer som finns inom dess närområde. Inom denna samverkan kan man utbyta mer ortsanknuten information och bedriva gemensamma samverkansprojekt. Det handlar här ofta om en samverkan som sker på ärende- eller individnivå utifrån gällande sekretessbestämmelser.

Samverkan mot organiserad brottslighet på regional och lokal nivå sker inom organen Regionalt samverkansråd (RSR) och Regionalt underrättelsecentrum (RUC) (se avsnitt 2.6).

2.2 Krav på myndighetssamverkan

I 8 § FL står det att varje myndighet ska hjälpa andra myndigheter inom ramen för den egna verksamheten. Avsikten är att befästa en vedertagen princip om att myndigheter ska biträda och hjälpa varandra i möjligaste mån. Bestämmelsen gäller inte bara vid handläggning av ärenden, utan vid all verksamhet hos myndigheterna.

Bestämmelsen har dock vissa begränsningar. En myndighet måste alltid prioritera sina egna huvuduppgifter och avgör själv om den kan avsätta resurser för att hjälpa andra myndigheter med hänsyn till den rådande arbets- och resurssituationen. (Se prop.2016/17:180 sid 70, En modern och rättssäker förvaltning- ny förvaltningslag).

Kravet på myndighetssamverkan i 8 § FL kan inte åberopas för att upphäva sekretess som kan gälla mellan myndigheter. Men sekretessbrytande regler finns dock i andra lagstiftningar. Det finns även mer preciserade bestämmelser om uppgiftsskyldighet i olika författningar.

2.2.1 Informationsutbyte och sekretess mellan myndigheter

Huvudregeln är att sekretess gäller mellan myndigheter (8 kap. 1 § OSL). Denna sekretess gäller vid all form av uppgiftslämnande, även på möten och vid diskussion av ärenden.

Informationsskyldigheten mellan myndigheter regleras i 6 kap. 5 § OSL. En myndighet ska på begäran av en annan myndighet lämna uppgifter som den förfogar över, om det inte finns några hinder på grund av sekretessbestämmelser eller av hänsyn till arbetets behöriga gång. Skyldigheten att lämna information till andra myndigheter är mer vidsträckt än skyldigheten mot allmänheten. Enligt bestämmelsen omfattar skyldigheten varje uppgift som myndigheten förfogar över, alltså inte bara uppgifter ur allmänna handlingar.

Det finns flera bestämmelser som ger myndigheter en skyldighet att lämna uppgifter i vissa situationer, så kallad uppgiftsskyldighet. Det innebär att Försäkringskassan ska lämna uppgifter till andra myndigheter på begäran eller på eget initiativ. Bestämmelser om uppgiftsskyldighet bryter eventuell sekretess (10 kap. 28 § OSL). Det finns även särskilda sekretessbrytande bestämmelser som ger Försäkringskassan en möjlighet att lämna uppgifter, men ingen skyldighet att göra det.

Misstankar om felaktig utbetalning från välfärdsystemen eller brott är exempel på situationer som kan ge myndigheter en uppgiftsskyldighet.

Enligt förordningen (1980:995) om skyldighet för Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten att lämna uppgifter till andra myndigheter ska vi lämna begärda uppgifter i de situationer och till de myndigheter som ingår i förordningen.

Enligt lag (2025:170) om skyldighet att lämna uppgifter till de brottsbekämpande myndigheterna ska bland annat Försäkringskassan bidra med relevanta uppgifter i det brottsbekämpande arbetet hos Ekobrottsmyndigheten, Kustbevakningen, Polismyndigheten, Skatteverket, Säkerhetspolisen, Tullverket och Åklagarmyndigheten. Vissa uppgifter ska vi lämna på begäran och andra ska vi lämna på eget initiativ efter en intresseavvägning. Läs mer om lagen i informationsmeddelande (IM) 2025:27 publicerat den 1 april 2025. Innehållet kommer att ingå i den här vägledningen och i vägledning 2001:3 vid nästa revidering.

Det finns bestämmelser som handlar om att myndigheter ska meddela varandra vid misstanke om felaktiga utbetalningar. Myndigheter och aktörer som omfattas av lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen, har en skyldighet att underrätta varandra när det kan ha skett en felaktig utbetalning.

Det finns även bestämmelser som ger myndigheter en skyldighet att lämna uppgifter i syfte att *motverka* felaktiga utbetalningar och genomföra myndighetsgemensamma kontroller på arbetsplatser (lag [2024:307] om uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet).

Läs mer om informationsutbyte mellan myndigheter i vägledning 2001:3. Se även kapitel 8 om att lämna ut uppgifter till andra myndigheter.

2.3 Samverkan med andra än myndigheter

Försäkringskassan kan också samverka med andra aktörer, till exempel försäkringsbolag. Då måste vi tänka på att det kan vara andra regler om sekretess och utlämnande av uppgifter som gäller.

2.4 Nationell samverkan mot organiserad brottslighet

Det finns flera olika myndighetsgemensamma organ som arbetar med att motverka organiserad brottslighet. Försäkringskassan är aktiv i flera av dessa myndighetsgemensamma organ.

2.4.1 Samverkansrådet

Samverkansrådet mot organiserad brottslighet består av de högsta cheferna för flera stora myndigheter, däribland Försäkringskassan.

2.4.2 Operativa rådet

Operativa rådet består av höga operativa chefer från samma myndigheter som är representerade i Samverkansrådet.

Operativa rådet beslutar om den operativa nationella inriktningen för bekämpningen av organiserad brottslighet.

2.4.3 Nationellt underrättelsecentrum

Det nationella underrättelsecentret (NUC) finns hos Rikskriminalpolisen och består av personal från olika myndigheter, däribland Försäkringskassan.

NUC arbetar med myndighetsgemensam underrättelseverksamhet på nationell nivå.

2.4.4 Regionala samverkansråd

Regionala samverkansråd (RSR) har ett övergripande ansvar för det myndighetsgemensamma underrättelsearbetet och det operativa arbetet lokalt och

regionalt. RSR styr och prioriterar verksamheten inom de olika regionala underrättelsecentren.

2.4.5 Regionala underrättelsecentrum

Det finns sammanlagt åtta regionala underrättelsecenter (RUC). Försäkringskassan finns med som representant i alla RUC och har särskilt utsedda handläggare som deltar i arbetet.

De olika myndigheterna samverkar och deltar utifrån de möjligheter som finns i gällande lagar och bestämmelser.

2.4.6 Underrättelsearbete och operativt arbete

Arbetet i den myndighetsgemensamma satsningen mot organiserad brottslighet delas upp i *underrättelsearbete* och *operativt arbete*. Hos Försäkringskassan är operativt arbete handläggningen av kontrollutredningar och de åtgärder som man vidtar i ärendena, till exempel beslut om att någon inte har rätt till ersättning eller beslut om att återkräva felaktigt utbetald ersättning. På andra myndigheter kan det operativa arbetet till exempel handla om att inleda förundersökning eller genomföra skatterevision.

2.4.7 Metodstöd – hålla isär underrättelsearbete och operativt arbete

Den som handlägger ett ärende ska vara objektiv. Läs mer i avsnitt 1.2 om den statliga värdegrunden. Om du som kontrollutredare har deltagit i underrättelsearbete kan du ha fått tillgång till underrättelseinformation, som i vissa fall bara är misstankar. Sådan information får inte påverka hanteringen av en kontrollutredning. Det kan vara svårt att hålla isär vad som kommer från underrättelsearbetet respektive handläggningen av ett ärende. Därför blir det i stället en annan kontrollutredare som startar och handlägger kontrollutredningen.

2.5 Metodstöd – förhållningssätt vid samverkan

När du deltar i olika former av samverkan måste du komma ihåg att du företräder Försäkringskassan gentemot andra myndigheter eller aktörer. Vi ska hålla oss till de regler som gäller för Försäkringskassans verksamhet och till den roll vi har som tjänstemän.

Vid samverkan med myndigheter eller andra aktörer behöver du arbeta efter reglerna om sekretess. Vid samverkan på lokal nivå förekommer det att den andra myndigheten eller aktören vill ha uppgifter om enskilda personer. Redan när vi inleder en samverkan kan det därför vara bra att prata om vilka sekretessregler som gäller för Försäkringskassan.

När du medverkar tillsammans med en annan myndighet i olika kontroller utanför Försäkringskassan är det viktigt att du ger dig till känna, visar legitimation och talar om att du kommer från Försäkringskassan.

3 Kontrollutredning

En kontrollutredning kan gälla alla ärendeslag som Försäkringskassan handlägger. Den kan gälla ett ansökningsärende eller ett ärende där det betalas ut eller har betalats ut ersättning. Det kan vara ett ärende där personen fått felaktig ersättning för förfluten tid och nu får ersättningen indragen. Det kan också vara fråga om flera olika ersättningar som en person inte har rätt till därför att hen har flyttat utomlands.

Eftersom alla kontrollutredningar inte gäller personer som är försäkrade använder vi begreppet *den enskilde*. En kontrollutredning kan till exempel gälla en person som har flyttat utomlands och därför inte längre omfattas av svensk socialförsäkring och om hen haft rätt till ersättning för förfluten tid.

En kontrollutredning kan gälla andra än den som har rätt till ersättningen, till exempel en assistansanordnare, en assistent eller en tandläkare.

Kapitlet handlar om de uppgifter som kan starta en kontrollutredning och hur uppgifterna ska hanteras.

3.1 Anmälan till Försäkringskassan

Den som känner till eller misstänker att socialförsäkringen utnyttjas på fel sätt kan anmäla det till Försäkringskassan. Vi kan inte vägra att ta emot uppgifterna eller handlingarna. Externa anmälningar mot enskilda personer kommer oftast via telefon, brev eller mejl. Vi kan även få anmälningar mot exempelvis arbetsgivare, företag och vårdgivare.

Handlingar som kommer in till Försäkringskassan, till exempel via brev eller på elektronisk väg, blir allmänna handlingar. Även fotografier, ljudupptagningar och filmer som skickas till Försäkringskassan blir allmänna handlingar. (jfr. 2 kap. 3 och 6 §§ tryckfrihetsförordningen [TF]). Läs mer om allmänna handlingar i vägledning 2001:3.

3.2 Anmälningar från privatpersoner

En stor del av de externa anmälningarna mot enskilda personer kommer från privatpersoner. En sådan anmälan kan göras öppet eller anonymt till Försäkringskassan.

Om någon i samband med en anmälan uppger sitt namn, så ska vi upplysa hen om att vi måste dokumentera det i journalen. Hen har då möjlighet att välja att gå vidare med anmälan eller inte. Man kan inte i efterhand välja att vara anonym. Uppger personen andra identitetsuppgifter eller till exempel sitt telefonnummer ska vi dokumentera dem.

En anonym anmälan kan ligga till grund för en utredning, men den har i sig normalt inget eller ringa bevisvärde (prop. 1996/97:121 s. 31, Systembrister och missbruk inom socialförsäkringssystemen). Det innebär att en anonym anmälan från en privatperson aldrig i sig kan räcka för att visa att någon försökt få eller har fått ersättning på felaktiga grunder.

En extern anmälan mot en person kan i undantagsfall vara sekretessbelagd även mot den som anmälan avser (se avsnitt 7.1 om sekretesskydd för anmälaren).

3.2.1 Metodstöd – ta emot en muntlig anmälan

Om någon gör en muntlig anmälan är det viktigt att du tar reda på så många relevanta uppgifter som möjligt. Om du i efterhand behöver kontakta den som har gjort anmälan bör du vara uppmärksam på att inte nämna sekretessbelagda uppgifter.

Vi kan aldrig lova att inte lämna ut uppgifter till den anmälde om vem som har anmält. Det beror på att vi vid varje begäran om uppgifter ska pröva om uppgiften kan lämnas ut eller om den är sekretessbelagd. Du ska därför alltid berätta att vi inte kan lova anmälaren anonymitet, om vi vet vem hen är.

Exempel

En person ringer till Försäkringskassan, presenterar sig som Sara och säger att hon vill göra en anonym anmälan. Handläggaren informerar Sara – innan hon hinner lämna sin anmälan – om att anmälan inte blir anonym eftersom hon har sagt sitt namn. Då är Försäkringskassan skyldig att anteckna det. Därefter kan Sara välja mellan att lämna sin anmälan ändå eller återkomma utan att presentera sig.

3.3 Anmälningar från arbetsgivare, hyresvärdar med flera

Externa anmälningar mot enskilda personer kan också komma från till exempel arbetsgivare, hyresvärdar, fastighetsförvaltare eller bostadsrättsföreningar. Om den som kontaktar oss uppger sitt namn ska vi informera att måste dokumentera det i journalen. Personen har då möjlighet att välja om hen vill lämna fler uppgifter eller inte. Om den enskilde eller någon annan begär ut uppgiften om vem som gjort anmälan, så kan vi pröva om det finns sekretesskydd för anmälaren enligt avsnitt 7.1.

3.4 Uppgifter från försäkringsbolag

Försäkringsbolag lämnar normalt inte ut uppgifter om försäkringstagarnas personliga förhållanden på eget initiativ. Men de kan underrätta en myndighet när de, med utgångspunkt i sitt material, misstänker att ersättning från det allmänna (till exempel socialförsäkringen) kan komma att utbetalas på felaktig grund eller genom brott. (Riktlinjer för försäkringsföretagens utredningsverksamhet s. 4, Svensk Försäkring, 9 oktober 2018).

3.5 Anmälan och uppgifter från andra myndigheter

En myndighet kan på eget initiativ lämna en anmälan till Försäkringskassan om en enskild person, vilket då kan starta en kontrollutredning. En sådan anmälan kan göras på grund av uppgiftsskyldighet eller för att myndigheten anser att det finns skäl för det.

En kontrollutredningsenhet kan också få impulser om att starta en utredning när den får uppgifter från en annan myndighet, till exempel i samband med att Försäkringskassan samverkar eller har andra former av kontakter med myndigheten.

Om en annan myndighet begär uppgifter om en person har eller har haft ersättning från Försäkringskassan, så kan det vara en anledning till att starta en kontrollutredning.

När en handläggare från en myndighet begär ut uppgifter från Försäkringskassan kan själva uppgiften om var handläggaren arbetar vara en impuls till en kontrollutredning. Läs mer om lagen om underrättelseskyldighet i avsnitt 8.1.

3.6 Handlingar som skickats till fel myndighet

Om någon har skickat en handling till Försäkringskassan och det är tydligt att den ska till en annan myndighet, ska vi hjälpa personen genom att skicka en kopia på handlingen dit. Det följer av vår serviceskyldighet i 6 § FL. Vi ska även tala om för personen vart vi har skickat handlingen och dokumentera detta. Läs mer i vägledning 2004:7 om serviceskyldigheten och att skicka handlingar till rätt myndighet.

Även när en myndighet har skickat en handling till Försäkringskassan och den ska till en annan myndighet bör vi skicka den vidare. Vid behov kan vi fråga myndigheten vart den ska skickas.

Felskickade handlingar som inte berör Försäkringskassans verksamhet behöver inte diarieföras. De gallras genom att handlingen skickas vidare till rätt myndighet. Någon kopia behöver inte sparas på Försäkringskassan (se Riksarkivets författningssamling [1997:6]).

3.7 Diarieföring av handlingar

Som huvudregel gäller att en myndighet ska registrera sina allmänna handlingar (5 kap. 1 § OSL). Försäkringskassan är undantagen från skyldigheten att registrera handlingar i socialförsäkringsärenden, (2 § offentlighets- och sekretessförordningen [2009:641]). Se mer om diarieföring – registrering – i vägledning 2004:7 och riktlinjer (2005:5) *Hantering och diarieföring av allmänna handlingar*.

En extern anmälan mot en enskild person är en allmän handling och ska diarieföras om den inte faller under undantaget från skyldigheten att diarieföra handlingar. Läs mer i Försäkringskassans process (2009:06) *Kontrollutredning* om att diarieföra anmälningar.

3.7.1 Handlingar som inte kan skannas

Ibland kommer det in handlingar på ett medium som inte går att skanna in i ärendet. Det kan till exempel vara usb-minnen eller cd/dvd-skivor. För att minimera risken för virus och skadlig kod ska fysiska lagringsmedia tvättas innan de används i Försäkringskassans datorer. Originalet får aldrig anslutas till en arbetsdator som är ansluten till Försäkringskassans nätverk. Den inkomna handlingen ska journalföras i kontrollutredningsärendet eller FK Diariestöd innan den skickas för tvätt.

Den digitala handlingen eller originalmediet ska alltid läggas i ett aktomslag märkt med personnummer och ärende-id. Aktomslaget ska förvaras i närarkivet och kompletteras med dokumentation om mediets innehåll.

Även media som inte går att läsa av, information som inte kan skrivas ut eller bilder som blir suddiga vid skanning ska registreras och förvaras i närarkivet.

Läs mer
Praktiskt stöd finns i *Hanteringsanvisningar för tvätt av fysisk lagringsmedia* och dokumentet *Frågor och svar – informationshantering inom Försäkringskassan*

3.8 Interna impulser till kontrollutredning

En intern impuls till kontrollutredning är när en handläggare upptäcker att någon har lämnat uppgifter som inte stämmer och därför anser att det finns anledning att starta en kontrollutredning. Handläggaren ska då bedöma om det kan handla om ett medvetet försök att få ersättning på felaktiga grunder. Bedömningen ska göras utifrån de uppgifter som finns tillgängliga i det aktuella förmånsärendet. Se Försäkringskassans riktlinjer (2009:9) *Anmäla misstänkta felaktigheter till kontrollutredning och till andra myndigheter*.

3.9 Sekretess inom en myndighet

Det kan finnas sekretess inom myndigheter som har självständiga verksamhetsgrenar, till exempel mellan Skatteverkets folkbokföring och skattebrottsenhet. Sekretess gäller inte mellan Försäkringskassans handläggande avdelningar, eftersom de inte är självständiga i förhållande till varandra (jfr. 8 kap. 1 och 2 §§ OSL). Undantaget är den

särskilda statistikverksamheten på Försäkringskassan (LABS) som tillämpar statistiksekretessen.

Även om det inte är sekretess mellan handläggande avdelningar så finns det andra begränsningar för hur vi får dela information. Anställda på Försäkringskassan får ta del av uppgifter för att handlägga ärenden. Det betyder att vi får lämna uppgifter till varandra i den utsträckning som är nödvändig för handläggningen. Det gäller även uppgifter i en kontrollutredning.

Uppgifter om en enskild person får inte cirkulera hur som helst inom Försäkringskassan. En handläggare får till exempel inte diskutera ett ärende eller personuppgifter med kollegor som inte har med ärendet att göra.

En kontrollutredare kan återkoppla resultatet av en utredning till en förmånshandläggare för att hen ska vidta en åtgärd. Det kan också ske i syfte att öka kunskapen om vilka ärenden som är lämpliga att lämna vidare till kontrollutredning.

Flera kontrollutredare kan diskutera ett ärende om de handlägger grupper av ärenden tillsammans, förutsatt att alla har behörighet att handlägga det aktuella ärendet.

Läs mer

Vägledningen 2001:3 beskriver sekretess inom Försäkringskassan. Anvisningarna (2022:9) *Säkerhet på Försäkringskassan* beskriver hur vi får hantera information i vårt arbete.

3.10 Riskbaserade kontroller

Riskbaserade kontroller innebär att Försäkringskassan skapar impulser för utredning genom dataanalyser av mönster och samband i olika kunddata. Riskbaserade kontroller identifierar ärenden där risken för felaktiga utbetalningar är hög. De kan också användas för att sortera ut utredningskrävande ärenden.

3.11 Brev i retur till Försäkringskassan

Brev som Försäkringskassan har skickat till enskilda personer kommer ibland i retur. Försäkringskassan ska då undersöka varför. Se riktlinjer (2011:16) *Hantering av brev som returneras till Försäkringskassan*.

Om det visar sig att det inte finns uppgift om någon annan adress eller att den enskilde har flyttat kan det beroende på omständigheterna i det enskilda fallet finnas anledning att starta en kontrollutredning.

3.12 Uppgifter från massmedierna

Uppgifter i massmedier kan ibland utgöra en impuls för att starta en kontrollutredning. En tidningsartikel eller ett tv-inslag kan till exempel beskriva att den enskilde arbetar eller att hen deltar i aktiviteter som kan jämställas med arbete.

3.13 Iakttagelser på fritiden

En anställd på Försäkringskassan har ingen skyldighet att anmäla iakttagelser om enskilda personer som hen gjort på sin fritid. Om en anställd på fritiden till exempel får

reda på att någon arbetar trots att hen har hel sjukpenning, så ska den anställde välja ett av följande alternativ:

- att inte föra informationen vidare
- att göra en öppen anmälan till Försäkringskassan
- att göra en anonym anmälan till Försäkringskassan.

Det är viktigt att iakttagelser som en anställd gör på sin fritid hanteras så att allmänhetens förtroende inte rubbas för Försäkringskassan. Om en anställd gör en anmälan så ska den enbart innehålla rena sakförhållanden. Den ska inte innehålla några värderingar eller förslag på åtgärder. Det ska framgå av dokumentationen att det är en iakttagelse som den anställde har gjort på fritiden, så att det går att skilja mellan anmälan till kontrollutredning och Försäkringskassans åtgärder (JO 1998/99 s. 342–344 och JO 1996/97 s. 329).

Den som handlägger ett ärende är jävig om det finns någon särskild omständighet som kan rubba förtroendet för att hen är opartisk (16–18 §§ FL). Om en handläggare gör iakttagelser på fritiden, så kan det vara olämpligt att hen fortsätter att handlägga ärendet. Läs mer i vägledning 2004:7 om jäv.

JO har i flera ärenden uttalat sig om vad som är lämpligt eller olämpligt agerande när en handläggare rapporterar iakttagelser från fritiden. Nedan redovisas tre ärenden.

3.13.1 Kritik från JO – handläggare gav förslag på åtgärder

I ärendet JO 1998/99 s. 344 hade en handläggare på sin fritid gjort iakttagelser om en enskild person som hen var bekant med. Handläggaren lämnade sina iakttagelser skriftligt till Försäkringskassan. Dessutom redovisade hen både sin åsikt om den enskildes hälsotillstånd och sin bedömning om att den enskildes rätt till handikappersättning borde omprövas.

JO konstaterade att det inte finns något förbud för en handläggare att rapportera observationer av enskilda personer från fritiden. JO ansåg därför inte att handläggaren gjorde något fel när hen rapporterade sina iakttagelser. Däremot ansåg JO att handläggaren inte borde ha bedömt vilka åtgärder Försäkringskassan skulle vidta.

JO tog även upp frågan om jäv. JO konstaterade att handläggaren inte var handläggare av det aktuella ärendet och att hen inte heller hade hand om den fortsatta utredningen. Handläggaren var enbart uppgiftslämnare och JO fann därför att hen inte varit jävig i den bemärkelse som avses i förvaltningslagen. Däremot kunde handläggarens opartiskhet ifrågasättas, vad gäller de lämnade uppgifterna, eftersom hen var bekant med den enskilde. JO konstaterade att den bedömningen får Försäkringskassan göra inom ramen för utredningen av den enskildes rätt till de olika socialförsäkringsförmånerna.

3.13.2 Kritik från JO – hur handläggare redovisade observationer

I JO 1998/99 s. 342 anmälde en person att två handläggare hade blandat in sina familjemedlemmar när de rapporterade vissa iakttagelser.

Handläggarna hade på sin fritid – var och en för sig och vid olika tillfällen – sett den enskilde arbeta på en mässa. De tog gemensamt kontakt med en chef för att diskutera sina iakttagelser. De skrev sedan ned sina iakttagelser tillsammans och lämnade anteckningarna till Försäkringskassan.

Av anteckningarna framgick att den ena handläggaren hade besökt mässan tillsammans med en anhörig, och att båda blivit betjänade av den enskilde. Handläggaren uppgav

även att både hen och hens anhörig identifierat den enskilde. Det framgick vidare att den andra handläggaren hade besökt mässan tillsammans med en anhörig som hade sagt: ”Kolla pensionären är på mässan och säljer munkar”.

Försäkringskassan tillbakavisade att handläggarna skulle ha gjort sig skyldiga till sekretessbrott, och uppgav i sitt yttrande till JO att familjemedlemmarna inte hade varit inblandade. Att handläggarna nämnde att de gjort iakttagelserna tillsammans med familjemedlemmar berodde på att de varit oroliga att ord skulle stå mot ord.

JO uttalade följande.

> ”Som anteckningarna är utformade har jag emellertid svårt att frigöra mig från intrycket att de observationer som handläggarna gjort av den försäkrade på mässan kan ha diskuterats med de åtföljande familjemedlemmarna. Även om så inte är fallet anser jag att anteckningarna fått en olycklig utformning som kan misstolkas. Att en tjänsteman vid Försäkringskassan rapporterar observationer han gör av försäkrade har jag inget att invända mot. Det är dock viktigt att dessa redovisas på ett korrekt och sakligt sätt, som inte ger upphov till tvivel och missförstånd. Jag är därför kritisk till hur handläggarna redovisade sina observationer av den försäkrade.”

3.13.3 Kritik från JO – handläggningen av ärendet

I JO 1996/97 s. 329 anmälde en person till JO att en handläggare hade överträtt sina befogenheter och brutit mot sekretesslagen genom att blanda in utomstående i den enskildes ärende.

Handläggarens grannar hade gjort hen uppmärksam på att en annan granne arbetade i relativt stor omfattning i sitt jordbruk trots att grannen var förtidspensionerad.

Handläggaren startade en utredning. Anteckningarna som dokumenterade den enskildes arbetsförhållanden innehöll orden ”i tjänsten” följt av namnet på lokalkontoret och handläggarens namn. Handläggaren bifogade fotografier och en videofilm på den enskilde när hen förmodades arbeta.

JO uttalade följande.

> ”Utredningen rörande den försäkrades förtidspension och eventuella restarbetsförmåga har bedrivits i form av ’privatspaning’ från grannar. Dessa har iakttagit den försäkrade och lämnat uppgifter till handläggaren, som sedan sammanställt dessa uppgifter och även lagt till vissa egna iakttagelser. Även fotografier och en videokassett har bifogats utredningen. Handläggaren har uppgett att det bl.a. var flygfotografier som han själv tagit på sin fritid och att det var grannarna som bestämde att även det materialet skulle bifogas utredningen. – Handläggaren har hävdat att utredningen bedrevs av honom som tjänsteman på Försäkringskassan. Att i tjänsten bedriva en utredning med hjälp av ”privatspaning” av grannar och med hänvisning till att det var grannarna som ville det också bifoga fotografier och videoupptagningar, som dessa tagit, ger inte intryck av att vara en seriös och opartiskt bedriven utredning av Försäkringskassan. Snarare blir det bestående intrycket att det var handläggarens grannar och inte Försäkringskassan som styrde utredningen. För att allmänhetens förtroende för Försäkringskassans objektivitet inte ska rubbas är det viktigt att Försäkringskassans utredningar bedrivs på ett opartiskt och korrekt sätt och under ordnade former. I detta avseende förtjänar Försäkringskassan allvarlig kritik för sin handläggning.”

4 Generellt om handläggning

Kapitlet beskriver olika handläggningsfrågor som är viktiga för kontrollutredning. Det handlar om att hämta in uppgifter från Försäkringskassans interna system, internet och sociala medier samt hur uppgifterna ska värderas.

Kapitlet beskriver även kortfattat väsentlig försening och dröjsmålstalan. Det innehåller även ett metodstöd om dokumentation av uppgifter.

Läs mer

Vägledning 2004:07 beskriver rutinerna om vad som gäller vid väsentlig försening och dröjsmålstalan. Vägledningen ger även en generell beskrivning av dokumentation i ärenden.

4.1 Värdera uppgifter i ärendet

Uppgifter som lämnas av andra än den enskilde ska generellt inte värderas högre än de uppgifter som hen själv lämnar. Utomstående kan lämna felaktiga uppgifter, till exempel på grund av okunnighet, misstag eller slarv. Det kan också tänkas att någon av ren illvilja lämnar felaktiga uppgifter. Försäkringskassan ska självständigt och sakligt bedöma befintligt material när vi prövar om någon har rätt till en förmån eller ett bidrag. (prop. 1996/97:121, s. 30 f.)

Exempel

Aurora har på grund av en lättare hjärnskada hel sjukersättning. Försäkringskassan får in en anmälan om att hon arbetar. Aurora berättar för kontrollutredaren att hon nyligen flyttat till en ny stad. Hon får många frågor från nya vänner om vad hon arbetar med, men vill inte berätta att hon har en hjärnskada och får sjukersättning. Därför hittar hon på att hon har olika arbeten.

Kontrollutredaren konstaterar att det framgår tydligt av ett läkarintyg att Aurora inte kan sköta ett arbete men att hon socialt fungerar någorlunda. Kontrollutredaren kommer fram till att Auroras förklaring är trovärdig och att det inte behövs någon ytterligare utredning.

Exempel

Försäkringskassans kontrollutredare får en anonym anmälan angående Robin som har hel sjukersättning på grund av utmattningssyndrom. Ett utdrag från Facebook har bifogats anmälan, där det framgår att Robin entusiastiskt redogör för att hon har startat upp en ridskoleverksamhet på sin gård ute på landet.

Kontrollutredaren beslutar att tillsammans med en kollega göra ett oanmält hembesök hos Robin. Under besöket noterar utredarna att det inte finns några förutsättningar för att bedriva ridskoleverksamhet på gården. På förfrågan uppger Robin att det hon skrivit på Facebook var en beskrivning av hur hon önskade att det var. Utifrån iakttagelserna från besöket och Robins förklaring bedömer kontrollutredaren att det inte behövs någon ytterligare utredning och avslutar kontrollutredningen.

4.2 Inget lagstöd för att begära uppgifter när utredningen är avslutad

Försäkringskassan har bara rätt att begära uppgifter från den enskilde, kontakta hen eller någon annan, om vi behöver det för att utreda rätten till ersättning, eller i övrigt för att tillämpa SFB (110 kap. 14 § SFB). Det innebär att våra utredningsåtgärder ska ha betydelse för utredningen av rätten till ersättning eller återkrav. När vi har fattat ett beslut efter utredningen har vi alltså inte något lagstöd för att begära in ytterligare uppgifter.

Försäkringskassan har inte heller lagstöd för att utreda eller begära in ytterligare uppgifter för att kunna bedöma om den enskilde agerat medvetet eller grovt vårdslöst. Se även avsnitt 14.2 om att Försäkringskassan inte ska utreda misstänkta brott.

Det kan bli aktuellt att kontakta den enskilde även efter att vi fattat beslut om rätten till ersättning eller återkrav, till exempel om hen vill ha information om sitt ärende. Då tar vi kontakt för att informera och svara på frågor.

Inom kontrollutredning statligt tandvårdsstöd kan det i vissa fall vara annorlunda. Där kan det till exempel bli aktuellt att fortsatt utreda vårdgivaren efter en polisanmälan.

4.3 Kontrollera andra utbetalningar, förmåner och relationspersoner

Inom kontrollutredning behöver vi ha ett vidare perspektiv för att kunna upptäcka andra förmåner där det kan finnas risk för felaktiga utbetalningar eller misstanke om brott. Vid en kontrollutredning kan det därför finnas anledning att även kontrollera andra utbetalningar, ärenden eller personer.

4.3.1 Metodstöd – kontrollera andra utbetalningar och förmåner

När en person misstänks för att felaktigt ha fått en viss ersättning är det viktigt att du kontrollerar vilka andra ersättningar hen har eller har haft som kan påverkas av den felaktiga ersättningen.

I kontrollutredningar av statligt tandvårdsstöd kan bland annat tidigare efterhands-kontroller och omprövningar ge viktig information.

Den enskilde kan till exempel ha lämnat felaktiga uppgifter vid flera tillfällen eller i andra ärenden. Hen kan också ha ansökt om en viss förmån flera gånger den senaste tiden men bara lämnat felaktiga uppgifter vid ett tillfälle.

Det är omständigheterna i det enskilda ärendet som avgör hur långt tillbaka i tiden kontrollen ska göras. Hur långt tillbaka i tiden det är lämpligt att du kontrollerar varierar därför från ärende till ärende och från förmån till förmån.

4.3.2 Metodstöd – kontrollera andra relationspersoner

När en person misstänks för att felaktigt ha fått en ersättning kan det finnas anledning för dig att också kontrollera utbetalningar till hens make, maka eller sambo.

En felaktigt utbetald ersättning kan vara beräknad med hänsyn till flera personers ekonomi. I ett sådant fall ska du kontrollera samtliga personers uppgifter. Det kan till exempel gälla två personer som har bostadsbidrag tillsammans och den ena av dem har lämnat felaktiga uppgifter i en ansökan. Då ska du även kontrollera den medsökandes uppgifter.

4.4 Information på internet

Läs mer

Vägledning 2004:7 beskriver vad vi ska tänka på när vi söker information om enskilda personer på internet och riktlinjer (2011:37) *Försäkringskassans användning av sociala medier* beskriver hur vi får använda sociala medier.

När vi söker information om den enskilde ska vi i första hand använda de interna register och sökfunktioner som finns på Försäkringskassan. Det ska finnas en anledning till att även söka information om enskilda personer på internet. Det ska vara fråga om handläggning av ett ärende där det finns misstankar om att någon får eller har fått ersättning felaktigt och det är svårt att få fram uppgifter på något annat sätt. Om vi söker information på internet ska vi dokumentera det på ett sätt som gör materialet tillgängligt för både den enskilde och andra aktörer. Läs mer i avsnitt 4.9.3 om dokumentation av uppgifter från internet.

Det finns information på internet som kan vara användbar i en kontrollutredning. I sökmotorer som google, eniro och allabolag och på sociala medier kan det finnas publicerade texter, kommentarer, bilder eller filmer som kan ha betydelse för utredningen. Det är omständigheterna i det enskilda fallet som avgör vilka uppgifter som kan vara relevanta.

Vid sökning av information på internet är det viktigt att vara källkritisk, eftersom vem som helst kan ändra uppgifter om till exempel ett telefonnummer eller en adress.

I JO 2009/10 s. 219 beskrivs ett fall där en arbetslös kvinna anmäler Alfa-kassan därför att hon anser att de råkade ”googla fram” information om henne som medförde besvär i form av förlängd handläggningstid. JO avvisar delvis kvinnans kritik eftersom JO tycker att myndigheternas utredningsskyldighet innebär att samtliga uppgifter som finns i ärendet måste beaktas, oavsett varifrån uppgifterna kommer. Samtidigt påpekar JO att utredningsrutiner och informationskällor ska vara generellt utformade, så att lika fall behandlas lika. Slumpvis sökande av information på internet bedömer JO som en problematisk utredningsmetod.

Kom ihåg att Försäkringskassans ordinarie regler och principer för kontrollutredningar gäller även på internet.

4.4.1 Uppgifter på sociala medier – utan inloggning

Sociala medier är plattformar som erbjuder olika typer av tjänster. Där kan ett företag marknadsföra sin verksamhet och sina tjänster och samtidigt nå ut till kunderna. Intressegrupper och föreningar använder sociala medier för att komma i kontakt med nuvarande och potentiella medlemmar och för att sprida information. Även privatpersoner kan använda sociala medier för att lägga upp bilder, filmer och information i privat syfte.

Försäkringskassan får i utredningssyfte ta del av information som finns tillgänglig utan inloggning på internet och sociala medier som till exempel Facebook, Instagram, olika forum och bloggar.

Vi får inte använda en privat profil eller skapa en fiktiv profil på sociala medier för att göra en kontrollutredning. Att skapa en fiktiv profil kan jämföras med att spana på den enskilde. Det kan även ses som spaning om vi använder en privat profil, eftersom vi inte presenterar oss för den enskilde.

Att använda en privat profil och presentera sig som tjänsteman från Försäkringskassan är i högsta grad olämpligt, bland annat eftersom det innebär exponering av de egna privata uppgifterna och därmed onödiga risker.

Vi ska inte heller delta i olika diskussioner eller forum på internet för att försöka få personer att avslöja bidragsbrott och bedrägerier.

4.4.2 Uppgifter på sociala medier – med inloggning

En kontrollutredare kan söka uppgifter på sociala medier inloggad med en särskild tjänsteprofil. Det kan bli aktuellt när inloggning krävs för att kunna ta del av nödvändiga uppgifter. Läs mer om det praktiska tillvägagångssättet med tjänsteprofiler och hur de får användas i anvisningarna *Metod för att använda sociala medier i kontrollutredningar*.

4.4.3 Metodstöd – spara ner uppgifter i ärendet

Om du sparar *externa* uppgifter, till exempel bilder eller text från internet, är det lämpligt att du gör en skärmdump och sparar den som en bilaga i ärendet. Wimimall 14024a är lämplig att använda i detta syfte. Du kan även skriva ut och skanna in information i ärendet, men bilder och text blir oftast tydligare med en skärmdump. Den hämtade uppgiften och dess källa ska framgå av skärmdumpen eller utskriften för att den enskilde ska kunna ha full insyn i sitt ärende. Det är inte lämpligt att du enbart hänvisar till länkar och sidor eftersom de kan försvinna eller ändras.

Det går också att ladda upp ett digitalt dokument direkt till ett ärende i ÄHS eller Hapo. Det är ett alternativ till att skriva ut dokument och skicka för skanning eller göra en skärmdump som du kopierar in i en Wimimall. Läs mer om att ladda upp dokument i Lathund – ladda upp dokument på intranätet Fia.

Filmer från internet kan du ladda ner på ett USB-minne och förvara i närarkivet. Se mer i avsnitt 3.7.1 om handlingar som inte är inskanningsbara.

Det är även lämpligt att du gör en skärmdump och sparar *interna* uppgifter som är relevanta för kontrollutredningen. Det kan till exempel handla om

- utbetalningsbesked eller ansökningar som riskerar att försvinna från systemet på grund av gallringsregler
- information på forsakringskassan.se om förmåner och villkoren för ersättning som kan ändras över tid.

När du hämtar uppgifter från en Excel-fil ska du spara ner den i sin helhet i ett Word-dokument. Du kan spara filen som ett infogat objekt i ett Word-dokument när du bearbetar uppgifterna och kontrollutredningen pågår. Du behöver dock alltid extrahera Excel-filen när du för över uppgifterna till ett annat ärende eller avslutar ett ärende.

Det är viktigt att informationen är läsbar och tillgänglig för den enskilde, andra handläggare eller den som begär det. Inbäddade dokument uppfyller inte kraven på lagring av handlingar hos Försäkringskassan eftersom tillgänglighet och läsbarhet kan försvinna när ärendet arkiveras. Läs mer om arkivering av digitala handlingar i vägledning (2004:3) *Försäkringskassan och arkivhantering*.

Se avsnitt 4.8 om dokumentation av uppgifter och handläggningsåtgärder.

4.5 Krav på snabb handläggning

9 § första stycket FL
Ett ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts.

En impuls eller anmälan till kontrollutredning kan snabbt förlora i värde. Om det skulle visa sig att en ersättning betalas ut felaktigt är det viktigt att Försäkringskassan så snart som möjligt stoppar ytterligare utbetalningar. En snabb handläggning gör också att det belopp som vi kan komma att kräva tillbaka blir lägre.

Det är viktigt att handlägga en kontrollutredning skyndsamt eftersom den kan få stora konsekvenser för den enskilde. Dessutom kan vetskapen om att en utredning pågår och att rätten till ersättning ifrågasätts uppfattas som besvärande.

En utredning ska även vara kostnadseffektiv, alltså inte kosta mer tid och resurser än vad som är nödvändigt.

4.6 Väsentlig försening och dröjsmålstalan

11 § FL
Om en myndighet bedömer att avgörandet i ett ärende som har inletts av en enskild part kommer att bli väsentligt försenat, ska myndigheten underrätta parten om detta. I en sådan underrättelse ska myndigheten redovisa anledningen till förseningen.

12 § FL
Om ett ärende som har inletts av en enskild part inte har avgjorts i första instans senast inom sex månader, får parten skriftligen begära att myndigheten ska avgöra ärendet. Myndigheten ska inom fyra veckor från den dag då en sådan begäran kom in antingen avgöra ärendet eller i ett särskilt beslut avslå begäran.

Ett beslut enligt första stycket att avslå en begäran om att ärendet ska avgöras får överklagas till den domstol eller förvaltningsmyndighet som är behörig att pröva ett överklagande av avgörandet i ärendet.

Myndighetens prövning enligt första stycket får begäras av parten vid ett tillfälle under ärendets handläggning.

Väsentlig försening och dröjsmålstalan beskrivs i vägledning 2004:7. Det här avsnittet beskriver när dessa bestämmelser kan få betydelse i kontrollutredningsärenden.

När det finns risk för väsentlig försening i ett ansökningsärende måste Försäkringskassan förklara för den enskilde vad som har hänt och varför beslut inte kan fattas i normal tid. Vad som anses vara normal handläggningstid är olika för olika förmåner. Vi behöver därför ta reda på vad som gäller för respektive förmån. När det pågår en kontrollutredning av ett ansökningsärende är det troligt att handläggningstiden kommer att avvika från det som kan anses normalt.

I dessa ärenden kan det därför finnas skäl att meddela den enskilde, men bedömningen måste göras utifrån omständigheterna och förutsättningarna i det enskilda ärendet.

Om den enskilde har ansökt om ersättning och beslut inte har fattats inom sex månader, kan hen begära att Försäkringskassan fattar ett beslut i ärendet. Vi ska i så fall göra det inom fyra veckor från det att begäran kommit in. Om vi till exempel inte kan besluta i ärendet för att det pågår en kontrollutredning, måste vi fatta ett formellt avslagsbeslut på personens begäran.

4.7 Uppgifter måste dokumenteras

27 § FL
En myndighet som får uppgifter på något annat sätt än genom en handling ska snarast dokumentera dem, om de kan ha betydelse för ett beslut i ärendet. Det ska framgå av dokumentationen när den har gjorts och av vem.

Bestämmelsen innebär att Försäkringskassan ska dokumentera såväl muntliga anmälningar som andra muntliga uppgifter, oavsett vem som lämnar dem. Om någon till exempel gör en muntlig anmälan ska vi så snabbt som möjligt journalföra alla uppgifter som har betydelse för ärendet. Se även avsnitt 3.3 om dokumentation av en anmälares identitetsuppgifter.

Kravet på god dokumentation och att det ska ske på ett riktigt sätt är i allra högsta grad en fråga om rättssäkerhet. Dokumentationen kommer att ligga till grund för olika åtgärder och beslut i ärendet. Vi har en skyldighet att dokumentera uppgifter som kan ha betydelse för olika beslut i ärendet. Det krävs inte att uppgiften faktiskt har betydelse, utan det räcker med att den kan komma att få det (Se Von Essen 2021, s. 127). En god dokumentation är också en förutsättning för att vi ska kunna beskriva ärendet och vidtagna åtgärder i en polisanmälan.

Dokumentationen ska vara objektiv vilket innebär att en handläggare får anteckna sina egna värderingar bara om de kan antas ha betydelse för bedömningen i ärendet. (Norström 1999, s. 115).

4.8 Dokumentation i journaler

Dokumentationen i journaler ska vara objektiv, korrekt, saklig, relevant och ha en vänlig ton. Den ska vara tydlig och ske i kronologisk ordning så att även den som inte handlagt ärendet kan följa ärendets gång. Dokumentationen i ett kontrollutredningsärende ligger i många fall till grund för utgången av ett förmånsärende.

Dokumentationen ska vara lika tydlig i ett förmånsärende som i ett kontrollutredningsärende. Den enskilde och andra ska kunna förstå Försäkringskassans ställningstaganden till olika handläggningsåtgärder och vad som hänt i förmånsärendet.

Det är bra att läsa igenom anteckningar innan de sparas i ärendet för att kunna rätta till eventuella stavfel och syftningsfel. Det är särskilt viktigt att läsa igenom en anteckning om den innehåller en längre redogörelse.

Läs mer
Skrivhandledning för tydlig dokumentation och begripliga beslut – kontrollutredning innehåller stöd vid dokumentation i ett kontrollutredningsärende.

På Fia finns information om språkvård.

4.8.1 Språket i journalanteckningar

Anteckningarna i journalen ska vara formulerade så att den enskilde och andra handläggare kan förstå dem. Det innebär att vi använder ett enkelt språk där vi förklarar resonemang och komplexa regler med vardagliga ord. Vi undviker interna begrepp, förkortningar och krångligt språk. Vi skriver till exempel inte ”d.f.” eller förkortningar av förmåner, eftersom det kan vara svårt att förstå vad de betyder. Vissa interna förkortningar har dessutom olika betydelser beroende på var i organisationen man arbetar.

Vi använder en vänlig ton och skriver så enkelt och vardagligt som möjligt, men ändå med ett formellt och korrekt skriftspråk. Vi använder heller inte ord som kan uppfattas som värderande och uttrycker oss inte på ett sätt som kan uppfattas som dömande. Den vänliga tonen bidrar till läsarens upplevelse av texten och gör det lättare för hen att förstå och komma ihåg vad hen har läst.

4.8.2 Tydliga och strukturerade journalanteckningar

Vi ska alltså dokumentera på ett sätt som gör att alla som är behöriga att läsa journalen kan följa handläggningen utan större svårighet. Men det finns inget krav på att anteckna åtgärder som berör intern administration, om de inte behövs för att kunna följa handläggningen av ärendet. Vi ska till exempel inte dokumentera att vi rådfrågat en kollega eller specialist.

Det är viktigt att inte formulera anteckningarna så att de kan uppfattas som ett beslut i kontrollutredningsärendet eller förmånsärendet. Det gäller framför allt anteckningar och impulser för ställningstagande till att utreda en persons försäkring och återkrav. Som regel fattar vi beslutet om att en person inte har rätt till ersättning i ett beslutsbrev, inte i journalen.

Det kan ibland vara lämpligt att dela in en anteckning i stycken eller att skriva vissa saker i punktform så att det blir lättare att läsa journalen. Det kan också vara lämpligt att lägga till underrubriker eller skriva längre anteckningar i ett separat dokument.

Vi kan skapa en bra struktur på journalen genom att använda relevanta och vägledande rubriker som beskriver vad journalanteckningen handlar om. Rubriker som *Bedömning*, *Inkommande samtal* eller *Utskickad handling* är som regel alltför generella. En längre och mer konkret rubrik gör det lättare att hitta relevant information.

Knapphändiga journalanteckningar sparar sällan tid för läsaren. Det kan snarare leda till att den enskilde eller andra handläggare inte förstår anteckningen eller måste lägga tid på att försöka förstå den.

4.8.3 Metodstöd – dokumentera uppgifter

Dokumentera i journalen att en handling eller uppgift har kommit in till Försäkringskassan. När du begär eller efterfrågar uppgifter eller handlingar dokumenterar du även det. Det ska framgå av anteckningen om det är en utgående eller inkommande handling eller uppgift, vem som lämnat den eller från vem du har begärt den.

När du har pratat med en person ska du dokumentera hens för- och efternamn. Om personen lämnat uppgifterna i tjänsten, ska det framgå var personen arbetar och i vilken egenskap hen har lämnat uppgifterna. Det kan till exempel vara i egenskap av lönehandläggare, vaktmästare eller den enskildes närmaste chef. Om du har ringt till personen ska du dokumentera det telefonnummer du ringt till. Om personen ringt till dig och hen säger sitt telefonnummer ska du dokumentera det. Det ska även framgå om du har ringt personen eller om personen ringt till Försäkringskassan. Ta för vana att

dokumentera vad du har frågat och vilket svar du har fått. Tänk på att dokumentera så att det framgår vem som sagt vad.

Om du fått muntliga uppgifter i ett telefonsamtal eller vid ett möte ska du, innan du färdigställer tjänste- eller journalanteckningen, läsa upp innehållet och ge personen möjlighet att komplettera sina uppgifter så att det bli rätt. Anteckna i journalen att du har läst upp anteckningen och att personen har godkänt den. Syftet med att validera uppgifterna är att vi ska kunna arbeta efter korrekta underlag i vår utredning.

Det är även lämpligt att dokumentera relevant information från Försäkringskassans it-system eller från andra ärenden. Det kan underlätta förståelsen för varför vissa åtgärder vidtas. Dessutom kan vissa uppgifter ändras över tid, till exempel vilken adress en person är folkbokförd på och vilka andra som är folkbokförda på en viss adress.

Om du hämtar uppgifter från ett annat ärende, till exempel handlingar eller en journalanteckning, ska du dokumentera det. Som regel räcker det inte att bara kopiera en text eller journalanteckning, utan du behöver formulera den så att den blir begriplig och användbar i sammanhanget. Skriv också från vilket ärende du har hämtat *journalanteckningar* genom att ange ärende-id.

Du ska förklara och motivera varför du begär in uppgifter eller handlingar, så att den enskilde har möjlighet att förstå varför du gjort detta. I vissa fall kan det vara svårt att förstå varför du begär vissa uppgifter. Exempel på det är om du begärt ett körkortsfoto för att kunna identifiera den enskilde på ett foto från en blogg, eller om du begärt ett kontoutdrag för att se i vilket land personen tagit ut pengar.

Om du hämtar uppgifter från internet, till exempel från en blogg, så är det inte alltid uppenbart att den person som utredningen gäller har skrivit bloggen. Det kan till exempel finnas flera personer med samma namn. Du bör därför uttrycka dig på ett sätt som lämnar öppet för att någon annan kan ha skrivit bloggen, tills du har fastställt att bloggen eller uppgifterna i den rör den person som du utreder. I din dokumentation ska du förklara och motivera varför uppgifterna från internet är relevanta på samma sätt som när du begär in uppgifter eller handlingar till utredningen.

Journalanteckningar i ärendet dateras automatiskt med dagens datum. Om du dokumenterar samma dag som handlingen kommit in behöver du inte skriva datumet. Om uppgiften eller handlingen inte kommit in samma dag, ska du dokumentera vilket datum den kom in. Exempel på hur du kan skriva: *Svar på frånvaroförfrågan från förskolan XX har kommit in den [dag månad år].*

4.8.4 Metodstöd – hantera mejl som rör försäkringsärenden

Uppgifter i ett ärende kan komma in till Försäkringskassan via mejl. I kontrollutredningar är det lämpligt att skriva ut mejlet och skanna in det i ärendet. När du arkiverar uppgifterna som ett dokument blir ärendet lättare att följa. Genom att skanna in mejlet i sin helhet undviker du eventuella misstankar om att du skulle ha ändrat i det.

Du kan också kopiera och klistra in mejlet i Wimimall 14009. Hantera mejlet skyndsamt och radera det sedan från din inkorg.

Läs mer
Vägledning 2004:7 och anvisningar 2022:9 beskriver hur vi ska hantera mejl på Försäkringskassan.

4.8.5 Metodstöd – arbetsmaterial

Du kan skapa ett dokument i ärendet där du löpande skriver sammanfattningar, funderingar och hypoteser utan att det behöver bli en allmän handling. Förutsättningen är att det inte framkommer nya sakuppgifter utan att det enbart är en sammanfattning av uppgifter från journalen eller inkomna handlingar. Dokumentet ska tas bort innan ärendet avslutas. Läs mer i vägledning 2001:3 om arbetsmaterial och minnesanteckningar.

5 Hämta in uppgifter

Det finns flera bestämmelser som gör att Försäkringskassan kan hämta in uppgifter från andra än den enskilde. En del bestämmelser ger Försäkringskassan rätt att ställa frågor men inte att kräva ett svar. Andra bestämmelser innebär en skyldighet för till exempel myndigheter att svara på Försäkringskassans frågor. Som ett komplement till vägledningen finns en sida på intranätet Fia med information om vilka uppgifter andra myndigheter och aktörer är skyldiga att lämna till Försäkringskassan. Sök på ”Uppgiftsskyldigheter”. Vägledning 2001:3 beskriver även sekretessbrytande bestämmelser och uppgiftsskyldighet.

Kapitlet handlar om Försäkringskassans möjligheter att efterfråga uppgifter från andra än den enskilde, till exempel från myndigheter, arbetsgivare, försäkringsbolag och postföretag.

5.1 Värdera vilka uppgifter som behöver hämtas in

Försäkringskassan ska enligt 23 § FL se till att ärenden blir utredda i den omfattning som krävs. Det är Försäkringskassan som leder utredningen och som bestämmer vilket underlag som behövs för att kunna göra en korrekt bedömning av ärendet. Det kräver att vi tar ställning till vad som ska utredas i ärendet och utifrån det avgör vilka uppgifter som behöver tas in.

Vi måste göra en avvägning mellan den enskildes krav på integritet och behovet av utredning när uppgifter tas in. Inriktningen måste vara att inte hämta in mer kompletterande utredning än vad som krävs för att kunna bedöma rätten till ersättning eller utbetalning. Det kan till exempel handla om att vi bara begär uppgifter om de tidsperioder som utredningen gäller. (Se JO:s dnr 2031–2015). Det handlar också om att inte begära eller efterfråga mer omfattande uppgifter än vad som behövs i ärendet. Därför ska vi alltid i en begäran eller förfrågan specificera vilka uppgifter vi behöver. Exempel på information som går utöver vad som kan behövas vid en utredning är en hel läkar- eller behandlingsjournal när det egentligen bara är vissa uppgifter i dem som är relevanta.

5.2 Hämta in uppgifter från andra än den enskilde

När vi utreder ett ärende behöver vi ofta kompletterande uppgifter från andra än den enskilde. Våra åtgärder ska vara nödvändiga för att bedöma rätten till ersättning. Vi får inte ställa frågor slentrianmässigt eller på måfå, utan vi måste ha skäl att anta att någon annan än den enskilde kan lämna uppgifter som behövs. Läs mer i avsnitt 5.8 om att hämta in uppgifter från andra än *den försäkrade*.

5.3 Lämna uppgifter för att kunna få svar

10 kap. 2 § OSL
Sekretess hindrar inte att en uppgift lämnas till en enskild eller till en annan myndighet, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet.

I en kontrollutredning kan det bli aktuellt att efterfråga uppgifter från någon annan än den enskilde. Då behöver den som ska lämna ut uppgifterna ha tillräcklig information för att kunna ta ställning till om Försäkringskassan kan få dem. Det kan i vissa fall vara nödvändigt att lämna ut sekretessbelagda uppgifter för att kunna få ett tydligt svar. En

arbetsgivare kan till exempel behöva uppgifter om den anställdes sjukperioder för att kunna ge ett tydligt svar på våra frågor.

När Försäkringskassan begär att få uppgifter är det viktigt att inte i onödan lämna ut sekretessbelagd information. Men det är tillåtet att röja enstaka uppgifter om det behövs för att över huvud taget kunna göra en förfrågan (prop. 1996/97:121, s. 31).

Förfrågan om uppgifter från bank är ett annat exempel på en situation där det kan bli aktuellt att lämna ut sekretessbelagd information för att kunna få svar. I förfrågan informerar vi om vad utredningen gäller för att banken ska kunna ta ställning till vilka uppgifter som kan lämnas ut. Bankerna behöver bara uppgift om vilken förmån det handlar om när det gäller en begäran enligt 110 kap. 33 § SFB och uppgiften om aktuell förmån lämnas därför bara i en sådan begäran. Läs mer i avsnitt 5.7 om att begära uppgifter från banker.

5.4 Begära uppgifter från myndigheter, arbetsgivare, uppdragsgivare, anordnare av personlig assistans och försäkringsinrättningar

110 kap. 31 § första stycket SFB
Myndigheter, arbetsgivare och uppdragsgivare, anordnare av personlig assistans samt försäkringsinrättningar ska på begäran lämna Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Skatteverket och allmän förvaltningsdomstol uppgifter som avser en namngiven person när det gäller förhållanden som är av betydelse för tillämpningen av denna balk.

När Försäkringskassan utreder ett ärende kan vi behöva uppgifter om den enskilde från hens arbetsgivare eller från en annan myndighet. Vi kan även behöva uppgifter från den enskildes försäkringsbolag.

Som huvudregel gäller sekretess mellan olika myndigheter, men 110 kap. 31 § SFB bryter den sekretess som kan gälla för de uppgifter som Försäkringskassan begär att få del av. Bestämmelsen innebär en skyldighet att lämna ut uppgifter till Försäkringskassan.

Det är Försäkringskassan som avgör behovet av att begära in uppgifter med stöd av denna bestämmelse. Generellt gäller att vi varken ska begära in uppgifter slentrianmässigt eller fler uppgifter än nödvändigt (jfr. prop. 1980/81:28 om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen, s. 19–21).

5.4.1 Begärda uppgifter ska gälla den enskilde

Begärda uppgifter ska gälla en namngiven person som Försäkringskassan utreder. Regeringen beslutade i ett ärende där Försäkringskassan överklagat Skatteverkets beslut om sekretess för vissa begärda uppgifter att uppgifterna skulle lämnas ut med stöd av generalklausulen. Regeringen konstaterade i sitt beslut att 110 kap. 31 § SFB inte kunde tillämpas eftersom de efterfrågade uppgifterna gällde en annan person än den som Försäkringskassan utredde (Finansdepartementet, regeringsbeslut Fi2015/05724/S3).

Med *namngiven person* avses bara *den försäkrade*, det vill säga den person som utredningen gäller (se JO:s dnr 2034–2007). Begreppet omfattar därför inte juridiska personer eller någon annan än den som utredningen gäller. Om vi tror att det finns relevanta uppgifter om den försäkrade i till exempel ett barns journal på

barnavårdscentralen kan vi begära att få dessa uppgifter. Detta under förutsättning att vi formulerar begäran så att vi ställer frågor om den försäkrade.

5.4.2 Begreppet myndighet

Begreppet myndighet omfattar statliga och kommunala myndigheter och även regioner (tidigare landsting). Bestämmelsen ger alltså Försäkringskassan stora möjligheter att få uppgifter från den allmänna hälso- och sjukvården, kommunala skolor, förskolor och socialnämnder.

Begreppet myndighet omfattar också svenska ambassader, eftersom de räknas som förvaltningsmyndigheter.

En folkhögskola som drivs av en region räknas som en myndighet och det går att begära uppgifter från skolan med stöd av 110 kap. 31 § SFB. Om det däremot är en folkhögskola som drivs av en organisation eller förening så får Försäkringskassan göra en förfrågan enligt 110 kap. 14 § 1 p. SFB. Det går att ta reda på vem som driver en folkhögskola via folkhögskolans hemsida eller genom att ringa till folkhögskolan.

För privata vårdgivare är 110 kap. 31 § SFB inte tillämplig. Bestämmelsen är inte heller tillämplig för privata vårdgivare som är anslutna till landstinget. Då får Försäkringskassan göra en förfrågan enligt 110 kap. 14 § 1 p. SFB i stället.

5.4.3 Begreppet försäkringsinrättning

Begreppet försäkringsinrättningar är ett ålderdomligt uttryck som i princip är liktydigt med försäkringsbolag. Kammarrätten i Stockholm har i en dom konstaterat att a-kassorna är sådana försäkringsinrättningar som avses i denna bestämmelse (Kammarrätten Stockholm, målnr 8273–08).

5.4.4 Metodstöd – när arbetsgivaren inte lämnar uppgifter

115 kap. 4 § SFB
Arbetsgivare eller uppdragsgivare som underlåter att fullgöra uppgiftsskyldighet enligt 110 kap. 31 § döms till penningböter.

Du kan polisanmäla en arbetsgivare som inte lämnar ut uppgifter. Det ska bara göras som en sista utväg och efter noggrant övervägande, eftersom polisanmälan inte leder till att arbetsgivaren blir tvungen att lämna ut de begärda uppgifterna.

För att det ska bli aktuellt att överväga en polisanmälan ska det vara tydligt att arbetsgivaren inte vill lämna ut uppgifterna. Du ska ha försökt att få dem genom att till exempel påminna arbetsgivaren via brev och telefonsamtal. Du bör ta hänsyn till hur betydelsefulla de begärda uppgifterna är för utredningen av ärendet.

- När arbetsgivarens uppgifter inte är nödvändiga för att komma vidare i ärendet ska du inte polisanmäla arbetsgivaren.
- Om det delvis går att komma vidare i utredningen, men arbetsgivarens uppgifter behövs för att kunna utreda rätten till ersättning längre tillbaka i tiden, kan det vara aktuellt att polisanmäla arbetsgivaren.

Om du polisanmäler arbetsgivaren med stöd av 115 kap. 4 § SFB bör det i polisanmälan framgå att arbetsgivaren inte har fullgjort sin uppgiftsskyldighet enligt 110 kap. 31 § SFB och varför uppgifterna från arbetsgivaren behövs i ärendet som utreds. Lämna inte ut fler uppgifter om den enskilde än vad som är nödvändigt för polisanmälan.

Du behöver inte veta vem som inte fullgjort sin uppgiftsskyldighet hos arbetsgivaren för att kunna göra en polisanmälan. Det räcker med att i beskrivningen av det misstänkta brottet ange att det kan vara någon hos arbetsgivaren som inte har fullgjort uppgiftsskyldigheten. Det blir sedan polisens uppgift att inom ramen för en eventuell förundersökning ta reda på vem som är ansvarig.

Om du använder Försäkringskassans mall för polisanmälan behöver du ta bort och ändra en del av malltexten, eftersom mallen främst är utformad för anmälan av bidragsbrott.

5.5 Begära uppgifter digitalt

När Försäkringskassan behöver information från andra myndigheter går det i många fall att efterfråga uppgifter genom digitala kommunikationskanaler. Förutsättningen för digital kommunikation är att kontakten sker på ett säkert sätt och i enlighet med anvisningarna 2022:9. Vi kan använda de inbyggda tjänsterna som finns i Försäkringskassans system eller e-tjänster på andra myndigheters webbplatser.

Försäkringskassan har automatiska tjänster för att digitalt kontakta Skatteverket och efterfråga uppgifter om arbetsgivardeklaration på individnivå (månadsuppgifter), uppgifter från deklaration och kontrolluppgifter. Det kan vi göra när vi utreder de ersättningar som finns att välja i de automatiska tjänsterna. När vi utreder en ersättning som inte finns att välja i tjänsterna ska vi i stället skicka en begäran om uppgifter genom Skatteverkets e-tjänst eller per post.

5.6 Begära uppgifter från a-kassor

48 d § lagen (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring
En arbetslöshetskassa ska till Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och Centrala studiestödsnämnden lämna de uppgifter om ersättning enligt denna lag som har betydelse hos mottagaren i ett ärende om förmån, ersättning eller annat stöd åt enskild.

En a-kassa är skyldig att lämna uppgifter till Försäkringskassan om ersättning enligt lagen om arbetslöshetsförsäkring om uppgifterna har betydelse för ett ärende på Försäkringskassan.

5.7 Efterfråga eller begära uppgifter från bank

Uppgifter från kontoutdrag kan ha stor betydelse i en kontrollutredning. Kontohändelser av olika slag kan till exempel visa var en person befinner sig, ekonomiska samband med andra, löneutbetalningar och förmögenhetsförhållanden. Vi efterfrågar uppgifterna med stöd av 110 kap. 14 § SFB eller begär dem med stöd av 110 kap. 33 § SFB. Vilket lagstöd vi använder beror på vilken ersättning och period som utredningen gäller.

Vi ska efterfråga de uppgifter som behövs för utredningen – inte hela kontoutdraget. Banken avgör sedan om de ska skicka hela eller delar av kontoutdraget. Det finns inte någon instans som Försäkringskassan kan vända sig till om banken nekar att lämna ut uppgifterna, utan det är upp till den enskilda banken att avgöra om uppgifterna ska lämnas ut eller inte. Om vi påminner om uppgifter, eller om banken nekar att lämna ut uppgifter, kan det dock vara aktuellt att motivera förfrågan ytterligare. Det kan då vara nödvändigt att lämna ut fler uppgifter om den enskilde än vad vi gjorde i den ursprungliga förfrågan. Läs mer om 10 kap. 2 § OSL i avsnitt 5.3.

Försäkringskassan har vid flera tillfällen fått kritik från JO för att ha efterfrågat uppgifter från bank med fel lagstöd (JO-beslut 2031–2015, 5933–2018, 8994–2019).

Det finns Wimimall 10162 som stöd för att efterfråga eller begära uppgifter från en bank.

5.7.1 Skyldighet för banker att lämna uppgifter i ärenden om bostadsbidrag och bostadstillägg

110 kap. 33 § SFB
Banker och andra penninginrättningar ska på begäran lämna uppgifter enligt 31 § första stycket till Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och allmän förvaltningsdomstol i ärenden om äldreförsörjningsstöd, bostadsbidrag och bostadstillägg.

Bestämmelsen hänvisar till 110 kap. 31 § SFB, vilket innebär att begäran om uppgifter ska gälla en namngiven person (den försäkrade) och att uppgifterna som vi begär ska ha betydelse för tillämpningen av SFB.

Banken ska lämna uppgifter till Försäkringskassan, men bestämmelsen preciserar inte vilka uppgifter det handlar om. Försäkringskassans tolkning är att även kontoutdrag är att se som en uppgift. Vissa banker tolkar dock bestämmelsen på annat sätt och anser att den bara gäller för uppgifter om förmögenheter och tillgångar på kontot. Därmed inte ett kontoutdrag eller enskilda transaktioner på ett kontoutdrag.

Bankerna måste bara lämna ut uppgifter för den tid som bostadsbidrag eller bostadstillägg har betalats ut. JO har riktat allvarlig kritik mot Försäkringskassan för att vi i en utredning hade begärt uppgifter från en bank för en längre tid än utredningen gällde. JO ansåg att det var ett omotiverat integritetsintrång. Försäkringskassan fick också allvarlig kritik för att i begäran av uppgifter ha hänvisat till 110 kap. 33 § SFB, trots att utredningen inte gällde bostadsbidrag eller bostadstillägg (JO:s dnr 2031–2015).

Försäkringskassan kan alltså inte begära uppgifter med stöd av 110 kap. 33 § SFB om en person har bostadsbidrag eller bostadstillägg, men kontrollutredningen gäller ett annat ärendeslag. Då får vi fråga banken om uppgifter enligt 110 kap. 14 § 1 p. SFB.

5.7.2 Metodstöd – att välja rätt lagstöd

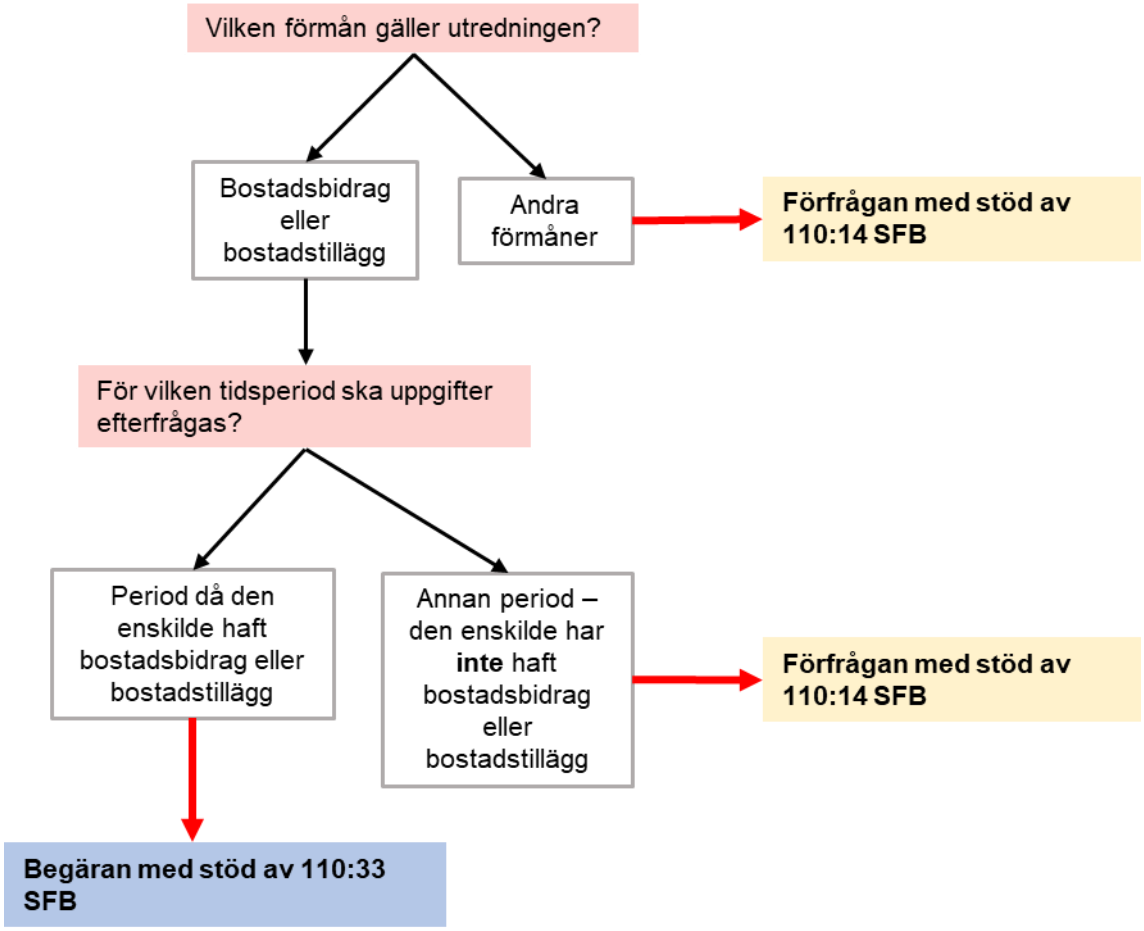

Exempel
Alina har haft barnbidrag sedan första barnet föddes i maj 2010 och bostadsbidrag som ensamstående med två barn under perioden mars 2016-mars 2020. I april 2020 fick Försäkringskassan en anmälan om att Alina flyttat till Thailand i december 2018 för att driva en hotellrörelse. Vi har därför startat en kontrollutredning som gäller Alinas rätt till bostadsbidrag och barnbidrag.

När vi granskat interna uppgifter bedömer vi att det behövs uppgifter från banken för att se om Alina bor i Thailand. Vi hämtar in uppgifter från banken för att utreda rätten till bostadsbidrag för perioden december 2018-mars 2020 med stöd av 110 kap. 33 § SFB och rätten till barnbidrag från och med april 2020 med stöd av 110 kap. 14 § SFB.

5.8 Ställa frågor om den enskilde till andra

110 kap. 14 § första stycket 1 p. SFB
När det behövs för bedömningen av frågan om ersättning eller i övrigt för tillämpningen av denna balk får den handläggande myndigheten

1. göra förfrågan hos den försäkrades arbetsgivare, läkare, anordnare av personlig assistans eller någon annan som kan antas kunna lämna behövliga uppgifter,

När Försäkringskassan utreder rätten till ersättning har vi rätt att ställa frågor om den enskilde till andra, men bara om uppgifterna behövs för utredningen. Bestämmelsen innebär inte att den som tar emot frågan måste svara. Därför kan vi inte tvinga någon att svara.

Vid *muntlig* kontakt med en uppgiftslämnare behöver vi upprätthålla gränsen mellan en begäran som innebär en skyldighet att svara och en förfrågan som inte innebär det. Därför är det lämpligt att tydliggöra för personen att hen inte har någon skyldighet att lämna uppgifter till Försäkringskassan, vilket vi även ska dokumentera att vi informerat om. Det är särskilt viktigt när vi frågar om uppgifter från privatpersoner (JO dnr 8143–2023). Läs mer om dokumentation av muntlig uppgiftsinhämtning i avsnitt 4.8.3.

JO har i beslut 7011–2018 förtydligat att bestämmelsen enbart ger rätt att fråga om den försäkrade. Med försäkrad menas en person som ansökt om en ersättning, har eller har haft en ersättning eller en person vars försäkring utreds av till exempel FTH utredare eller kontrollutredare. Se även skrivningarna om bidragsskyldig i avsnitt 5.10.

Om Försäkringskassan frågar någon annan än den enskilde ska vi aldrig avslöja fler uppgifter än vad som behövs för utredningen. Det är tillåtet att röja enstaka uppgifter om det krävs för att Försäkringskassan över huvud taget ska kunna göra en förfrågan (10 kap. 2 § OSL och prop. 1996/97:121, s. 31).

5.9 Ställa frågor om Swish

Försäkringskassan har inte lagstöd för att begära uppgifter om en enskild persons skickade och mottagna betalningar via betaltjänsten Swish. Det beror på att företaget som förvaltar Swish inte är en bank eller annan penninginrättning, vilket krävs för att begära uppgifter enligt 110 kap 31 § SFB. Vi kan däremot skicka en förfrågan med stöd av 110 kap. 14 § SFB.

Vi får inte använda en privat Swish för att ta reda på uppgifter, eftersom vi inte kan presentera oss och det inte framgår att det är Försäkringskassan som tar in uppgifterna. Att använda sin privata Swish är att jämställa med spaning. Läs mer om spaning i avsnitt 9.5.

5.10 Förfrågan och besök hos en bidragsskyldig

110 kap. 20 § SFB
Vid tillämpning av 14 § 1 och 2 likställs betalningsskyldiga för underhållsstöd med försäkrade.

Bestämmelserna i 110 kap. 14 § SFB som bland annat ger Försäkringskassan rätt att göra besök och att ställa frågor utgår från att åtgärderna tillämpas mot en person som är ersättningsberättigad. I ärenden om underhållsstöd är det trots det möjligt att tillämpa

sådana åtgärder också mot den bidragsskyldiga föräldern, som inte är ersättningsberättigad.

Det innebär att Försäkringskassan har rätt att ställa frågor om den bidragsskyldiga föräldern till andra eller efterfråga uppgifter, under förutsättning att uppgifterna har betydelse för utredningen av underhållsstöd. Vi har också rätt att besöka den bidragsskyldiga föräldern. Vi har däremot inte rätt att begära uppgifter om hen med stöd av 110 kap. 31 § SFB.

5.11 Hämta in uppgifter om assistenter och assistansanordnare

I kontrollutredningar av assistansersättningsärenden kan det ofta vara aktuellt att begära uppgifter även om assistenter och anordnare. Dessa uppgifter har ofta betydelse för utredningen av rätten till ersättning.

5.11.1 Ställa frågor om assistenter till anordnare av assistans

51 kap. 24 § SFB
Den som är arbetsgivare för eller uppdragsgivare åt en personlig assistent ska lämna följande uppgifter till Försäkringskassan:

1. Uppgifter som visar om assistenten är närstående till eller lever i hushållsgemenskap med den assistansberättigade, om assistenten har fyllt 18 år och om assistenten är bosatt inom eller utanför EES-området. Uppgifterna ska lämnas innan assistansen börjar utföras och vid ändrade förhållanden.

2. Uppgifter som visar den arbetstid som assistenten har arbetat hos en assistansberättigad. Uppgifterna ska lämnas månadsvis i efterhand.

3. Uppgifter som visar att något förhållande som anges i 16 § första stycket 3 inte föreligger. Uppgifterna ska lämnas på begäran av Försäkringskassan.

Den som är arbetsgivare för eller uppdragsgivare åt en personlig assistent är alltså skyldig att på Försäkringskassans begäran lämna vissa uppgifter. Det gäller bland annat uppgifter som visar att en personlig assistent inte till följd av ålderdom, sjukdom eller liknande orsak saknar förmåga att utföra arbete som personlig assistent. Se mer i vägledning (2003:6) *Assistansersättning*.

5.11.2 Begära uppgifter från Skatteverket

110 kap. 34 a § SFB
Skatteverket ska på Försäkringskassans begäran lämna sådana uppgifter om personliga assistenter och dem som bedriver yrkesmässig verksamhet med personlig assistans som behövs för Försäkringskassans kontroll av användningen av assistansersättning.

Vid begäran om uppgifter är det viktigt att i möjligaste mån precisera vilka uppgifter som behövs och motivera varför man begär dessa.

5.12 Begära uppgifter om deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser

I kontrollutredningar om aktivitetsstöd, utvecklingsersättning och etableringsersättning kan det bli aktuellt att begära uppgifter från Arbetsförmedlingen eller Skatteverket. Det kan även bli aktuellt att efterfråga uppgifter från till exempel deltagarens anordnare av insatser eller en arbetsgivare. Dessa uppgifter har ofta betydelse för utredningen av rätten till ersättning. Läs mer i vägledning (2017:2) *Ersättningar till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser.*

5.12.1 Begära uppgifter från Arbetsförmedlingen

9 kap. 1 § FEA
Arbetsförmedlingen ska till Försäkringskassan lämna de uppgifter som har betydelse för ett ärende hos Försäkringskassan om aktivitetsstöd, utvecklingsersättning eller etableringsersättning.

Arbetsförmedlingen lämnar uppgifter i samband med att de beslutar om deltagarens program, men ska också lämna de uppgifter som vi efterfrågar i ett enskilt ärende. Det kan till exempel vara uppgifter i Arbetsförmedlingens daganteckningar eller om deltagarens närvaro i programmet.

5.12.2 Begära uppgifter från Skatteverket

9 kap. 6 § FEA
Skatteverket ska till Försäkringskassan lämna de uppgifter som har betydelse för ett ärende hos Försäkringskassan om ersättning enligt denna förordning.

De uppgifter som vi kan få från Skatteverket kan till exempel handla om en deltagares arbete eller arbetsgivare.

5.12.3 Ställa frågor om deltagaren till andra

10 kap. 11 § FEA
När det behövs i ett ärende om ersättning eller i övrigt för tillämpningen av denna förordning får den handläggande myndigheten ställa frågor till programdeltagarens anordnare av insatser, arbetsgivare, läkare eller någon annan som kan antas kunna lämna behövliga uppgifter.

Vi har alltså bara rätt att efterfråga den information vi behöver för att kunna handlägga ärendet.

5.13 Begära uppgifter från Migrationsverket

17 kap. 3 § utlänningslagen (2005:716)
Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten har rätt att ta del av uppgifter om enskilda hos Migrationsverket. Om det finns skäl för det ska Migrationsverket på eget initiativ lämna sådana uppgifter till Försäkringskassan och Pensions-myndigheten.

7 kap. 15 a § utlänningsförordningen (2006:97)

Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten har rätt att hos Migrationsverket ta del av följande uppgifter om enskilda:

1. namn, personnummer och i förekommande fall samordningsnummer,

2. bevis om uppehållstillstånd, arbetstillstånd, uppehållsrätt eller uppehållsstatus,

3. dag för beslut om uppehållstillstånd, arbetstillstånd, uppehållsstatus eller utfärdande av uppehållskort samt uppgift om varje period för vilken uppehållstillstånd eller arbetstillstånd har beviljats eller uppehållskort eller bevis om uppehållsstatus har utfärdats,

4. inresedatum,

5. datum för ansökan om uppehållstillstånd, arbetstillstånd, uppehållskort eller uppehållsstatus,

6. särskilt bevis enligt 5 kap. 4 § tredje stycket,

7. att uppehållstillstånd har beviljats den enskilde som flykting enligt 4 kap. 1 § eller som alternativt skyddsbehövande enligt 4 kap. 2 § utlänningslagen (2005:716) eller motsvarande äldre bestämmelser,

8. att statusförklaring har beviljats enligt 4 kap. 3 c § utlänningslagen eller motsvarande äldre bestämmelser,

9. att uppehållstillstånd har beviljats den enskilde för studier eller som familjemedlem till en sådan person, och

10. beslut om återkallelse av uppehållstillstånd eller arbetstillstånd, uppgift om från och med vilket datum som uppehållstillstånd eller arbetstillstånd har återkallats och uppgift om vilket datum beslut om återkallelse av uppehållstillstånd eller arbetstillstånd har fått laga kraft.

Om det finns skäl för det ska Migrationsverket på eget initiativ lämna uppgifter som avses i första stycket till Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten. Förordning (2021:813).

Utlänningslagen reglerar att Migrationsverket ska lämna uppgifter till Försäkringskassan, på vår begäran eller på eget initiativ. Utlänningsförordningen reglerar vilka uppgifter det gäller.

5.14 Begära uppgifter från postföretag

5 kap. 1 § första stycket postlagen (2010:1045)
Den som i postverksamhet har fått del av eller tillgång till en uppgift som avses i 1 eller 2 får inte obehörigen röja eller utnyttja vad han eller hon har fått del av eller tillgång till. Tystnadsplikten omfattar en uppgift som handlar om

1. ett särskilt brev som befordras inom verksamheten, eller
2. en enskild persons förbindelse med verksamheten när det gäller befordran av brev.

5 kap. 4 § 4 p. postlagen
Den som bedriver postverksamhet och har fått del av eller tillgång till uppgifter som avses i 1 § första stycket ska på begäran lämna en uppgift

4. om en enskilds adress till Försäkringskassan eller Pensionsmyndigheten, om den myndighet som är i fråga bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende som avser kontroll av rätten till ersättning.

Det är viktigt att Försäkringskassan har tillgång till adressuppgifter så att vi vid behov kan kontrollera en persons bostadsadress och faktiska boendeförhållanden (prop.1996/97:121, s. 35). Förutsättningen för att vi ska kunna begära uppgifter är att de har väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende hos Försäkringskassan (prop. 1996/97:121 s 33).

Försäkringskassan har rätt att få ut uppgifter om en enskild persons adress från ett postföretag oavsett om adressen är permanent eller tillfällig, till exempel en begäran om eftersändning. Postföretaget ska lämna uppgift om post delas ut till den enskilde på folkbokföringsadressen eller om post delas ut till en viss person på en viss adress eller vilken fastighet en viss adress avser. (prop. 1996/97:121, s. 41)

Begreppet adress ska i detta sammanhang tolkas i vid bemärkelse. Det kan vara till exempel adressort, bostadsadress, folkbokföringsadress, postadress, särskild postadress och utdelningsadress. Det betyder att postföretaget bör kunna lämna ut uppgifter om vem som har en postbox, adressen till den enskilde och numret på postboxen (prop. 1996/97:121, s. 35).

Däremot ger postlagen inte något stöd för att kunna begära ut uppgifter om vilken slags post som sänds till en viss adress, eller vilka personer som får post på adressen.

När Försäkringskassan inte kan begära uppgifter med stöd av postlagen kan vi göra en förfrågan enligt 110 kap. 14 § SFB till postföretaget. Se avsnitt 5.8 om att ställa frågor om den enskilde till andra.

5.15 Myndigheter kan lämna uppgifter till Försäkringskassan med stöd av generalklausulen

10 kap. 27 § OSL (Generalklausul)
Utöver vad som följer av 2, 3, 5 och 15–26 §§ får en sekretessbelagd uppgift lämnas till en myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda.

När en myndighet får en begäran från Försäkringskassan om uppgifter som inte omfattas av uppgiftsskyldigheten, ska myndigheten bedöma om uppgiften kan lämnas ut med stöd av generalklausulen och i så fall välja att lämna ut den. Läs mer om generalklausulen i avsnitt 8.11 och vägledning 2001:3.

Om en myndighet avslår vår begäran om att ta del av uppgifter, så bör vi fråga hur de har resonerat och vilket stöd de har för sin bedömning. Vi kan också behöva resonera med dem om det som ger oss rätt att ta del av uppgifterna och förklara tydligare varför vi behöver dem. Inför ett sådant samtal kan det vara lämpligt att rådfråga en sakkunnig kollega, som kan hjälpa till att utveckla resonemanget. Vi kan också överväga att begära ett skriftligt avslagsbeslut som vi har möjlighet att överklaga.

Exempel

Försäkringskassan begärde i en kontrollutredning uppgifter från Skatteverket. Skatteverket avslog begäran och Försäkringskassan överklagade beslutet till regeringen. Försäkringskassan hade begärt uppgifterna med stöd av 110 kap. 31 § SFB, men regeringen beslutade att uppgifterna skulle lämnas ut med stöd av generalklausulen, 10 kap. 27 § OSL (Regeringsbeslut, Finansdepartementet, Fi 2015/05724/S3)

Begäran om uppgifter gällde kopior av en namngiven näringsidkares närings-bilagor till inkomstdeklarationen för 2013 och 2014. Försäkringskassan ville ta del av underlaget för att kunna bedöma inkomsten som en anställd uppgett. Näringsidkaren och den anställde hade båda uppgett att lönen betalats ut kontant under anställningstiden. Försäkringskassan hade uppgifter sedan tidigare som gjorde att man kunde ifrågasätta om rörelsens likviditet hade medgett kontanta löneutbetalningar i den angivna omfattningen. Uppgifterna i näringsbilagorna behövdes för att kontrollera det.

Regeringen konstaterade att skattesekretessen gällde för de uppgivna handlingarna och att man, om man skulle tillämpa generalklausulen, fortsatt skulle vara restriktiv med att lämna ut uppgifter från skatteområdet. Men enligt den intresseavvägning som ska göras enligt generalklausulen borde Försäkringskassans behov av att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs inom socialförsäkringen väga över skattesekretessen, särskilt då det fanns indikationer på att näringsidkaren inte hade kunnat betala ut den uppgivna kontanta lönen, samt att uppgifterna var harmlösa. Regeringen beslutade alltså att uppgifterna skulle lämnas ut.

5.16 Begära uppgifter av en journalist – kan strida mot efterfrågeförbudet

Om Försäkringskassan fått en impuls om att utreda ett ärende via massmedia ska vi inte kontakta en journalist för att få fler uppgifter. Det skulle vara mycket olämpligt.

En förfrågan till en journalist kan dessutom strida mot efterfrågeförbudet – efterforskningsförbudet – i 3 kap. 5 § TF. Enligt denna bestämmelse får en myndighet inte efterforska författaren eller källan till en framställning som införts eller varit avsedd att införas i tryckt skrift. Denna bestämmelse ska förstås i vid mening.

Alla former av förfrågningar eller åtgärder som syftar till att nå kunskap om vem som lämnat ut uppgift eller hur ett sådant uppgiftslämnande har gått till är otillåtna. Läs mer i vägledning 2001:3 om anonymitet och efterfrågeförbud.

6 Lämna ut uppgifter

Kontrollutredningsverksamheten lämnar ofta ut uppgifter och handlingar på begäran från både enskilda personer och myndigheter. Det är nödvändigt att hålla isär om det då handlar om en begäran om allmän handling eller någon annan typ av förfrågan, till exempel en förfrågan om partsinsyn. Ett utlämnande av uppgifter eller handlingar föregås av en sekretessprövning, där Försäkringskassan ska ta hänsyn till olika regler beroende på vilken situation det handlar om.

När det gäller begäran om allmän handling finns det generellt mer omfattande lagstöd för att lämna ut uppgifter till andra myndigheter än till försäkringsbolag och enskilda personer. Det måste finnas en sekretessbrytande regel för att Försäkringskassan ska kunna lämna ut uppgifter som omfattas av socialförsäkringssekretess.

En begäran om att Försäkringskassan ska lämna ut en uppgift kan vara skriftlig eller muntlig.

Kapitlet handlar kortfattat om socialförsäkringssekretessen, undantag från den och beslut om avslag när Försäkringskassan nekar att lämna ut sekretessbelagda uppgifter.

Läs mer
Vägledning 2001:3 beskriver sekretess, sekretessprövning och om att lämna ut allmänna handlingar mer ingående.

I Försäkringskassans riktlinjer (2011:7) *Utlämnande av allmänna handlingar och uppgifter* beskrivs de praktiska rutinerna vid utlämnande av allmänna handlingar, avgifter samt avslagsbeslut vid nekande om att lämna ut allmänna handlingar.

6.1 Socialförsäkringssekretess

28 kap. 1 § 1 stycket OSL
Sekretess gäller hos Försäkringskassan, Fondtorgsnämnden, Pensionsmyndigheten och domstol för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i ärende enligt lagstiftningen om

1. allmän försäkring,
2. allmän pension,
3. arbetsskadeförsäkring,
4. merkostnadsersättning och omvårdnadsbidrag,
5. statligt tandvårdsstöd,
6. läkarvårdsersättning,
7. ersättning för fysioterapi,
8. annan ekonomisk förmån för enskild, eller
9. särskild sjukförsäkringsavgift.

På Försäkringskassan gäller sekretess för uppgifter om en enskild persons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att den som uppgiften rör eller

någon som står hen nära lider men om uppgiften röjs. Det gäller både pågående och avslutade ärenden.

Uttrycket personliga förhållanden har en vid innebörd och omfattar i princip alla uppgifter som kan hänföras till en enskild person. Det kan gälla allt ifrån en uppgift om adress till en uppgift om hälsotillstånd. (Se Von Essen 2021, sid 211).

Har personen avlidit kan det fortfarande råda sekretess för uppgifterna. Läs mer i vägledning 2001:3 om vad som gäller när någon avlidit.

6.1.1 Socialförsäkringssekretess och statligt tandvårdsstöd

En vårdgivare i ett ärende om statligt tandvårdsstöd omfattas inte av socialförsäkrings-sekretessen, eftersom skyddet gäller en enskild persons hälsotillstånd och andra personliga förhållanden (jfr. prop. 2008/09:150 sid 349).

Däremot gäller socialförsäkringssekretessen för vårdgivarens patienter. Den gäller också för vårdgivaren själv som privatperson.

6.1.2 Socialförsäkringssekretess och juridiska personer

Socialförsäkringssekretessen gäller inte för uppgifter om juridiska personer, vilket innefattar handelsbolag och aktiebolag. Däremot skyddar den uppgifter om enskilda firmor eftersom firman och dess ägare är samma person. Läs mer i vägledning 2001:3 om socialförsäkringssekretess och juridiska personer samt enskild firma.

6.2 Metodstöd – neka att lämna ut en sekretessbelagd uppgift eller handling

När du muntligt nekar att lämna ut en sekretessbelagd uppgift eller handling, ska du upplysa den som nekas om att hen på begäran kan få ett skriftligt och överklagbart avslagsbeslut. I vissa fall kan du bara lämna ut delar av en handling, till exempel genom att göra ett urklipp, en sammanfattning eller genom att maskera delar av handlingen. Det innebär att Försäkringskassan nekar att lämna ut vissa uppgifter och den enskilde ska då på begäran få ett avslagsbeslut. Tänk på att upplysa om vilken sekretessregel du tillämpat vid helt eller delvis nekande.

7 Sekretess mot den enskilde

Huvudregeln i förvaltningslagen är att den enskilde har partsinsyn i sitt ärende på Försäkringskassan. Det innebär att hen på begäran har rätt att ta del av allt material som har tillförts i hens ärenden. Det finns dock undantag från partsinsynen.

Kapitlet handlar om de två undantag från partsinsynen som är vanligast i samband med kontrollutredningar. I vissa fall har en uppgiftslämnare ett sekretesskydd gentemot den enskilde och en polisanmälan med tillhörande handlingar kan också vara sekretessbelagda.

Läs mer
I vägledning 2004:07 och vägledning 2001:03 finns mer information om den enskildes partsinsyn och sekretess mot den enskilde.

Vägledning 2001:03 beskriver även innebörden av begreppen personliga förhållanden, allvarligt men och utsaga mer ingående.

7.1 Sekretesskydd för anmälaren

28 kap. 3 § första stycket OSL
Sekretess gäller hos en myndighet som avses i 1 § första och andra styckena för uppgift i anmälan eller utsaga av en enskild om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, i förhållande till den som anmälan eller utsagan avser, endast om det kan antas att fara uppkommer för att den som har lämnat uppgiften eller någon närstående till denne utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs.

Det finns alltså ett skydd för den som lämnar uppgifter till Försäkringskassan i 28 kap. 3 § första stycket OSL. Skyddet gäller oavsett om uppgifterna lämnas genom en anmälan eller genom en utsaga (se mer om utsaga i avsnitt 7.1.2). Sekretessen skyddar dock enbart mot repressalier av mer allvarligt slag.

7.1.1 Menprövning

Utgångspunkten när vi bedömer eventuella risker för men är hur den berörda personen upplever situationen. Försäkringskassan är inte skyldig att kontakta anmälaren innan vi lämnar ut en anmälan. Men det finns inte något som hindrar att vi gör det för att få ett fullgott underlag för menprövningen. (Se Lenberg, s. 10:27:7)

Om vi lämnar ut anmälan eller uppgifter om anmälaren till den enskilde ska vi inte informera anmälaren om det.

7.1.2 Utsaga

Förutom anmälningar kan även andra uttalanden i ett försäkringsärende om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden vara en impuls till att utreda om en person har rätt till ersättning. Denna typ av uttalanden – muntliga eller skriftliga – kallas för utsagor. En utsaga som är dokumenterad i ett ärende kan ibland vara en impuls till att börja utreda ett annat ärende.

Sekretesskyddet för den som lämnat uppgifter i en utsaga är identiskt med det som gäller för en anmälare. Det betyder att sekretess gäller hos Försäkringskassan för

uppgift i en utsaga om den som har lämnat utsagan – eller någon närstående till hen – riskerar att utsättas för våld eller lida annat allvarligt men om uppgiften röjs.

7.1.3 Kännedom om den som utreds

Ibland kan vi ha uppgifter om den anmälda personen från andra källor, till exempel uppgifter i en tidning om att hen kan ha ett visst våldskapital. En sådan uppgift har inte någon betydelse för rätten till ersättning, men den kan ha betydelse när vi ska bedöma om en anmälan ska sekretessbeläggas. I så fall ska uppgiften dokumenteras.

Uppgifterna dokumenteras i ett administrativt ärende och förvaras i diariet. Den begärda anmälan kan sedan föras till ärendet i diariet och bedömningen av om anmälan ska lämnas ut dokumenteras där. Se mer i riktlinjer 2005:5 om diarieföring.

7.2 Förundersökningssekretess

18 kap. 1 § OSL
Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till förundersökning i brottmål eller till angelägenhet som avser användning av tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott eller i ärende enligt lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder, om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs.

Sekretess gäller, under motsvarande förutsättningar som anges i första stycket, för uppgift som hänför sig till

1. […]

2. annan verksamhet än sådan som avses i 1 eller i första stycket som syftar till att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott och som bedrivs av en åklagarmyndighet, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Skatteverket, Tullverket eller Kustbevakningen.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst fyrtio år. Lag (2024:328)

18 kap. 3 § OSL
Sekretessen enligt 1 och 2 §§ gäller i annan verksamhet än sådan som där avses hos en myndighet för att biträda en åklagarmyndighet, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Skatteverket, Tullverket eller Kustbevakningen med att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott. Sekretessen gäller också hos tillsynsmyndigheten i konkurs och hos Kronofogdemyndigheten för uppgift som gäller misstanke om brott.

Handlingar eller uppgifter i ett brottmål kan alltså beläggas med förundersökningssekretess, eftersom en pågående förundersökning kan skadas om den misstänkte eller en annan aktör får del av handlingarna. Sekretessen kan minska risken för att bevismaterial förstörs eller att misstänkta pratar ihop sig under utredningstiden.

Eftersom sekretess gäller hos Polisen och Åklagarmyndigheten, så kan sekretess också gälla hos Försäkringskassan för själva polisanmälan, uppgifter ur den eller uppgiften om att vi gjort en anmälan. Sekretess kan också gälla för vissa handlingar som bifogats en polisanmälan.

Förundersökningssekretess gäller från den tidpunkt när Försäkringskassan bestämt sig för att polisanmäla. Det innebär att anmälan inte behöver vara skickad till Polisen.

Förundersökningssekretess gäller inte när förundersökningen har lagts ned. Sedan åtal har väckts kommer sekretess i fråga endast för uppgifter som har generell betydelse för spaning och brottsutredning (jfr. Lenberg s.10:27).

Förundersökningssekretessen gäller även i förhållande till personen som förundersökningen avser. Handlingar kan därför sekretessbeläggas gentemot personen som ärendet gäller trots den enskildes partsinsyn.

7.2.1 Metodstöd – prövning av förundersökningssekretess

När någon begär att få ta del av handlingar ur sitt ärende och Försäkringskassan har gjort en polisanmälan, ska du pröva om förundersökningssekretess gäller för vissa uppgifter eller handlingar. Förundersökningssekretess gäller dock inte om förundersökningen har lagts ned. Du kan därför behöva kontakta Polisen och ta reda på om det har skett i det aktuella ärendet.

Handlingar som den enskilde redan tagit del av från sitt ärende, till exempel ett återkravsbeslut, kan lämnas ut. Om hen begär att få ut journalanteckningen ur ärendet behöver du pröva om hela eller delar av journalen ska lämnas ut. I många fall kan större delen av journalen lämnas ut och du sekretessbelägger bara de delar som handlar om polisanmälan. Se mer i avsnitt 6.2 och riktlinjer 2011:7 om hur du går tillväga när du nekar att lämna ut handlingar.

I ärenden där det pågår samverkan med polis eller åklagare, och Försäkringskassan vill använda vissa uppgifter från en förundersökning, är det nödvändigt att kontakta den myndighet som har ansvaret för förundersökningen. Det är förundersökningsledaren som avgör vilka uppgifter som Försäkringskassan kan använda i sin verksamhet.

8 Lämna ut uppgifter till myndigheter, a-kassor och försäkringsbolag

Kontrollutredare lämnar ofta ut uppgifter och handlingar till enskilda personer och till andra, till exempel myndigheter. Det finns regler om att Försäkringskassan är *skyldig* att på eget initiativ eller på begäran lämna ut uppgifter till exempelvis en annan myndighet. Det finns även regler som gör det *möjligt* att lämna ut vissa uppgifter.

Försäkringskassan samverkar ofta med andra myndigheter för att driva kontrollutredningar framåt och för att kunna motverka välfärdsbrott. Uppgifter som finns hos oss kan ha betydelse för andra myndigheters möjlighet att fatta korrekta beslut. Det finns alltså ett gemensamt intresse av informationsutbyte och utgångspunkten är att vi hanterar förfrågningarna skyndsamt.

Detta kapitel beskriver Försäkringskassans skyldighet att lämna ut uppgifter och handlingar, både på eget initiativ och på begäran.

Läs mer

Vägledning 2001:3 beskriver hur en sekretessprövning går till och mer ingående om att lämna ut allmänna handlingar. Vägledningen beskriver även särskilt om när andra myndigheter vill ha information från Försäkringskassan.

Som ett komplement till vägledningen finns en sida på intranätet Fia med information om vilka uppgifter Försäkringskassan får eller ska lämna till andra myndigheter. Sök på ”Uppgiftsskyldigheter”.

Riktlinjer 2011:7 beskriver de praktiska rutinerna för att lämna ut allmänna handlingar.

8.1 Underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

Lag (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

1 § Denna lag gäller sådana bidrag, ersättningar, pensioner och lån för personligt ändamål som enligt lag eller förordning beslutas av Migrationsverket, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Centrala studiestödsnämnden, Arbetsförmedlingen, en kommun eller en arbetslöshetskassa och betalas ut till en enskild person (ekonomisk förmån).

Denna lag gäller även sådana stöd, bidrag och ersättningar som enligt lag eller förordning beslutas av Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller en kommun och avser en enskild person, men betalas ut till eller tillgodoräknas någon annan än den enskilde (ekonomiskt stöd).

2 § Underrättelseskyldighet enligt lagen gäller för Migrationsverket, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Utbetalningsmyndigheten, Centrala studiestödsnämnden, Arbetsförmedlingen, kommunerna och arbetslöshetskassorna. Skyldigheten gäller dock inte i Skatteverkets brottsbekämpande verksamhet.

3 § Om det finns anledning att anta att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd har beslutats, betalats ut eller tillgodoräknats felaktigt eller med ett för högt belopp, ska underrättelse om detta lämnas till den myndighet eller organisation som har fattat beslutet. Har förmån eller stöd beslutats efter överklagande ska underrättelse i stället lämnas till den myndighet eller organisation som följer av 1 §.

Underrättelseskyldigheten gäller inte om det finns särskilda skäl.

4 § Av underrättelsen ska det framgå vilka omständigheter som ligger till grund för antagandet att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd har beslutats, betalats ut eller tillgodoräknats felaktigt eller med ett för högt belopp.

Statligt tandvårdsstöd och assistansersättning är exempel på ekonomiskt stöd enligt 1 § från Försäkringskassan.

Myndigheter som omfattas av lagen är alltså skyldiga att underrätta varandra. Det gäller även Skatteverket, med undantag för den brottsbekämpande verksamheten, och Kronofogden. Ingen myndighet är skyldig att underrätta Skatteverket eller Kronofogden eftersom de inte beslutar om eller betalar ut ersättningar.

Försäkringskassan kan ibland upptäcka eller misstänka att en annan myndighet har beslutat om eller betalat ut en förmån med ett för högt belopp. Det kan bero på misstag från den enskildes eller en myndighets sida, men det kan också bero på att den enskilde har gjort sig skyldig till brott. Vi ska då bedöma om det finns anledning att anta att en utbetalning är felaktig utifrån de omständigheter som vi känner till. Vi ska inte göra någon särskild utredning.

Försäkringskassan behöver inte ha särskild kännedom om de bestämmelser där förmånen regleras, eller till exempel kunna avgöra om två förmåner kan betalas ut samtidigt (prop. 2007/08:48, s. 23, Underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen).

Om en underrättelse kan skannas in i ett kontrollutredningsärende behöver den inte diarieföras. Annars ska underrättelser till och från Försäkringskassan diarieföras i FK Diariestöd. Läs mer om diarieföring i riktlinjer 2005:5.

Underrättelseskyldigheten gäller inte om det finns särskilda skäl (3 § andra stycket). I förarbetena till lagen nämns två situationer när myndigheten som upptäcker en felaktighet inte behöver underrätta den myndighet som fattat beslutet:

- Myndigheten som fattat beslutet om en förmån känner redan till felet.
- Det handlar om ett enstaka fel som gäller ett försumbart belopp.

(prop. 2007/08:48, s. 24–25)

8.1.1 Uppgifter som omfattas av underrättelseskyldigheten

En underrättelse kan lämnas muntligt eller skriftligt (prop. 2007/08:48, s. 25). Underrättelseskyldigheten omfattar bara de uppgifter som Försäkringskassan har kunnat observera inom ramen för handläggningen av ett eget ärende (prop. 2007/08:48, s.19). Underrättelseskyldigheten medför inte någon skyldighet att lämna ut andra handlingar eller uppgifter, även om vi hänvisar till dem i underrättelsen. Vi kan inte heller använda lagen om underrättelseskyldighet som stöd varken för att lämna ut eller begära fler uppgifter. Om vi behöver fler uppgifter eller handlingar får vi efterfråga eller begära dem med stöd av andra bestämmelser.

8.2 Uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet

Lag (2024:307) om uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet (LUFFA)

2 § Arbetsförmedlingen, Bolagsverket, Centrala studiestödsnämnden, Försäkringskassan, Inspektionen för vård och omsorg, Kronofogdemyndigheten, Migrationsverket, Pensionsmyndigheten, Skatteverket, en kommun eller en arbetslöshetskassa ska lämna en uppgift som den förfogar över till en annan av dessa aktörer om uppgiften behövs i den mottagande aktörens författningsreglerade verksamhet för att säkerställa korrekta beslutsunderlag för att förebygga, förhindra, upptäcka eller utreda felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen.

En uppgift som omfattas av sekretess ska dock inte lämnas ut om övervägande skäl talar för att det intresse som sekretessen ska skydda har företräde framför intresset av att uppgiften lämnas ut.

Första stycket gäller inte i fråga om uppgifter som omfattas av sekretess enligt 15–20 kap., 24 kap. 2 a och 8 §§, 25 kap. 1–8 §§, 26 kap. 1–6 §§, 29 kap. 1 och 2 §§, 31 kap. 1 § första stycket, 2 och 12 §§, 33 kap. 2 och 4 a §§, 36 kap. 3 §, 40 kap. 2 och 5 §§ samt 41–43 kap. offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

3 § Skyldigheten att lämna uppgift enligt 2 § gäller utbetalningar från välfärdssystemen av sådana bidrag, ersättningar, pensioner och lån för personligt ändamål som enligt lag eller förordning beslutas av Arbetsförmedlingen, Centrala studiestödsnämnden, Försäkringskassan, Migrationsverket, Pensionsmyndigheten, en kommun eller en arbetslöshetskassa och betalas ut till en enskild person (ekonomisk förmån) och sådana stöd, bidrag och ersättningar som enligt lag eller förordning beslutas av Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan eller en kommun och avser en enskild person, men betalas ut till eller tillgodoräknas någon annan än den enskilde (ekonomiskt stöd).

I 2 § avses med felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen sådana ekonomiska förmåner och ekonomiska stöd som har beslutats, betalats ut eller tillgodoräknats felaktigt eller med ett för högt belopp.

4 § Arbetsförmedlingen, Arbetsmiljöverket, Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Polismyndigheten, Skatteverket eller Åklagarmyndigheten ska lämna en uppgift som den förfogar över till en annan av dessa myndigheter om uppgiften behövs i den mottagande myndighetens författningsreglerade verksamhet för att planera, genomföra eller följa upp myndighetsgemensamma kontroller av arbetsplatser inom ramen för sådan samverkan som regeringen beslutar för att motverka fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet. En uppgift som omfattas av sekretess ska dock inte lämnas ut om övervägande skäl talar för att det intresse som sekretessen ska skydda har företräde framför intresset av att uppgiften lämnas ut. Första stycket gäller inte i fråga om uppgifter som omfattas av sekretess enligt 15 kap. 1 och 2 §§, 24 kap. 2 a och 8 §§, 25 kap. 1–8 §§, 26 kap. 1–6 §§, 29 kap. 1 och 2 §§, 31 kap. 1 § första stycket, 2 och 12 §§, 33 kap. 2 och 4 a §§, 36 kap. 3 § samt 40 kap. 2 och 5 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

LUFFA består av två delar. Den första delen reglerar informationsutbyte mellan myndigheter och aktörer för att motverka felaktiga utbetalningar (ekonomiska förmåner eller ekonomiskt stöd) från välfärdssystemen. Den andra delen reglerar informationsutbyte för att planera, genomföra och följa upp myndighetsgemensamma kontroller av arbetsplatser.

LUFFA ger uppräknade myndigheter och aktörer en skyldighet att utbyta information när förutsättningarna i lagen är uppfyllda. Lagen gäller både när vi lämnar uppgifter på eget initiativ och när andra myndigheter eller aktörer begär dem från oss. Försäkringskassan kan både lämna och ta emot uppgifter enligt 2 och 3 §§ LUFFA medan vissa aktörer som exempelvis Skatteverket enbart kan lämna uppgifter.

När en annan bestämmelse ger Försäkringskassan en skyldighet att lämna ut vissa specifika kategorier av uppgifter, så ska vi i första hand hantera utlämnandet enligt vad som står i den bestämmelsen. Vi kan alltså tillämpa LUFFA först när den andra bestämmelsen inte är tillämplig på situationen eller om prövningen enligt den andra bestämmelsen resulterar i att uppgifterna inte ska lämnas ut. Exempelvis kan lagen om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdsystemen vara tillämplig samtidigt som LUFFA. Då tillämpar vi i första hand den och inte LUFFA.

8.2.1 Motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

Om förutsättningarna i 2 och 3 §§ LUFFA är uppfyllda har Försäkringskassan en skyldighet att lämna uppgifter som vi förfogar över om

- uppgifterna behövs hos den mottagande aktören för att säkerställa korrekta beslutsunderlag för att förebygga, förhindra, upptäcka och utreda felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen
- intresseavvägningen inte hindrar att vi lämnar ut uppgifterna
- det inte finns ett undantag.

Samma uppgiftsskyldighet och villkor gäller när Försäkringskassan begär uppgifter från de andra myndigheterna eller aktörerna.

Skyldigheten att lämna uppgifter träder in först när det finns en begäran om uppgifter eller uppgiftslämnaren kan konstatera att mottagaren behöver en viss uppgift. Det är under förutsättning att alla omständigheter i LUFFA är uppfyllda. När det inte finns en begäran om uppgifter, men det finns indikationer på ett behov hos en annan myndighet eller aktör, så kan det bli aktuellt att lämna uppgifter på eget initiativ.

Innan vi kan lämna ut sekretessreglerade uppgifter ska vi göra en intresseavvägning. Det innebär att en uppgift som omfattas av sekretess inte ska lämnas ut om övervägande skäl talar för att det intresse som sekretessen ska skydda har företräde framför intresset av att uppgiften lämnas ut (2 § andra stycket LUFFA). Det behöver alltså ske en avvägning utifrån de specifika omständigheterna i det enskilda fallet. Utgångspunkten är dock att uppgifterna ska lämnas ut.

Det finns även undantag från uppgiftsskyldigheten som innebär att Försäkringskassan inte kan lämna ut uppgifter som omfattas av

- sekretess till skydd för allmänna intressen till exempel förundersökningssekretess (15–20 kap. OSL)
- statistiksekretess (24 kap. 8 § OSL)
- sekretess i samband med lagring och teknisk bearbetning av personuppgifter (40 kap. 5 § OSL).

8.2.2 Planera, genomföra och följa upp myndighetsgemensamma kontroller

Myndighetsgemensamma kontroller av arbetsplatser innebär en samordnad kontrollinsats där myndigheter deltar utifrån sina respektive uppdrag, befogenheter och ansvarsområden. Det krävs inte att en myndighet fysiskt närvarar vid en kontroll för att lagen ska vara möjlig att tillämpa.

LUFFA omfattar endast uppgiftsutbyte inom ramen för den varaktiga samverkan mot arbetslivskriminalitet (A-krim) som Försäkringskassan deltar i.

Läs mer om samverkan med andra myndigheter i kapitel 2.

8.2.3 Uppgifter som omfattas av uppgiftsskyldigheten

Uppgiftslämnande och informationsutbyte med stöd av LUFFA gäller både offentliga och sekretessbelagda uppgifter. Det ska vara sådana uppgifter som myndigheten eller aktören förfogar över. Det kan vara uppgifter i allmänna handlingar och information som finns hos myndigheten eller aktören som exempelvis arbetsmaterial, minnesanteckningar eller utkast. Det innebär alltså att vi även kan lämna ut handlingar som inte är allmänna.

Läs mer
I IM 2024:75 finns fördjupad information om LUFFA och stöd kring hur vi ska tänka när vi lämnar eller begär uppgifter med stöd av lagen.

8.3 Uppgiftslämnarförordningen

Förordningen (1980:995) om skyldighet för Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten att lämna uppgifter till andra myndigheter

1 § Utöver vad som annars följer av lag eller förordning är Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten skyldiga att lämna uppgifter till andra myndigheter enligt denna förordning.

2 § Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten ska på begäran lämna uppgifter om enskilda till domstol, Statens tjänstepensionsverk eller en arbetsmarknadsmyndighet, om uppgifterna behövs där i ärenden enligt socialförsäkringsbalken eller annan jämförbar lagstiftning om ekonomisk förmån för enskilda eller enligt lagen (1991:1047) om sjuklön eller lagen (1993:16) om försäkring mot vissa semesterlönekostnader.

3 § Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten ska på begäran lämna uppgifter om enskildas adress, deras arbetsgivares namn och adress samt enskildas ekonomiska förhållanden och den tidsperiod en utgiven ersättning avser till följande myndigheter, om uppgifterna behövs i ärenden där:

1. Polismyndigheten,
2. Säkerhetspolisen,
3. åklagarmyndighet,
4. Kronofogdemyndigheten,
5. Skatteverket,
6. Brottsoffermyndigheten,
7. socialnämnd,
8. Kriminalvården,
9. studiestödsmyndighet,
10. myndighet som har hand om ärenden om bostadsbidrag,
11. offentlig sjukvårdshuvudman när det gäller ärenden om avgift för vård på enskild sjukvårdsinrättning,
12. Migrationsverket.

Försäkringskassan ska på begäran lämna den myndighet som handlägger ärenden enligt lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. uppgift om en enskilds dagpenning enligt 2 kap. 2 § förordningen (1995:239) om förmåner till totalförsvarspliktiga, om uppgiften behövs i ett ärende där.

4 § Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten ska på begäran lämna de uppgifter till Inspektionen för socialförsäkringen som inspektionen behöver för sin systemtillsyn och effektivitetsgranskning enligt 2 § första stycket 1 och 2 och 3 § förordningen (2009:602) med instruktion för Inspektionen för socialförsäkringen. Förordning (2024:15).

Försäkringskassan är alltså skyldig att lämna ut begärda uppgifter i de situationer som förordningen beskriver. Förutsättningen för att vi ska lämna ut uppgifterna är att de behövs i ett ärende hos den myndighet som begär dem. Skyldigheten omfattar däremot inte uppgifter om diagnoser, hälsotillstånd eller liknande. Myndigheter kan inte heller begära ut hela utredningar med stöd av förordningen.

8.4 Lämna uppgifter till Skatteverket

Det finns flera sekretessbrytande regler som kan bli aktuella när Försäkringskassan lämnar ut uppgifter till Skatteverket.

Skatteverket består av olika verksamhetsgrenar, till exempel folkbokföring, beskattning och brottsbekämpning. Det kan bli fråga om olika regler beroende på vilken verksamhetsgren som uppgifterna berör. Därför behöver vi oftast veta vilken verksamhetsgren som begärt att få uppgifter eller som vi vill lämna uppgifter till.

8.4.1 Folkbokföringslagen

32 c folkbokföringslagen (1991:481)

En myndighet ska underrätta Skatteverket om det kan antas att en uppgift i folkbokföringen om en person som är eller har varit folkbokförd är oriktig eller ofullständig.

En sådan underrättelse behöver inte lämnas om särskilda skäl talar mot det.

[…]

2 kap. 3 § lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet

För de ändamål som anges i 1 kap. 4 § får följande uppgifter behandlas i databasen:

1. person- eller samordningsnummer,
2. namn,
3. födelsetid,
4. födelsehemort,
5. födelseort,
6. adress,
7. folkbokföringsfastighet, lägenhetsnummer, folkbokföringsort, distrikt och folkbokföring under särskild rubrik,
8. medborgarskap,
9. civilstånd,
10. make, barn, föräldrar, vårdnadshavare och annan person som den registrerade har samband med inom folkbokföringen,
11. samband enligt 10 som är grundat på adoption,
12. inflyttning från utlandet,
13. avregistrering enligt 19–22 §§ folkbokföringslagen (1991:481),
14. anmälan enligt 5 kap. 2 § vallagen (2005:837),
15. gravsättning,
16. personnummer som personen har tilldelats i ett annat nordiskt land,
17. uppehållsrätt för en person som är folkbokförd,
18. tidpunkt för när vilandeförklaring kan komma att ske enligt 3 kap. 2 § 1 lagen (2022:1697) om samordningsnummer,
19. vilandeförklaring enligt 3 kap. 2 § lagen om samordningsnummer med angivande av om förklaringen skett med stöd av punkt 1 eller 2 i den paragrafen,
20. tidpunkt för när en person med samordningsnummer eller en person med personnummer som inte är eller varit folkbokförd har avlidit, och
21. fingeravtryck, ansiktsbilder och biometriska uppgifter som tas fram ur dessa.

Det finns information som är särskilt viktig ur kontrollsynpunkt. Uppgifterna i folkbokföringen utgör basen för såväl skatte- som bidragssystemen.

Fel i folkbokföringssystemen kan påverka även andra system, vilket kan orsaka att bidrag och andra ersättningar från det allmänna utgår felaktigt eller att staten går miste om skatteintäkter (se Korsell och Nilsson 2003, s. 188 f).

Alla myndigheter har en skyldighet att underrätta Skatteverket om det kan antas att en persons folkbokföring är oriktig eller ofullständig. Underrättelseskyldigheten omfattar alla uppgifter som finns i Skatteverkets folkbokföringsdatabas och inte bara adresser.

Underrättelsen kan lämnas när som helst under handläggningen och det räcker med att man kan anta att uppgifterna i folkbokföringen är oriktiga eller ofullständiga. Man behöver inte veta vilka uppgifter som är de riktiga för att kunna lämna en underrättelse.

Skatteverket kan inte ändra folkbokföringsuppgifter bakåt i tiden, utan bara från det datum då de fick kännedom om det nya förhållandet. Försäkringskassan har däremot

möjlighet att utreda om en person har varit försäkrad bakåt i tiden. Vi kan därför besluta att en person inte är försäkrad i Sverige från ett tidigare datum än de ändrade folkbokföringsuppgifterna. Se mer i vägledning (2017:01) *Övergripande bestämmelser i SFB, unionsrätten och internationella avtal*.

8.4.2 Metodstöd – lämna uppgifter om folkbokföring

Här finns exempel på situationer när det kan vara aktuellt att meddela Skatteverket om en felaktig folkbokföringsadress:

- Du utreder ett misstänkt sammanboende och det finns en uppgift om att någon av parterna inte bor på den adress som de uppger. Då bör du informera folkbokföringen om båda parternas respektive adresser. Om utredningen visar vart parterna kan vara bosatta ska du lämna information om det.
- Du upptäcker att det inte är rimligt att den enskilde bor på den adress som hen är folkbokförd på, till exempel en c/o-adress eller en särskild postadress till en restaurang, ett köpcentrum, eller ett industriområde.
- Den enskilde bor i ett flerfamiljshus men det saknas lägenhetsnummer eller lägenhetsnumret är felaktigt.
- Du upptäcker att det finns orimligt många personer folkbokförda i samma lägenhet eller på samma adress.

Instruktioner om hur du meddelar Skatteverket finns på intranätet Fia. Sök på ”rapportera ändrade personuppgifter”.

8.4.3 Folkbokföringsbrott

42 § folkbokföringslagen

Den som lämnar oriktig uppgift till grund för beslut om folkbokföring döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för folkbokföringsbrott till böter eller fängelse i högst sex månader. Detsamma gäller den som inte fullgör sin anmälningsskyldighet enligt 25–27 §§.

Är brottet med hänsyn till att brottsligheten utövats systematiskt eller i större omfattning eller annars att anse som grovt, döms för grovt folkbokföringsbrott till fängelse i högst två år.

I ringa fall ska det inte dömas till ansvar.

Folkbokföringslagen reglerar alltså vad som är ett folkbokföringsbrott. Bestämmelsen i folkbokföringslagen innebär bland annat att 10 kap. 24 § OSL kan tillämpas vid utlämnande av uppgifter som rör folkbokföringsbrott (se avsnitt 8.12 om att lämna uppgifter till myndigheter vid misstanke om brott).

8.4.4 Skatteförfarandelagen

1 kap. 1 § skatteförfarandelagen (2011:1244)

I denna lag finns bestämmelser om förfarandet vid uttag av skatter och avgifter.

42 a kap. 1 § skatteförfarandelagen
Uppgifter som en myndighet förfogar över och som behövs för kontroll eller beslut enligt denna lag ska på Skatteverkets begäran lämnas till verket.

[…]

Om sekretess gäller för en uppgift enligt någon annan bestämmelse i offentlighets- och sekretesslagen och ett utlämnande skulle medföra synnerligt men för något enskilt eller allmänt intresse, är en myndighet uppgiftsskyldig bara om regeringen på ansökan av Skatteverket beslutar att uppgiften ska lämnas ut.

Den här bestämmelsen handlar om att Försäkringskassan ska lämna ut uppgifter som Skatteverket behöver för att utreda ett skatteärende. Den kan däremot inte användas för att lämna ut uppgifter till folkbokföringen.

8.5 Lämna uppgifter till Arbetsförmedlingen

9 kap. 3 § Förordning (2017:819) om ersättning till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser
Försäkringskassan ska till Arbetsförmedlingen lämna de uppgifter som har betydelse för

1. ett ärende hos Arbetsförmedlingen om varning och avstängning från rätt till aktivitetsstöd, utvecklingsersättning eller etableringsersättning,
2. ett ärende hos Arbetsförmedlingen om återkallelse av anvisning till ett arbetsmarknadspolitiskt program, och
3. Arbetsförmedlingens verksamhet om statistik, prognoser och ekonomisk redovisning som avser ersättningar enligt denna förordning.

Försäkringskassan ska alltså på eget initiativ och på begäran lämna de uppgifter som har betydelse för ett ärende hos Arbetsförmedlingen. Det kan handla om information som vi har i våra system eller uppgifter som någon annan har lämnat till oss.

8.6 Lämna uppgifter till Utbetalningsmyndigheten

Lag (2023:456) om skyldighet att lämna uppgifter till Utbetalningsmyndigheten
9 § Statliga myndigheter och arbetslöshetskassorna ska på begäran av Utbetalningsmyndigheten lämna uppgifter som avser en namngiven fysisk eller juridisk person som behövs vid en fördjupad granskning enligt lagen (2023:455) om Utbetalningsmyndighetens granskning av utbetalningar.

11 § En statlig myndighet eller en arbetslöshetskassa som har mottagit en underrättelse från Utbetalningsmyndigheten om en felaktig utbetalning ska på begäran lämna uppgifter till Utbetalningsmyndigheten om vilka åtgärder som har vidtagits med anledning av underrättelsen och resultatet av dessa.

Utbetalningsmyndigheten lämnar en underrättelse till Försäkringskassan vid misstanke om att någon har fått felaktig ersättning från oss och när de har inlett en fördjupad granskning av ett ärende. De gör en fördjupad granskning när de antar att det har skett en felaktig utbetalning, till exempel när anledningen till felaktigheten är komplicerad eller när flera myndigheter är berörda.

När Utbetalningsmyndigheten har en pågående fördjupad granskning kan de kontakta Försäkringskassan för att begära uppgifter som behövs i granskningen. Det kan till exempel handla om underlag, uppgifter i en journal eller en ansökan. Då är vi skyldiga att lämna uppgifterna till Utbetalningsmyndigheten.

För att Utbetalningsmyndigheten ska kunna utföra sitt uppdrag effektivt kan de i vissa ärenden behöva veta vad som hänt med underrättelserna om felaktig utbetalning. Då är vi skyldiga att på begäran av Utbetalningsmyndigheten lämna uppgifter om vilka åtgärder vi har vidtagit med anledning av underrättelsen och resultatet av den.

8.7 Lämna uppgifter till Kronofogden

59 § skuldsaneringslag (2016:675)
Socialnämnder och andra myndigheter ska till Kronofogdemyndigheten eller en domstol som handlägger ett ärende om skuldsanering på begäran lämna uppgifter om gäldenärens personliga och ekonomiska förhållanden som är av betydelse för prövningen av ärendet. Sådana uppgifter ska också lämnas av myndigheter som anmäler fordringar enligt 19 eller 21 §.

Försäkringskassan är alltså skyldig att lämna ut de uppgifter som Kronofogden begär i ärenden om skuldsanering. Det kan till exempel innebära att även uppgifter om misstänkta brott eller en polisanmälan ska lämnas till Kronofogden, förutsatt att de har betydelse för prövningen av ärendet om skuldsanering.

8.8 Metodstöd – begäran från en myndighet

Om en myndighet begär uppgifter från Försäkringskassan, men inte anger med stöd av vilken bestämmelse den gör det, kan det vara lämpligt att du frågar om det. Det kan till exempel vara en bestämmelse som ger Försäkringskassan en skyldighet att lämna uppgifter.

För att kunna bedöma om uppgifterna kan lämnas ut behöver du ibland fråga vad uppgifterna ska användas till. Den andra myndigheten vet inte alltid vilka uppgifter vi har eller i vilken handling en viss uppgift finns. Det kan därför i vissa fall räcka att de bara får uppgifter ur en handling i stället för hela handlingen.

8.9 Lämna uppgifter till en a-kassa

48 c § lag (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring
Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och Centrala studiestödsnämnden ska till en arbetslöshetskassa lämna de uppgifter om förmån, ersättning eller annat stöd åt enskild som har betydelse för tillämpningen av denna lag.

Försäkringskassan ska till en arbetslöshetskassa även lämna de uppgifter om föräldraskap som behövs för att pröva rätten till arbetslöshetsersättning.

Enligt förarbetena till lagen om arbetslöshetsförsäkring är Försäkringskassan *skyldig* att lämna uppgifter som a-kassan behöver för att handlägga den enskildes arbetslöshetsersättning (prop. 2000/01:129 sid 59, Ökat Informationsutbyte mellan arbetslöshetsförsäkringen, socialförsäkringen och studiestödet).

8.10 Lämna uppgifter till en kommun

Kommunerna ansvarar för det mesta av den samhällsservice som finns där medborgarna bor. Bland de viktigaste uppgifterna är förskola, skola, socialtjänst och

äldreomsorg. Kommunens ansvarsområden bestäms av riksdag och regering och står beskrivna i kommunallagen (2017:725) och i *speciallagstiftningarna*, till exempel socialtjänstlagen (2001:453).

I en kontrollutredning kan det bli aktuellt att lämna uppgifter till en kommun som rör andra situationer än de ekonomiska bidrag och ersättningar som regleras i lagen om underrättelseskyldighet. Det kan till exempel handla om en situation där det finns misstankar om missförhållanden som rör ett barn eller en vuxen. Försäkringskassan har ingen generell skyldighet att anmäla förhållanden som inte rör en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd till kommunen, men det finns en möjlighet att anmäla efter en intresseavvägning (10 kap. 27 § OSL). Se även avsnitt 8.14 om generalklausulen och dokumentation av bedömningen.

8.10.1 Orosanmälan som gäller barn

14 kap. 1 c § socialtjänstlagen
Var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialnämnden.

Försäkringskassan har ingen generell skyldighet att anmäla misstankar om att ett barn far illa, men omfattas ändå av den allmänna rekommendationen i socialtjänstlagen. Se mer om hur en anmälan går till i riktlinjer (2016:02) *Anmälan till socialtjänsten eller polisen vid misstanke om att ett barn far illa*.

Uppgifterna i Försäkringskassans anmälan lämnas med stöd av generalklausulen. Om socialtjänsten sedan begär ut handlingar får vi pröva om de kan lämnas ut med stöd av generalklausulen.

8.10.2 Anmälan om missförhållanden som rör en vuxen eller en assistansberättigad

Försäkringskassan kan göra en anmälan till en kommun om det finns misstankar om ett allvarligt missförhållande som rör en vuxen eller en assistansberättigad. Det kan också bli aktuellt att göra en anmälan till IVO. Vi gör anmälan med stöd av generalklausulen efter en intresseavvägning. Se mer i vägledning (2003:06) *Assistansersättning*, om anmälan rör en assistansberättigad.

8.10.3 Anmälan till överförmyndare om en god man eller förvaltare missköter sitt uppdrag

Försäkringskassan kan uppmärksamma att en god man eller förvaltare missköter sitt uppdrag så att den enskilde far illa. Det finns ingen specifik sekretessbrytande bestämmelse för dessa situationer, utan uppgifterna i anmälan lämnas med stöd av generalklausulen. Vi gör anmälan till överförmyndaren för den kommun där den gode mannen eller förvaltaren har sitt uppdrag.

8.11 Sekretess mot försäkringsbolag

Försäkringskassan kan samverka med olika försäkringsbolag i kontrollutredningar. Försäkringsbolagen kan lämna uppgifter till Försäkringskassan men också begära uppgifter från Försäkringskassan i sina ärenden. Försäkringskassan kan bara lämna uppgifter till försäkringsbolag med stöd av fullmakt från den enskilde, med stöd av 10 kap. 2 § OSL eller när en ersättning ska samordnas.

8.11.1 Lämna uppgifter till försäkringsbolag vid samordning av ersättning

110 kap. 39 § SFB
Sekretess hindrar inte att Skatteverket, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och allmän förvaltningsdomstol på begäran får lämna ut uppgifter om ersättningar enligt denna balk eller enligt lagstiftning om annan jämförbar ekonomisk förmån till

1. en försäkringsinrättning, ett försäkringsbolag eller en arbetsgivare, om uppgiften behövs för samordning med ersättning därifrån,

[…]

Försäkringskassan får alltså på begäran av ett försäkringsbolag lämna ut uppgifter om ersättningar som utbetalas till enskilda personer. Det gäller under förutsättning att försäkringsbolaget behöver uppgiften för samordning av ersättning.

Att försäkringsbolaget behöver uppgiften innebär att de ska göra en utbetalning som ska samordnas med en utbetalning från Försäkringskassan för samma period. Det kan gälla både en kommande utbetalning och ett redan utbetalat belopp.

Vi kan lämna uppgifter till försäkringsbolaget om utbetalat belopp eller en kommande utbetalning och den period som utbetalningen avser. Vi får däremot inte lämna uppgifter om hälsotillstånd eller övriga sakförhållanden med stöd av denna bestämmelse.

8.11.2 Fullmakt

Ett försäkringsbolag begär ofta uppgifter om den enskilde med stöd av en fullmakt från hen. En fullmakt innebär att Försäkringskassan också kan lämna ut uppgifter om hälsotillstånd och andra sakförhållanden. Det är fullmaktens utformning och innehåll som avgör vilka uppgifter som kan lämnas ut.

Läs mer
Vägledning 2004:7 ger fördjupad information om vad som gäller kring fullmakt.

8.11.3 Inget lagstöd för att på eget initiativ lämna uppgifter till försäkringsbolag

Eftersom försäkringsbolagen inte är myndigheter har Försäkringskassan mycket begränsade möjligheter att lämna uppgifter till dem. Det gäller både på Försäkringskassans eget initiativ och på begäran.

Försäkringskassan kan inte på eget initiativ lämna ut uppgifter till ett försäkringsbolag vid till exempel misstanke om att en person får felaktig ersättning från försäkringsbolaget. Vi kan inte heller lämna ut uppgifter enbart för att hjälpa till i en utredning.

8.12 Lämna uppgifter till andra myndigheter vid misstanke om brott

Om Försäkringskassan vill lämna uppgifter om misstänkt brott till en annan myndighet, så måste vi först kontrollera om uppgifterna är sekretessbelagda. Är de det så ska vi bedöma om någon sekretessbrytande bestämmelse är tillämplig.

Huvudregeln är att sekretess gäller mellan olika myndigheter (8 kap. 1 § OSL).
I socialförsäkringsärenden gäller sekretess om det kan antas att en försäkrad lider men om en uppgift röjs (28 kap. 1 § OSL). En misstanke om att någon gjort sig skyldig till ett brott är en känslig uppgift som kan vara sekretessbelagd enligt 28 kap. 1 § OSL.

Det finns dock sekretessbrytande regler som ger Försäkringskassan en skyldighet att lämna ut uppgifter vid misstanke om brott. Vi ska till exempel göra en polisanmälan när vi misstänker att någon har begått ett bidragsbrott (bidragsbrottslagen). Vi har även en skyldighet att lämna de uppgifter som brottsbekämpande myndigheter behöver i sin verksamhet (lag om skyldighet att lämna uppgifter till de brottsbekämpande myndigheterna). Läs mer om att lämna uppgifter till brottsbekämpande myndigheter i IM 2025:27. Innehållet kommer ingå i den här vägledningen och i vägledning 2001:3 vid nästa revidering.

Försäkringskassan kan även under vissa förutsättningar lämna ut uppgifter om brott med stöd av 10 kap. 2, 24, och 27 §§ OSL.

Läs mer
Vägledning 2001:3 ger fördjupad information om bestämmelserna som ger Försäkringskassan möjlighet att lämna uppgifter om brott.

8.12.1 Uppgifter till myndigheten som ska ingripa mot brottet

10 kap. 24 § OSL
Sekretess som följer av andra sekretessbestämmelser än dem som anges i 19–23 §§, 25 kap. 2 § första stycket och 26 kap. 1 a § första stycket hindrar inte att en uppgift av betydelse för utredningen av ett begånget brott lämnas till en åklagarmyndighet, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen eller någon annan myndighet som har till uppgift att ingripa mot brottet, om fängelse ingår i straffskalan för brottet. Lag (2025:179).

Under vissa förutsättningar får alltså Försäkringskassan lämna ut uppgifter till de myndigheter som har i uppgift att ingripa mot brottet. Bestämmelsen gör ingen skillnad mellan brott som riktar sig mot ett intresse inom myndighetens eget ansvarsområde och brott som riktar sig mot någon annan myndighet eller mot en enskild person. Bestämmelsen är tillämplig i båda fallen. Det avgörande är om myndigheten har fått vetskap om brottet i sin verksamhet (Lenberg, s.10:24:2).

Det krävs inte att uppgiften rör en identifierad person som är misstänkt för brottet för att den ska kunna lämnas ut med stöd av bestämmelsen. Det räcker att vi konstaterar att fängelse ingår i straffskalan för brottet. Vi behöver alltså inte bedöma påföljden av brottet i det enskilda fallet när vi lämnar ut uppgiften (prop. 2024/25:65 s. 158 ff.).

Polisen kan till exempel under en förundersökning kontakta Försäkringskassan och begära ut ett läkarintyg från ett ärende där inte Försäkringskassan har gjort någon polisanmälan. Då kan vi lämna ut handlingarna till polisen om fängelse är föreskrivet för brottet. Det kan i ett sådant fall bli aktuellt att fråga polisen hur de bedömer brottsrubriceringen.

8.12.2 Polisanmäla brott enligt bidragsbrottslagen

Enligt 6 § bidragsbrottslagen är Försäkringskassan skyldig att göra en polisanmälan om det finns misstanke om att ett brott har begåtts enligt bidragsbrottslagen. Skyldigheten

bryter sekretessen. Det innebär att vi inte behöver göra någon sekretessprövning vid polisanmälan av bidragsbrott.

8.12.3 Polisanmäla brott enligt brottsbalken

Sekretess hindrar inte att Försäkringskassan lämnar ut uppgifter om det är nödvändigt för Försäkringskassans verksamhet (10 kap. 2 § OSL).

I förarbetena till bestämmelsen uttalade regeringen följande:

> ”Inom myndighetsverksamhet ligger också att se till att misstanke om förmögenhetsbrott som riktar sig mot den del av den offentliga verksamheten som företräds av myndigheten blir utredd” (se prop. 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m., Del A, s. 123).

När det finns misstanke om allvarligare brott kan Försäkringskassan lämna ut sekretessbelagda uppgifter med stöd av 10 kap. 24 § OSL. Förutsättningarna för det är att

- uppgifterna gäller misstanke om ett begånget brott
- uppgifterna ska lämnas till polis, åklagare eller någon annan myndighet som har till uppgift att ingripa mot brottet
- fängelse är föreskrivet som påföljd för brottet, det vill säga att fängelse ingår i straffskalan

Vid misstanke om brott kan Försäkringskassan emellertid göra en polisanmälan med stöd av 10 kap. 2 § eller under vissa förutsättningar med stöd av 10 kap. 27 § OSL.

8.12.4 Komplettering av polisanmälan

Om Försäkringskassan behöver eller vill komplettera en polisanmälan genom att lämna ytterligare uppgifter till polis eller åklagare gäller samma sekretessregler för de uppgifterna som för polisanmälan. Försäkringskassan måste även göra en sekretessprövning om polisen eller åklagaren begär ytterligare uppgifter.

Försäkringskassan kan lämna uppgifter om till exempel den enskildes kontaktuppgifter med stöd av uppgiftslämnarförordningen eller lagen om skyldighet att lämna uppgifter till de brottsbekämpande myndigheterna. Vi kan på begäran och på eget initiativ efter en sekretessprövning komplettera en polisanmälan med sådana uppgifter och handlingar som redan finns hos Försäkringskassan. Det finns inget lagstöd för att vi ska begära uppgifter från någon annan enbart för att polisen eller åklagaren behöver ha dem.

8.13 Uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

Lag (2016:774) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

1 § Denna lag gäller vid särskilt beslutad samverkan mellan myndigheter för att förebygga, förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet som

1. är av allvarlig eller omfattande karaktär, och
2. bedrivs i organiserad form eller systematiskt av en grupp individer.

2 § Inom ramen för samverkan enligt denna lag ska en myndighet trots sekretess lämna uppgift till en annan myndighet om det behövs för den mottagande myndighetens deltagande i samverkan.

En uppgift ska inte lämnas om övervägande skäl talar för att det intresse som sekretessen ska skydda har företräde framför intresset av att uppgiften lämnas ut.

3 § Endast myndigheter som regeringen bestämmer ska vara skyldiga att lämna eller ska få ta emot uppgifter enligt denna lag.

Lagen (2016:774) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet (LUS) är endast tillämplig vid samverkan på underrättelsestadiet, det vill säga när det inte finns någon misstanke om ett konkret brott. Den kan alltså inte tillämpas när man ska utreda och lagföra brott (prop. 2015/16:167 Informationsutbyte vid samverkan mot organiserad brottslighet, s.48). En förutsättning för att lagen ska kunna användas är att en myndighet som har rätt att bedriva underrättelseverksamhet deltar i samverkan. Det kan till exempel vara Polisen.

LUS gäller endast när två eller flera myndigheter arbetar tillsammans för ett visst gemensamt mål eller syfte. Det krävs också att samverkan är närmare avgränsad genom ett särskilt beslut. Var och en av myndigheterna ska ha fattat ett särskilt beslut om deltagande i en myndighetsöverskridande samverkan. Även regeringen kan fatta ett beslut om att vissa myndigheter ska delta i en sådan samverkan. Ett exempel på en särskilt beslutad myndighetsöverskridande samverkan är den nationella satsningen mot organiserad brottslighet. Även annan samverkan mellan myndigheter som genom beslut avgränsats till att omfatta till exempel en viss specifik företeelse, en viss typ av brottslig verksamhet, vissa grupperingar eller ett visst geografiskt område kan komma ifråga.

LUS är inte tillämplig när myndigheter mer sporadiskt tar kontakt med varandra eller endast tillfälligt samarbetar kring en specifik fråga (prop. 2015/16:167, s. 48).

Regeringen har beslutat att följande myndigheter är skyldiga att lämna eller får ta emot uppgifter enligt LUS:

- Arbetsförmedlingen
- Arbetsmiljöverket
- Bolagsverket
- Centrala studiestödsnämnden
- Ekobrottsmyndigheten när den bedriver polisiär verksamhet
- Finansinspektionen
- Fondtorgsnämnden
- Försäkringskassan
- Inspektionen för vård och omsorg

- Kriminalvården
- Kronofogden
- Kustbevakningen
- Migrationsverket
- Pensionsmyndigheten
- Polisen
- Skatteverket
- Säkerhetspolisen
- Tillväxtverket
- Trafikverket
- Transportstyrelsen
- Tullverket
- Utbetalningsmyndigheten
- Åklagarmyndigheten

(2–3 §§ förordningen [2016:775] om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet).

8.14 Lämna uppgifter med stöd av generalklausulen

10 kap. 27 § OSL (Generalklausul)
Utöver vad som följer av 2, 3, 5 och 15–26 §§ får en sekretessbelagd uppgift lämnas till en myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda.

Om Försäkringskassan inte har någon lagreglerad uppgiftsskyldighet, så kan även den sekretessbrytande bestämmelsen i generalklausulen *i vissa fall* användas för att lämna ut uppgifter. Vi prövar om uppgifter kan lämnas ut enligt generalklausulen först när vi inte kan lämna ut uppgifter med stöd av övriga bestämmelser. Det gäller både när vi själva tar initiativ till att lämna ut en uppgift och när en annan myndighet begär en uppgift av oss. Generalklausulen gäller bara gentemot myndigheter och inte mot andra aktörer.

Vi ska dokumentera vår bedömning och intresseavvägning om att lämna ut uppgifter med stöd av generalklausulen. Vi ska också dokumentera vilka handlingar vi lämnar ut.

Läs mer
Vägledning 2001:3 beskriver hur vi ska tänka när vi använder generalklausulen och dokumenterar vår bedömning.

8.15 Anmälan till kontrollutredning när den misstänkte är anställd på Försäkringskassan

Anmälan till kontrollutredning som gäller en anställd på Försäkringskassan ska lämnas till kontrollutredningsenheten i Örebro. Läs mer i riktlinjer 2009:9 om kontrollutredning av anställda på Försäkringskassan.

9 Utreda med den enskilde

Försäkringskassan kan begära information från den enskilde via till exempel telefon, brev, besök på Försäkringskassan, hembesök eller arbetsplatsbesök.

Att ha kontakt med den enskilde är ofta en viktig del i en utredning för att få ett bra och tillräckligt underlag. På vilket sätt kontakten ska tas beror på vilken slags information Försäkringskassan vill få eller lämna. Vi väljer den utredningsmetod som effektivast ger bäst resultat och som påverkar den enskildes personliga integritet minst.

När det är aktuellt att lämna eller kontrollera enklare uppgifter kan det vara tillräckligt med ett telefonsamtal eller ett brev. Men när det handlar om mer omfattande eller detaljrik information kan det vara lämpligt att prata med den enskilde eller träffa hen personligen. I vissa ärenden kan det vara nödvändigt att låta den enskilde bemöta de uppgifter som Försäkringskassan har. Även hembesök och arbetsplatsbesök genomförs i en del kontrollutredningar. Läs mer om Försäkringskassans riskhantering och säkerhetsarbete i anvisningar (2023:12) *Medarbetarskydd*.

Kapitlet beskriver vilka möjligheter Försäkringskassan har att begära information från den enskilde och förutsättningarna för hembesök- och arbetsplatsbesök.

9.1 Begära uppgifter från den enskilde

Den som begär ersättning enligt SFB är skyldig att lämna uppgifter som har betydelse för bedömningen av rätten till ersättning eller för tillämpningen av SFB i övrigt. Detta framgår av 110 kap. 4 § och 13 § andra stycket SFB.

I en del kontrollutredningar kan det vara relevant att efterfråga uppgifter eller information från den enskilde. Det kan till exempel handla om att det bara är hen som kan lämna aktuella uppgifter eller att övriga utredningsmetoder är uttömda. Att kontakta den enskilde kan i vissa fall vara det enklaste eller mest effektiva sättet att få nödvändiga uppgifter.

I många kontrollutredningar handlar det om att utreda rätten till ersättning för förfluten tid eller om den enskilde har rätt till en beviljad ersättning. Då har Försäkringskassan bevisbördan för att den beviljade ersättningen är felaktig. Den enskilde är inte skyldig att lämna uppgifter som har betydelse för bedömningen av rätten till ersättningen. Det går att fråga om de uppgifter som behövs, men det går inte att kräva att hen ska lämna uppgifter eller på vilket sätt. Det är fullt möjligt att informera den enskilde om vilka uppgifter som vi behöver och även på vilket sätt hen kan lämna dem. Det är dock viktigt att vi uttrycker oss på ett sätt som inte kan uppfattas som att den enskilde är skyldig att lämna uppgifterna.

9.2 Samtal med den enskilde

Samtal med den enskilde kan användas som utredningsmetod när du behöver uppgifter från hen. Se även avsnitt 4.2 om att Försäkringskassan har rätt att begära uppgifter för att utreda rätten till ersättning, eller för att bedöma om det är aktuellt med återkrav, men inte begära uppgifter när utredningen är avslutad.

Det är ofta inte lämpligt att kontakta den enskilde för att informera om en anmälan eller utredning som inte resulterat i någon form av åtgärd. Läs mer om detta i avsnitt 10.1.

Innan vi ringer eller har ett möte med den enskilde är det viktigt att förbereda och planera samtalet eller mötet så att vi får de uppgifter som behövs.

9.2.1 Metodstöd – planera samtalet

Före samtalet är det lämpligt att ta reda på så mycket som möjligt om ärendet och om den enskilde. Planera också för vilka frågor du vill ha svar på och hur samtalet ska genomföras. En viktig fråga att ta ställning till i förväg är om det behövs tolkhjälp för att genomföra samtalet.

Om den enskilde behöver tolk ska du boka det före samtalet. Det är viktigt att den som tolkar är en oberoende person med relevant utbildning, så att tolkningen genomförs på ett korrekt sätt. Därför ska du inte låta en anhörig eller någon som följer med den enskilde tolka, även om hen erbjuder sig att göra det. Läs mer i riktlinjer (2020:5) *Kontakter på andra språk än svenska*.

Förbered dig så noga som möjligt genom att skriva ned de frågor som du vill ställa. Skriv även ned uppföljningsfrågor så att du får så uttömmande svar som möjligt. Skriv i förväg ut de handlingar som du tror att du kan behöva visa under mötet.

9.2.2 Metodstöd – genomföra samtalet

Under samtalet är det viktigt att du som håller i samtalet agerar utifrån att du är statlig tjänsteman och utifrån den statliga värdegrunden. Det innebär bland annat att du ska bemöta den enskilde med respekt och vara objektiv.

Om du använder tolk är det viktigt att du försäkrar dig om att tolken och den enskilde förstår varandra. Om de inte gör det ska du avsluta samtalet och boka in ett nytt möte. Kom ihåg att anteckna tolkens namn och vilken tolkförmedling hen arbetar för. Om de förstår varandra ska du dokumenterar du det. Att tänka på under samtalet:

- Förklara syftet med samtalet.
- Använd inte svåra eller byråkratiska ord, interna fackuttryck eller förkortningar.
- Låt den enskilde berätta själv om det som Försäkringskassan vill veta.
- Ställ öppna frågor så att inte svaren påverkas.
- Styr samtalet så att rätt saker berörs.
- Fråga mer om inte svaret är tydligt.
- Presentera och diskutera de uppgifter som föranledde samtalet med den enskilde.

Frågorna ska gälla saker som har betydelse för rätten till ersättningen som du utreder. Du ska även formulera frågorna så att svaren kan föra utredningen framåt. Det innebär att de ska ge ett underlag för att kunna bedöma om

- utredningen kan avslutas
- utredningen behöver kompletteras
- det är aktuellt med avslag, minskning, indragning av ersättningen eller återkrav.

Det är viktigt att samtalet inte uppfattas som ett förhör. Ställ därför inte frågor som kan ge intryck av att vara polisiära. Läs mer i avsnitt 11.8.3 om förhör.

Ett samtal kan ha olika upplägg beroende på när i utredningen det genomförs. Hur du lägger upp samtalet kan bero på hur mycket information du har från början, och om det finns uppgifter som behöver stämmas av med den enskilde.

Samtal kan utvecklas på olika sätt. Handlar samtalet om frågor av mer privat karaktär är det inte osannolikt att den enskilde kan bli upprörd. Att visa förståelse för att den enskilde upplever situationen som jobbig kan vara ett sätt att dämpa eventuell upprördhet. Eftersom uppgifterna från den enskilde är viktiga för utredningen, är det viktigt att verka för att samtalsklimatet är bra och konstruktivt.

Avsluta samtalet med att

- förvissa dig om att du och den enskilde förstått varandra
- sammanfatta den information som den enskilde lämnat för att stämma av att informationen är rätt uppfattad.

Uppstår en misstanke om våld i nära relation vid kontakt med den enskilde ska hen informeras om vad hen kan få för stöd. Läs mer på intranätet Fia om våld i nära relation.

9.2.3 Metodstöd – efter samtalet

Det som kommer fram under samtalet ska dokumenteras om det kan ha betydelse för utgången i ärendet. Se mer om dokumentation i avsnitt 4.7.

Efter samtalet ska du göra följande:

- Utvärdera om nödvändiga fakta har kommit fram i samtalet. Utifrån det bedömer du om du behöver ytterligare uppgifter eller underlag.
- Dokumentera att sammanfattad information har stämts av med den enskilde.
- Utvärdera ditt eget agerande under samtalet för att lära dig av samtalet och se om du hade kunnat agera på något annat sätt.

9.3 Hembesök och arbetsplatsbesök hos den enskilde

Försäkringskassan har rätt att besöka den enskilde i hemmet eller på hens arbetsplats om det behövs för att kunna bedöma rätten till en ersättning. Det gäller alla ersättningar som omfattas av SFB (110 kap. 14 § 2 p. SFB). Förmånen aktivitetsstöd handläggs med stöd av förordningen om ersättning till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser och omfattas därför inte av regeln.

Försäkringskassan ska bara besöka den enskilde om det finns sakliga skäl för att göra det. Skälen ska normalt vara individuella och finnas i det enskilda ärendet. Syftet med ett hembesök ska vara att träffa den enskilde och inte att undersöka bostaden (prop. 1996/97:121, s. 30 ff.).

Ett hem- eller arbetsplatsbesök innebär ett stort ingrepp i den enskildes privatliv. Det är också en kostsam utredningsmetod jämfört med andra utredningsmetoder. Det beror på att det krävs förberedelser inför besöket, det kan ta mycket tid i anspråk och ska genomföras av två kontrollutredare. Därför ska vi alltid överväga om det i första hand är aktuellt med mindre ingripande utredningsmetoder i stället för ett besök.

Vid ett besök får inte kontrollutredarna uppträda på ett sätt som ger intryck av att besöket är en tvångsåtgärd. Det är alltid den enskilde som avgör om de ska få komma in i bostaden eller på arbetsplatsen (prop. 1996/97:121, s. 31). Vi måste försäkra oss om att den enskilde samtycker till att vi kommer in oavsett om det gäller ett anmält eller oanmält besök (JO dnr 4013–2023). Se vägledning 2004:7 om vad som gäller när ett hembesök rör ett barn.

Besök får också användas som en kontrollåtgärd vid generellt eller stickprovsmässigt inriktade insatser och utan någon individualiserad prövning i det särskilda ärendet (prop. 1996/97:121, s. 32). Det betyder att Försäkringskassan har möjlighet att besöka enskilda som under en viss period har en viss förmån.

Exempel
Försäkringskassan får en anmälan om att Josef och Jana bor ihop men att Josef när han ansökte om bostadsbidrag uppgav att han var ensamstående.

Försäkringskassan startar en kontrollutredning där det framkommer att Josef har bostadsbidrag som ensamstående. Jana är skriven på en annan adress och har inte någon ersättning från Försäkringskassan. Den inledande utredningen utesluter inte att ersättning har betalats ut felaktigt och kontrollutredaren fortsätter att utreda ärendet.

Kontrollutredaren kommer efter fortsatt utredning och noga övervägande fram till att det är aktuellt att göra ett hembesök. Försäkringskassan får göra ett hembesök hos Josef, eftersom han har ersättning från Försäkringskassan (110 kap. 14 § första stycket 2 p. SFB). Syftet med hembesöket är att träffa Josef i hemmet och prata om indikationerna på att han och Jana bor tillsammans.

I utredningen om Josefs rätt till bostadsbidrag får vi inte göra ett hembesök på den adress där Jana är folkbokförd. Det beror på att vi inte utreder hennes rätt till ersättning. Vi får göra hembesök hos Jana enbart om hon har någon ersättning som påverkas av om hon bor hos Josef.

Exempel
Två kontrollutredare ska göra ett oanmält hembesök hos Erica som bor i ett hyreshus, men det är ingen som öppnar när de ringer på. Plötsligt öppnar en person dörren bredvid Ericas lägenhet, och säger att det inte är någon idé att ringa på längre. ”Det bor ändå ingen i den lägenheten” säger han.

Kontrollutredarna funderar på om de kan presentera sig och ställa några frågor till personen angående Erica. De kommer fram till att de kan göra det, eftersom regeln om att ställa frågor till andra än den enskilde är tillämplig. De bedömer att det är nödvändigt att ställa ytterligare frågor om Ericas boendeförhållanden. Eftersom personen vet att det inte bor någon i lägenheten bedömer de också att han troligtvis kan lämna ytterligare uppgifter om Ericas boendeförhållanden.

Det är lämpligt att i det här sammanhanget presentera sig och säga att man kommer från Försäkringskassan. Vid ett hembesök är det viktigt att värna om den enskildes integritet. Om en person på eget initiativ lämnar uppgifter som visar att hen har vissa kunskaper om den enskilde, kan vi ställa mer ingående frågor än om hen inte gör det. Försäkringskassan bedömde i exemplet ovan att det som personen sa behövde följas upp, och att uppgifterna om att Erica inte bodde där är väsentliga för ärendet.

I exemplet ovan kan vi inte utgå från att den som öppnar dörren bredvid Ericas lägenhet är den vars namn står på dörren. Det kan vara någon annan som vistas i lägenheten. Bara om personen i exemplet hade presenterat sig hade kontrollutredarna kunnat dokumentera hens identitetsuppgifter.

Försäkringskassan ska inte ställa frågor om den enskilde till någon som de bara stöter på utanför bostaden, om det inte finns något som tyder på att personen känner till något om den enskilde.

Exempel
Två kontrollutredare ska göra ett oanmält hembesök hos Tomas som bor i en lägenhet på Exempelstigen 7. De hittar till rätt gata, men kan inte hitta nummer 7. Utredarna ser en kvinna stå utanför Exempelstigen 5 och ber om en vägbeskrivning till Exempelstigen 7. Kvinnan säger att hon själv bor på den adressen och ger dem en vägbeskrivning. Hon frågar dessutom vilka de är och var de kommer ifrån. Utredarna berättar att de kommer från Försäkringskassan och passar på att fråga kvinnan om vad hon känner till om Tomas.

Kontrollutredarna fick givetvis be om en vägbeskrivning men de skulle inte ha frågat kvinnan om Tomas. Det fanns inte något som tydde på att kvinnan kunde antas lämna uppgifter som behövdes för utredningen eller att hon visste vem Tomas var. Det faktum att kvinnan bor i samma hus som Tomas gör inte att reglerna om att ställa frågor till andra är tillämpliga.

9.3.1 Anmält och oanmält besök

Huvudregeln är att Försäkringskassan ska meddela ett besök i förväg, men vi får även göra ett oanmält besök om det är motiverat ur utredningssynpunkt.

Syftet med ett anmält besök är att den enskilde ska få en möjlighet att ta ställning till om hen samtycker till besöket. Vi bör då även informera den enskilde om konsekvenserna i det fall hen inte ger sitt samtycke (JO dnr 4013–2023). Se avsnitt 10.7.2 om vägran att medverka vid besök.

Oanmält besök är endast aktuellt när det anses motiverat och det inte går att använda andra, mindre ingripande utredningsmetoder (prop. 1996/97:121, s. 30 f.). När en utredning gäller misstanke om brott kan det finnas skäl till att inte anmäla ett besök i förväg. Vi behöver dock försäkra oss om att den enskilde samtycker till att vi kommer in. Vi ska även noggrant dokumentera våra överväganden och vår bedömning om varför det är aktuellt med ett oanmält besök.

9.3.2 Tjänstekort och särskilt tjänstekort

En kontrollutredare eller annan handläggare som gör ett hembesök eller arbetsplats-besök ska ha ett tjänstekort för att kunna styrka att hen arbetar på Försäkringskassan.

Det finns två kategorier av tjänstekort: vanligt och särskilt. Det vanliga tjänstekortet har uppgifter om innehavarens fullständiga identitet. Det särskilda tjänstekortet har bara ett tjänstgöringsnummer och ett foto av innehavaren. Vilka uppgifter som ska finnas på respektive tjänstekort finns beskrivet i förordningen (1958:272) om tjänstekort.

Enligt Försäkringskassans föreskrifter (2011:10) om särskilt tjänstekort, får ett särskilt tjänstekort användas vid

1. hem- och arbetsplatsbesök som utförs i kontrollsyfte
2. andra tillfällen när det utförs arbetsuppgifter utanför Försäkringskassans lokaler och det vid dessa tillfällen finns eller kan finnas en påtaglig risk för våld eller hot om våld mot arbetstagaren själv eller hens närstående.

9.3.3 Metodstöd – antal besök

Hur många besök som behövs för att du ska kunna bedöma rätten till en ersättning beror på omständigheterna i det enskilda ärendet. Inför ett hembesök eller arbetsplatsbesök ska du alltid ska ta ställning till om det går att hämta in uppgifterna på ett annat sätt som är mindre ingripande.

9.3.4 Metodstöd – planera besöket

Innan du planerar ett besök ska du först säkerställa att du uttömt alla andra mindre ingripande utredningsmetoder. Överväg om det är nödvändigt med ett anmält eller oanmält besök och vad du vill ha ut av det. Inför besöket ska du

- dokumentera dina överväganden och vad som lett fram till din bedömning att det är aktuellt med ett hembesök
- dokumentera *särskilt* varför det är nödvändigt att inte meddela besöket i förväg (vid oanmält besök)
- hämta in den enskildes samtycke och informera om eventuella konsekvenser om hen inte lämnar samtycke till besöket (vid anmält besök)
- läsa igenom ärendet och notera vilka frågor du behöver ställa
- skriva ner en kortfattad sammanfattning av ärendet och frågorna som du ska ta med till besöket.

9.3.5 Metodstöd – säkerhetsbedömning inför besöket

Det är viktigt att varje hembesök eller arbetsplatsbesök genomförs på ett så säkert sätt som möjligt. Därför ska du alltid följa de här rutinerna:

- Gör en riskanalys före besöket, om du bedömer att det behövs. Använd blankett 5172 som stöd för analysen.
- Om den enskilde tidigare har uppträtt aggressivt eller det finns underlag i den enskildes ärende som visar att det skulle kunna finnas risker med ett besök, så är det bättre att kalla den enskilde till ett besök på Försäkringskassan eller ha kontakt via telefon.
- Före ett eller flera besök tar du fram en plan, som ska innehålla de adresser som ska besökas. Du lämnar planen till din närmaste chef eller en utsedd kollega inför varje besök. Ring också till din chef eller kollega före och efter varje besök.
- Du ska alltid ha sällskap av minst en kontrollutredare eller handläggare vid besöket.
- Ta alltid med din tjänstetelefon och se till att den är påslagen och laddad.

9.3.6 Metodstöd – genomför besöket

Du ska alltid ge dig till känna vid ett hembesök eller arbetsplatsbesök. Du ska också visa tjänstekort och informera om syftet med besöket.

Vid ett oanmält besök ska du fråga den enskilde om hen samtycker till att du kommer in i bostaden. Den enskilde avgör själv om hen vill släppa in Försäkringskassan, vilket vi ska informera hen om. Besöket får inte uppfattas som en tvångsåtgärd och att den enskilde inte har något val. Försäkringskassans rätt att besöka en enskild betyder inte att vi har rätt att undersöka hens bostad (prop. 1996/97:121, s. 33). Om den enskilde på eget initiativ vill visa stängda utrymmen ska du dokumentera dina iakttagelser.

Exempel
Moa har bostadsbidrag som ensamstående. Försäkringskassan har fått en anmälan om att Moa hyr ut ett rum i sin lägenhet till en manlig kompis. Försäkringskassan bedömer att det finns skäl att göra ett hembesök hos Moa.

Kontrollutredarna Wilma och Malik gör hembesök hos Moa. Under besöket ber Wilma att få gå på toaletten och passar då på att öppna badrumsskåpet.

Genom att undersöka badrumsskåpet har Wilma överskridit sina befogenheter.

Exempel
Halina har bostadsbidrag som ensamstående. Försäkringskassan har fått en anmälan om att hon bor ihop med sin pojkvän. Kontrollutredare bedömer att det finns skäl att göra ett hembesök hos Halina.

Under hembesöket visar Halina på eget initiativ sina garderober för kontrollutredarna och säger: ”Titta här nu, så ser ni att jag bor ensam”.

Kontrollutredarna dokumenterar att Halina bad att få visa innehållet i samtliga garderober, och att det där endast fanns kläder som kunde vara Halinas.

9.3.7 Metodstöd – begär kopia på pass- eller körkortsfoto

För att du ska veta att du träffar rätt person vid ett besök är det lämpligt att ta med kopia av ett pass- eller körkortsfoto av den du besöker, eftersom du inte har rätt att kräva att någon visar sin legitimation. Vi kan få kopia av passfoton från Polisens passfotoenhet och kopia på körkortsfoto från Transportstyrelsens körkortsregister. Fotografierna är sekretessreglerade i 22 kap. 1 § OSL. Försäkringskassan kan begära ut pass- eller körkortsfoton med stöd av 110 kap. 31 § första stycket SFB under förutsättning att de är av betydelse för handläggningen av ärendet. (Se avsnitt 5.4 om skyldighet för myndigheter att lämna ut uppgifter).

Rättsfall
Regeringen beslutade den 2 december 2004 att dåvarande Västra Götalands läns allmänna försäkringskassa hade rätt att få ut körkortsfoton från Vägverket (numera Trafikverket) med stöd av 20 kap. 9 § AFL (numera 110 kap. 31 § första stycket SFB). I det ärendet behövde Försäkringskassan fotona för att kunna identifiera den enskilde vid ett besök. Fotona var därför av betydelse för tillämpningen av AFL. (Näringsdepartementet, regeringsbeslut N2004/5636/TP).

9.3.8 Metodstöd – under besöket

Det kan vara svårt att hinna med att både samtala, iaktta omgivningen och anteckna. Det är därför lämpligt att en av kontrollutredarna koncentrerar sig på att dokumentera medan den andra för samtalet med den enskilde.

Vi ska alltid respektera den enskildes personliga integritet. Om det finns flera personer än hen i bostaden eller på arbetsplatsen ska du kontrollera om det går bra att tala fritt i andras närvaro eller om samtalet ska vara enskilt. Även om den enskilde säger att det går bra att tala fritt så ska du hantera uppgifter som kan vara sekretessbelagda med försiktighet.

Om det kommer fram något som gör att Försäkringskassan kan ifrågasätta rätten till en förmån, bör den enskilde få möjlighet att bemöta det under besöket. Det kan både vara uppgifter som den enskilde lämnar eller iakttagelser som kontrollutredarna gör.

Se också avsnitt 9.2.2 om själva samtalet med den enskilde.

Exempel
Två kontrollutredare är på hembesök hos Oleg, en pappa som har bostadsbidrag som ensamstående. I hallen ser kontrollutredarna två damkappor och flera par damskor. Kontrollutredarna påpekar detta för Oleg och ger honom möjlighet att berätta vems kläderna är, och varför de finns där.

Om du inte kan förmedla information så att den enskilde kan ta vara på sina rättigheter och skyldigheter bör du överväga att avbryta besöket. Boka istället in ett besök på Försäkringskassan med en auktoriserad tolk vid ett senare tillfälle. Om någon erbjuder sig att tolka vid ett oanmält besök ska du dokumentera personens namn och relation till den enskilde. Barn under 18 år ska inte användas som tolk. I en sådan situation är det extra viktigt att dokumentera hembesöket på ett tillförlitligt sätt så att det inte i efterhand uppkommer oklarheter.

Du bör avsluta besöket med att sammanfatta det för den enskilde och kort informera om vad Försäkringskassan kommer att göra.

9.3.9 Metodstöd – säkerhet under besöket

Du ska alltid bära ett överfallslarm vid besök. Tänk på var du befinner dig under besöket så att du så lätt som möjligt kan ta dig ut. Om situationen blir obehaglig eller hotfull, så avbryter du besöket så fort och smidigt som möjligt. Är det riktigt allvarligt, tryck på överfallslarmet och om möjligt ring 112. Läs mer om personlarm i anvisningar 2023:12.

9.3.10 Metodstöd – efter besöket

Dokumentera så snart som möjligt det som kommit fram under besöket, om det kan ha betydelse för utgången i ärendet (27 § FL). Det är bland annat frågorna du har ställt, informationen du har lämnat till den enskilde och de svar du har fått. Vid ett oanmält besök ska du dokumentera att du har frågat om den enskilde samtycker till att få beträda hemmet eller arbetsplatsen.

Rapportera eventuella incidenter från hem- eller arbetsplatsbesöket i incidenthanteringsverktyget som du når via Min support. En incident är en händelse som orsakat eller hade kunnat orsaka negativa konsekvenser för en person eller en egendom. Det är viktigt att du får det stöd och den hjälp du behöver efter en incident. Vänd dig i första hand till din närmsta chef för stöd. Du eller din chef kan även kontakta en säkerhetsrådgivare.

Läs mer
Anvisningar 2022:09 beskriver stöd vid incidenter och incidentrapportering.

9.3.11 Metodstöd – om besöket inte kan genomföras

Det finns olika orsaker till att besök inte kan genomföras, till exempel att den enskilde inte vill släppa in Försäkringskassan. Då är det lämpligt att kalla hen till ett möte på kontoret i stället.

Det är inte heller säkert att den enskilde är hemma. I varje enskilt ärende måste du då bedöma om det passar att lämna ett meddelande eller om det skulle försvåra det fortsatta utredningsarbetet. Om du lämnar ett meddelande ska du lägga det i ett igenklistrat kuvert.

Det kan också vara så att det redan utanför den enskildes bostad går att se att den enskilde har gäster, och att det därför är olämpligt att göra ett besök just då.

Även om den enskilde inte är hemma vid ett besök, eller om hen inte vill träffa Försäkringskassan i bostaden eller på arbetet, så får du dokumentera dina iakttagelser, till exempel vilka namn som står på brevlådan eller dörren.

Du måste givetvis dokumentera att ett besök avbrutits och orsaken till det.

9.4 Hem- och arbetsplatsbesök hos någon annan än den enskilde

Försäkringskassan har inte rätt att göra hembesök hos andra än den enskilde (prop.1996/97:121 s. 30). Ett arbetsplatsbesök får göras på en arbetsplats där den enskilde kan antas vara. Det enda undantaget är möjligheten att göra hembesök hos en bidragsskyldig förälder (se avsnitt 5.10).

9.5 Spaning är en otillåten kontrollmetod

Det finns ett starkt skydd för enskilda mot att få sin integritet kränkt från statens sida.

Av 2 kap. 6 § regeringsformen (RF) framgår detta skydd för den enskilde:

> ”Var och en är gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp även i andra fall än som avses i 4 och 5 §§. Var och en är dessutom skyddad mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande.
>
> Utöver vad som föreskrivs i första stycket är var och en gentemot det allmänna skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten, om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden.”

I 2 kap. 20 § RF sägs att ovanstående rättigheter får inskränkas genom lag. Försäkringskassan behöver därför lagstöd för att få spana på enskilda. I samband med att det infördes en lagstadgad rätt för Försäkringskassan att göra hembesök uttalade regeringen samtidigt att spaning inte är tillåten som kontrollmetod:

> ”Regeringen vill […] betona att andra typer av kontroll- och utredningsåtgärder, där det görs observationer utan att den försäkrade är medveten om detta eller som i övrigt har karaktär av spaningsverksamhet, inte ska företas av Försäkringskassan. I de fall spaning ska utföras på grund av misstanke om fusk som kan utgöra brott ankommer detta på polisen.” (prop. 1996/97:121, s. 31).

Det ingår därför inte i Försäkringskassans uppdrag eller verksamhet att observera den enskilde utan att hen är medveten om det, eller vidta åtgärder som i övrigt har karaktär av spaningsverksamhet.

Spaningsverksamhet utförs av brottsbekämpande myndigheter som till exempel Polisen, Ekobrottsmyndigheten och Tullverket. De brottsbekämpande myndigheterna har särskilt stöd i lag för att bedriva sådan verksamhet.

9.5.1 Skillnad mellan iakttagelser och spaning

Det är viktigt att skilja på vad som är att se som spaning och vad som är iakttagelser.

Rent generellt är en iakttagelse något man observerar, till exempel i samband med ett hembesök eller på väg till eller från sitt arbete. Spaning sker då man dolt och aktivt iakttar en person, bevakar hens port eller väntar utanför en arbetsplats utan att ge sig till känna.

Det bakomliggande syftet med den handling som ledde till iakttagelsen är skillnaden mellan vad som ses som iakttagelse eller spaning. Om en kontrollutredare på väg till eller från sitt arbete ser något som är relevant för en utredning, så är alltså detta en iakttagelse som är tillåten. Men om samma kontrollutredare går en omväg i syfte att iaktta en person är detta att se som en spaning.

Det man upptäcker vid ett hembesök där man legitimerar sig är aldrig spaning, givetvis under förutsättning att man inte dolt och aktivt kontrollerar vissa saker, som att till exempel titta i badrumsskåp.

9.5.2 Exempel på vad som är spaning

Nedanstående exempel är att se som spaning:

- Iaktta den enskilde dolt och aktivt vid ett enstaka tillfälle eller under längre tid. Det har inte någon betydelse under hur lång tid eller under hur många tillfällen man iakttar personen, om man gör det dolt och aktivt är det att se som spaning.
- Medvetet välja att handla i en affär eller att äta lunch på en restaurang där den enskilde arbetar.
- Iaktta den enskilde när hen arbetar.
- Vänta på att den enskilde ska komma ut eller passera en särskild plats för att se om hen har arbetskläder på sig.
- Åka till en adress bara i syfte att kontrollera vilket namn som står på brevlådan, dörrskylten eller i trappuppgången. (Om syftet är att göra ett hembesök för att man vill träffa den enskilde är det tillåtet att göra iakttagelser av vilket namn som står på till exempel brevlådan. Läs mer om hembesök i avsnitt 7.4.)
- Köra förbi den enskildes bostad bara för att se om hen bor där, se vad som finns på tomten, om hen skottat snö på uppfarten eller liknande saker.
- Åka till den enskildes bostad eller arbetsplats och sedan åka därifrån utan att ha tagit kontakt eller försökt ta kontakt. Om kontrollutredarna har skäl till att inte genomföra eller att avbryta ett besök är det givetvis inte att betrakta som spaning eller en spaningsliknande åtgärd.

9.5.3 Exempel på tillåtna iakttagelser

I en del fall kan kontrollutredaren inte presentera och identifiera sig direkt. Om det bakomliggande syftet är att göra ett hem- eller arbetsplatsbesök, kan det ändå vara en tillåten iakttagelse.

Exempel

William är sjukskriven och har sjukpenning. Försäkringskassan har fått in en anmälan om att han arbetar i en matvarubutik. Kontrollutredaren anser att det finns skäl att göra ett arbetsplatsbesök och två kontrollutredare genomför besöket. I matvarubutiken ser de att William sitter i en kassa och att det är en lång kö till hans kassa. Kontrollutredarna vill inte konfrontera William framför kunderna och ställer sig därför i kön för att vänta på sin tur. När de kommer fram presenterar de sig.

I det här fallet är det inte spaning trots att det tar viss tid innan kontrollutredarna presenterar sig. De tar hänsyn både till Williams personliga integritet och till sekretessreglerna. Kontrollutredarna får dokumentera de iakttagelser de gör när de väntar på sin tur i kön.

10 Åtgärder i ärendet

Kapitlet behandlar vilka åtgärder som kan bli aktuella till följd av en kontrollutredning.

Läs mer
Vägledning 2004:07 beskriver Försäkringskassans utredningsansvar, bevisvärdering och helhetsbedömning vid utredning av försäkringsärenden.

Vägledning (2024:2) *Återbetalning* beskriver utredningsskyldighet, bevisbörda och beviskrav i återkravsärenden.

10.1 Information till den enskilde om kontrollutredningen

En del kontrollutredningar genomförs utan att kontrollutredaren är i kontakt med den enskilde eller med en vårdgivare.

Försäkringskassan kan till exempel komma fram till att en utbetalning var korrekt, eller att det inte går att komma vidare i utredningen. Enligt förvaltningslagen är Försäkringskassan i ett sådant fall inte skyldig att meddela den enskilde om att utredningen har avslutats utan åtgärd. Men det finns inget som hindrar att vi ändå gör det, eftersom förvaltningslagens regler är minimikrav (jfr. prop. 1971:30 med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m., s. 289 och 318).

10.1.1 Metodstöd – informera den enskilde om genomförd kontrollutredning

Om den enskilde tidigare har fått besked om att det pågår en utredning av hens rätt till ersättning, så bör du också ge besked om att utredningen har avslutats utan åtgärd. Annars blir den enskilde okunnig om sin rätt till ersättning längre än nödvändigt.

Även om den enskilde inte känner till att en kontrollutredning har genomförts, så kan det undantagsvis i vissa ärenden vara lämpligt att informera hen om kontrollutredningen. Du får bedöma detta från ärende till ärende.

Om du kontaktar den enskilde enbart i syfte att informera om att Försäkringskassan har gjort en kontrollutredning, så är det viktigt att den enskilde förstår att det inte finns någon risk för att hens ersättning påverkas av kontrollutredningen.

10.2 Kommunicering

Kommunicering innebär att den enskilde har rätt att ta del av allt material som är av betydelse för beslutet i ett ärende och har möjlighet att yttra sig över det (25 § första stycket FL). Det här avsnittet beskriver hur kommuniceringen får betydelse i kontrollutredningsärenden.

Läs mer
Vägledning 2004:7 beskriver bestämmelser och regler om kommunicering.

Riktlinjer (2005:14) *Kommuniceringsbrev och beslutsbrev i Försäkringskassan* beskriver hur breven ska utformas och vad de ska innehålla.

10.2.1 Kommunicering – handlingar och uppgifter från den enskilde

Vi behöver generellt inte kommunicera alla uppgifter i ärendet om den enskilde själv har lämnat dem. Men det gäller bara om hen har lämnat dem i det ärende som kommuniceringen gäller. Om beslutet grundas på uppgifter som den enskilde har lämnat i ett annat ärende ska de kommuniceras. I återkravsärenden ska handlingar och uppgifter oftast kommuniceras, eftersom de i många fall kommer från andra ärenden.

I bedömningar och beslut som grundas på en kontrollutredning är det ofta lämpligt att kommunicera skriftliga underlag och muntliga uppgifter som den enskilde själv har lämnat. Det kan till exempel vara när informationen som den enskilde lämnat på ansökan inte stämmer överens med andra uppgifter som Försäkringskassan har fått. Då blir det tydligare för den enskilde, eftersom hen får möjlighet att jämföra uppgifterna och yttra sig över dem.

10.2.2 Kommunicering – handlingar och uppgifter som rör någon annan än den enskilde

Om uppgifter eller handlingar som rör någon annan än den enskilde ligger till grund för beslutet, så ska dessa uppgifter eller handlingar kommuniceras med den enskilde. Hen måste kunna yttra sig över allt material av betydelse för beslutet, vara delaktig i beslutsprocessen och kunna ta tillvara sin rätt.

Eftersom uppgifterna rör en annan person är det viktigt att ta ställning till hur mycket av underlaget som behöver kommuniceras. Här måste vi välja det lämpligaste tillvägagångssättet, utifrån omständigheterna i ärendet och de uppgifter eller handlingar som det handlar om.

Det finns vissa undantag från rätten att ta del av uppgifter i de fall uppgifterna omfattas av sekretess mot den enskilde. Exempel:

- När uppgiften rör den enskilde och samtidigt en annan enskild, eller ett annat intresse, som behöver skyddas. Det kan till exempel gälla uppgifter om att någon gjort en anmälan mot en enskild. Då kan uppgiften om vem som gjort anmälan behöva skyddas (jfr. 28 kap. 3 § OSL). Ett annat exempel är en uppgift om att det pågår en förundersökning mot en enskild. Då kan polisens arbete med förundersökningen behöva skyddas (jfr. 18 kap. 1 § OSL).
- När den enskilde som uppgiften rör kan fara illa om hen får del av uppgiften om sig själv (jfr 28 kap. 2 § OSL). Läs mer i vägledning 2001:3 om vissa undantag från att få ta del av uppgifter.

10.2.3 Kommunicering – sammanställning av underlag och uppgifter

Ett kontrollutredningsärende kan innehålla både omfattande dokumentation och underlag som har betydelse för beslutet. Beroende på ärendets karaktär och omfattningen av materialet kan det bli aktuellt att sammanställa uppgifterna och kommunicera dem. Det handlar i första hand om ärenden med omfattande skriftligt utredningsmaterial.

Utöver att kommunicera handlingar och uppgifter från journalen kan vi även välja att för tydlighetens skull kommunicera en sammanställning av uppgifterna. Då ska vi specificera vilka underlag uppgifterna kommer från. Om den enskilde ifrågasätter uppgifterna i sammanställningen ska vi skicka underlagen i sin helhet till hen.

Det är enbart i undantagssituationer som sammanställningen kan ersätta handlingar, om utredningens omfattning tillåter det.

JO har i beslut 8254–2021 s. 3–4 kommenterat att Försäkringskassan sammanfattade uppgifterna i utredningen i stället för att bifoga handlingarna till kommuniceringsskrivelsen:

> ”Det material som ska kommuniceras utgörs oftast av handlingar och det vanligaste är att myndigheten skickar kopior av handlingarna till parten. I ärenden med omfattande skriftligt utredningsmaterial kan det i vissa fall vara lämpligt att myndigheten i ett särskilt dokument sammanställer de uppgifter som är relevanta för myndighetens beslut och sedan kommunicerar det materialet med parten (se prop. 2016/17:180 s. 169 f).
>
> Jag finner inte skäl att kritisera Försäkringskassan för att myndigheten sammanfattade de aktuella uppgifterna i stället för att foga handlingar till kommuniceringsbrevet. Jag vill dock framhålla att i de fall när det inte är fråga om omfattande material kan det oftast vara bra att bifoga aktuella handlingar vid kommuniceringen. På så sätt blir det tydligt för den enskilde vilket material myndigheten har tillgång till och avser att lägga till grund för sitt beslut”.

10.2.4 Metodstöd – kommunicera uppgifter

Du måste ta ställning till hur du ska kommunicera handlingar och uppgifter i varje enskilt ärende. Det avgör du utifrån vad som är lämpligast för att den enskilde ska kunna förstå materialet så bra som möjligt. Du ska kommunicera allt material som är av betydelse för beslutet, vilket kan innebära uppgifter som talar både för och emot Försäkringskassans inställning i sak. Du måste också ta hänsyn till det allmänna kravet på service, tillgänglighet och de allmänna utgångspunkterna för handläggningen. Se även metodstöd om kommunicering i vägledning 2004:7.

Om resultatet av din kontrollutredning leder till att en annan handläggare ska kommunicera den enskilde, så ska du föra över relevanta underlag från kontrollärendet till förmåns- eller återkravsärendet.

Kontrollutredningar kan ha olika karaktär och innehåll, men många gånger kan relevanta handlingar vara uppgifter från till exempel

- arbetsgivare
- vården
- förskola/skola
- daglig verksamhet
- hyresvärd
- myndigheter.

Relevanta handlingar kan också vara handlingar som

- indragningsbeslut
- underlag som ligger till grund för från och med när rätten till ersättning upphört
- utbetalningsbilder
- beslut om beviljande
- ansökningar
- skärmdumpar.

Om många uppgifter i en handling är relevanta för beslutet bör du bifoga hela handlingen, till exempel kontoutdrag från banken eller journaler från vården.

När det finns ett fåtal uppgifter som är relevanta för beslutet i en omfattande handling kan det vara lättare för den enskilde att ta till sig uppgifterna om du beskriver dem tydligt i kommuniceringsbrevet. Du kan också sammanställa de relevanta uppgifterna i ett separat dokument och skicka med det som en bilaga. Du kan använda Wimimall 10176 för att sammanställa uppgifterna.

Om uppgifter i ärendet består av rörlig media i form av en film ska du kommunicera den med den enskilde. Du för över en kopia av filmen till ett USB-minne som du bifogar kommuniceringsbrevet. Det är lämpligt att du i brevet beskriver innehållet på filmen. Den enskilde bör även informeras om att hen kan besöka ett servicekontor för att se filmen om hen saknar tekniska möjligheter att läsa av USB-minnet.

Läs mer i avsnitt 3.7.1 om tvätt av fysisk lagringsmedia som kommer in till Försäkringskassan från externa aktörer.

Exempel
Timo har barnbidrag. Försäkringskassan har fått in en anmälan om att Timo och hans barn bor i Dubai sedan maj 2019.

Försäkringskassan har utrett ärendet som en kontrollutredning och bland annat fått uppgifter från banken om Timos kontotransaktioner. Det framgår av dem att han har gjort många inköp i Dubai från maj 2019 och framåt. Det framgår också att han i mars 2022 gjort ett inköp på Landvetter flygplats och betalat med sitt kort på en vårdcentral.

Uppgifterna om Timos transaktioner är omfattande uppgifter och många transaktioner visar inte på var han har vistats. Kontrollutredaren sammanställer de relevanta uppgifterna och redovisar både inköpen i Dubai och uppgifterna om att Timo vistats i Sverige. Av kommuniceringsbrevet framgår bland annat att uppgifterna visar på att Timo bara vistats tillfälligt i Sverige i mars 2022.

10.3 Överlämning till en annan enhet eller handläggare

En impuls eller anmälan till att kontrollera eller utreda ett ärende måste ibland föras vidare till andra enheter inom Försäkringskassan. Uppgifter om en persons boende-förhållanden eller folkbokföringsadress kan till exempel få konsekvenser för rätten till underhållsstöd och bostadsbidrag. En persons inkomstförhållanden kan också påverka till exempel rätten till sjukpenning, sjuk- och aktivitetsersättning, föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning. Läs mer i vägledning 2001:3 om hur anställda på Försäkringskassan får utbyta information.

10.4 Interimistiskt beslut och slutligt beslut om att ersättningen ska upphöra eller minskas

En kontrollutredning kan visa att den enskilde får ersättning som hen inte har rätt till. I sådana fall ska Försäkringskassan fatta ett interimistiskt beslut om att stoppa eller minska ersättningen eller ett slutligt beslut om att ersättningen ska upphöra eller minska. Om den enskilde har fått en ersättning utan ha rätt till den, ska vi ta ställning till om den felaktiga utbetalda ersättningen ska krävas tillbaka. Läs mer i riktlinje 2009:9 om beslut i samband med kontrollutredning.

10.5 Återkrav och skadestånd

Huvudregeln om återbetalningsskyldighet finns i 108 kap. 2 § SFB.

Ett beslut om återkrav ska alltid innehålla ett ställningstagande i frågan om Försäkringskassan medger eftergift. Reglerna om eftergift framgår av 108 kap. 11–14 §§ SFB. Läs mer i vägledning 2024:2 och vägledning (2008:2) *Statligt tandvårdsstöd* för beskrivning av efterhandskontroller och återkrav inom tandvårdsstöd.

10.5.1 Skadestånd

Försäkringskassan ska normalt kräva återbetalning av den enskilde enligt återbetalningsreglerna i SFB. I samband med åtal i allmän domstol finns det dock en möjlighet att begära skadestånd i stället för att besluta om återkrav. Det kan vi göra om vi misstänker att ett brott har begåtts mot Försäkringskassan. Kontrollutredaren bör då redan i polisanmälan skriva att Försäkringskassan yrkar på skadestånd. Läs mer om skadestånd och när det kan bli aktuellt i vägledning 2024:2.

10.6 Fordringshantering

När Försäkringskassan har fattat ett beslut om återkrav övergår den felaktiga utbetalningen från att vara en utbetalning av försäkringsersättning till att vara en statlig fordran.

Fordringshanteringen hos Försäkringskassan styrs i stor utsträckning av regler utanför socialförsäkringsområdet. Det handlar om generella regler för alla slags fordringar. Den centrala lagstiftningen är förordningen (1993:1138) om hantering av statliga fordringar (hanteringsförordningen) och inkassolagen (1974:182).

Hanteringsförordningen ska tillämpas på fordringar inom alla försäkrings- och bidragsområden som Försäkringskassan administrerar och som inte omfattas av lagen (1993:891) om indrivning av statliga fordringar. I hanteringsförordningen finns inte något undantag för fordringar på små belopp. Principen är att alla statens fordringar ska drivas in men Försäkringskassan tar ställning i det enskilda fallet om det finns skäl vid låga belopp. Läs mer i vägledning (2005:2) *Fordringshantering hos Försäkringskassan*.

10.7 Sanktionsbestämmelser om indragning eller nedsättning av en förmån – 110 kap. 52–58 §§ SFB

Sanktionsbestämmelserna kan bli aktuella när den enskilde har en pågående ersättning. De kan bara tillämpas för ersättningar som finns i SFB, eller om de särskilda reglerna för olika ersättningar hänvisar till dessa bestämmelser. De gäller till exempel inte för aktivitetsstöd, som har egna sanktionsbestämmelser.

Sanktionsbestämmelserna kan bli aktuella när den enskilde inte medverkar vid vissa utredningsåtgärder. De ställer krav på hur en utredning ska göras för att det ska kunna bli fråga om en sanktion.

Det här avsnittet beskriver inte generella utredningsåtgärder, utan bara vad som krävs för att tillämpa sanktionsbestämmelserna.

10.7.1 Förhållanden som har betydelse för rätten till ersättning eller ersättningens storlek

110 kap. 52 § SFB
Ersättning enligt denna balk får dras in eller sättas ned om den försäkrade eller den som annars får ersättningen

1. medvetet eller av grov vårdslöshet har lämnat oriktig eller vilseledande uppgift,

2. inte har lämnat uppgift enligt 13 §, eller

3. inte har anmält ändrade förhållanden enligt 46, 47, 50 och 51 §§.

Indragningen eller nedsättningen får avse viss tid eller gälla tills vidare. Det som anges i första stycket gäller endast om det är fråga om ett förhållande som är av betydelse för rätten till eller storleken av ersättningen.

För att det ska vara aktuellt att tillämpa bestämmelsen måste den uppgift som den enskilde lämnat felaktigt, inte lämnat alls eller låtit bli att anmäla ha betydelse för rätten till eller storleken på ersättningen.

I första hand ska Försäkringskassan dra in eller minska ersättningen utifrån förmånsbestämmelserna och inte som en sanktion enligt 110 kap. 52 § SFB. Vad som faktiskt är möjligt beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

I bestämmelsen finns tre punkter som beskriver förutsättningarna för att den ska få tillämpas. Punkterna 1 och 3 kan ha betydelse för kontrollutredningsärenden men punkten 2 är vanligare.

Punkten innebär att Försäkringskassan får dra in eller minska ersättningen om den enskilde inte lämnar uppgifter enligt 110 kap. 13 § SFB, det vill säga sådana uppgifter som Försäkringskassan behöver för att utreda rätten till ersättning.

110 kap. 13 § SFB
Den handläggande myndigheten ska se till att ärendena blir utredda i den omfattning som deras beskaffenhet kräver.

Den enskilde är skyldig att lämna de uppgifter som är av betydelse för bedömningen av frågan om ersättning eller i övrigt för tillämpningen av denna balk. För sådant uppgiftslämnande gäller även 4 § andra stycket, om inte särskilda skäl talar mot det.

Ersättningen *får* alltså dras in eller minskas. Att besluta om indragning eller minskning när en person inte lämnar begärda uppgifter är alltså en möjlighet, inte en skyldighet. Försäkringskassan bedömer om det är lämpligt att dra in eller minska ersättningen utifrån uppgifternas karaktär och den enskildes agerande.

Uppgiftsskyldigheten i 13 § innebär att den enskilde ska lämna de uppgifter som har betydelse för att bedöma om hen ska få ersättning. Enligt samma bestämmelse måste Försäkringskassan utreda ärenden i den omfattning som krävs. Det innebär att även om den enskilde inte lämnar de uppgifter som efterfrågas, så kan vi i en del fall få dem på annat sätt. När bara den enskilde kan lämna de efterfrågade uppgifterna, och hen vägrar att göra det, så kan det vara aktuellt att dra in eller minska ersättningen.

För att den enskilde inte ska anses ha lämnat uppgifter enligt 13 § måste hen ha fått möjlighet att göra det. Det innebär att vi måste vara tydliga med vilka uppgifter den enskilde ska lämna. När vi kallar till ett möte måste vi därför tala om vad som ska diskuteras eller vilka uppgifter vi efterfrågar. Det räcker inte att skriva i kallelsen att mötet handlar om att Försäkringskassan vill diskutera den enskildes ärende, eller hens boendeförhållanden.

Vi kan visserligen kalla den enskilde till ett möte för att diskutera hens ärende utan att specificera vad som ska diskuteras, men då går det inte att tillämpa 110 kap. 52 § SFB.

Det är den enskilde som väljer hur uppgifterna ska lämnas. Vi kan inte kräva att hen ska göra det på ett särskilt sätt, till exempel i ett bokat möte eller muntligt.

Försäkringskassan måste först ta ställning till frågan om någon påföljd bör komma i fråga över huvud taget. Först därefter tar vi ställning till om ersättningen ska dras in helt eller minskas (Jansson, Liljeqvist, Jenryd med fler, Socialförsäkringsbalken – en kommentar, Norstedts Juridik 2018).

Enligt förarbetena till bestämmelsen ska det först ha gjorts en utredning av omständigheterna i det enskilda ärendet för att indragning eller minskning ska komma i fråga. Det krävs också att utredningen är tillräcklig för att ge underlag för en helhetsbedömning. Försäkringskassan ska alltid kommunicera uppgifterna med den enskilde innan beslut fattas om indragning eller minskning (jfr. prop. 1996/97:121 s. 39).

Följande schema ger ett stöd vid till tillämpningen av punkt 2 och beskriver när det kan bli aktuellt att minska eller dra in ersättningen i enlighet med 110 kap. 52 § SFB.

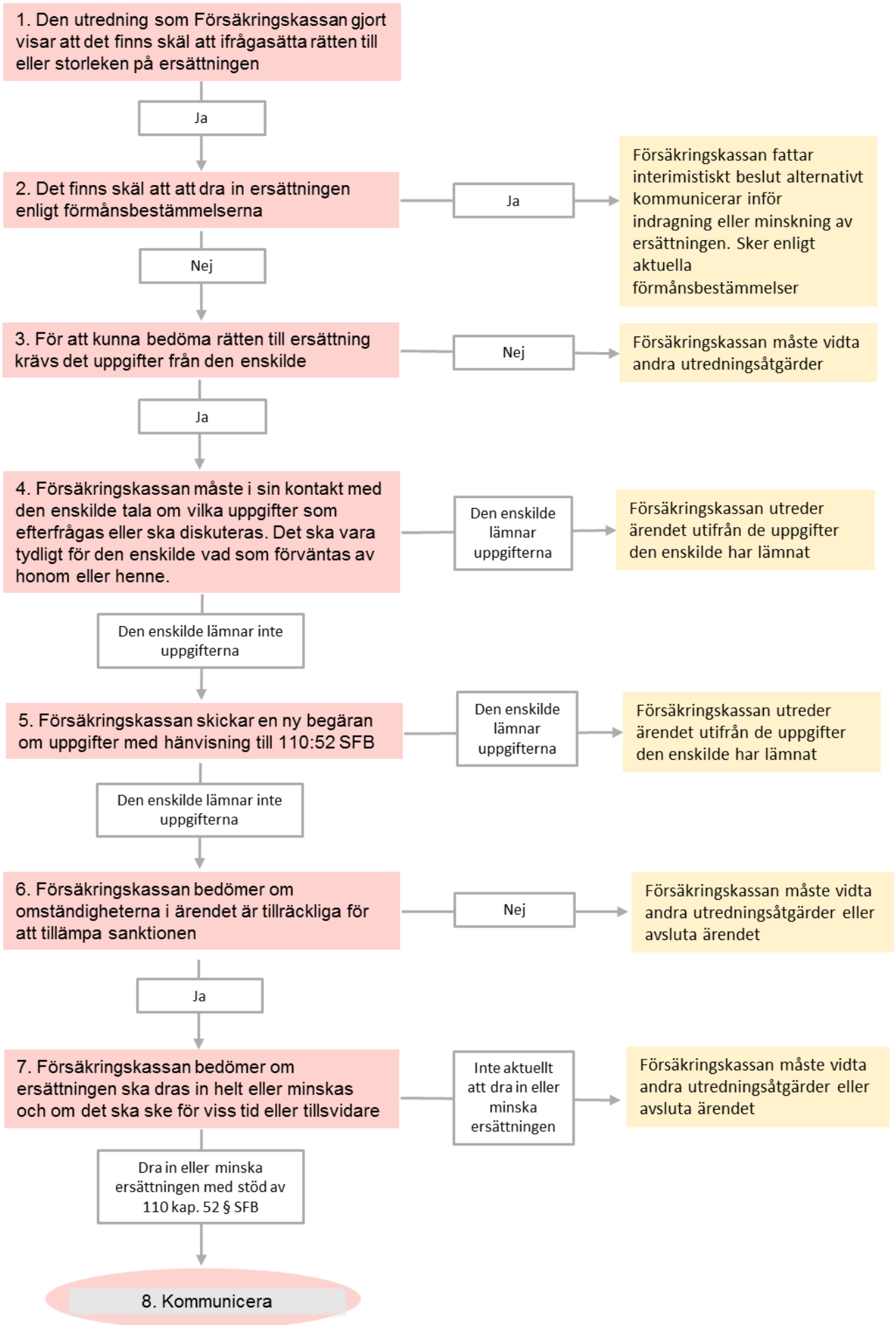
1. Den utredning som Försäkringskassan gjort visar att det finns skäl att ifrågasätta rätten till eller storleken på ersättningen
Ja
2. Det finns skäl att att dra in ersättningen enligt förmånsbestämmelserna
Ja
Försäkringskassan fattar interimistiskt beslut alternativt kommunicerar inför indragning eller minskning av ersättningen. Sker enligt aktuella förmånsbestämmelser
Nej
3. För att kunna bedöma rätten till ersättning krävs det uppgifter från den enskilde
Nej
Försäkringskassan måste vidta andra utredningsåtgärder
Ja
4. Försäkringskassan måste i sin kontakt med den enskilde tala om vilka uppgifter som efterfrågas eller ska diskuteras. Det ska vara tydligt för den enskilde vad som förväntas av honom eller henne.
Den enskilde lämnar uppgifterna
Försäkringskassan utreder ärendet utifrån de uppgifter den enskilde har lämnat
Den enskilde lämnar inte uppgifterna
5. Försäkringskassan skickar en ny begäran om uppgifter med hänvisning till 110:52 SFB
Den enskilde lämnar uppgifterna
Försäkringskassan utreder ärendet utifrån de uppgifter den enskilde har lämnat
Den enskilde lämnar inte uppgifterna
6. Försäkringskassan bedömer om omständigheterna i ärendet är tillräckliga för att tillämpa sanktionen
Nej
Försäkringskassan måste vidta andra utredningsåtgärder eller avsluta ärendet
Ja
7. Försäkringskassan bedömer om ersättningen ska dras in helt eller minskas och om det ska ske för viss tid eller tillsvidare
Inte aktuellt att dra in eller minska ersättningen
Försäkringskassan måste vidta andra utredningsåtgärder eller avsluta ärendet
Dra in eller minska ersättningen med stöd av 110 kap. 52 § SFB
8. Kommunicera

10.7.2 Vägran att medverka vid besök

110 kap. 53 § SFB
Ersättning enligt denna balk får dras in eller sättas ned om den som är berättigad till ersättningen utan giltig anledning vägrar att medverka till utredningsåtgärder enligt 14–19 och 26–28 §§. Då gäller 52 § andra stycket.

Bestämmelsen gäller förmånsspecifika situationer som generellt inte kan tillämpas i kontrollutredningar. Men i 110 kap. 14 § SFB finns fyra punkter som reglerar Försäkringskassans utredningsmöjligheter. Punkten 2 kan vara intressanta i det här sammanhanget.

110 kap. 14 § SFB
När det behövs för bedömningen av frågan om ersättning eller i övrigt för tillämpningen av denna balk får den handläggande myndigheten

[…]

2. besöka den försäkrade,

[…]

[…]

För kontrollutredningar är det framför allt bestämmelsen om att ersättningen kan dras in eller minskas som kan bli aktuell, när den enskilde vägrar att medverka vid ett besök. Det handlar bara om besök hos den enskilde, det vill säga hembesök eller arbetsplatsbesök. Bestämmelsen kan inte tillämpas när den enskilde inte kommer på ett bokat besök hos Försäkringskassan.

När det gäller oanmälda hembesök och arbetsplatsbesök – det vill säga de som oftast görs i kontrollutredningar – så kan den enskilde välja om hen ska släppa in Försäkringskassan i sin bostad (jfr. prop. 1996/97:121 s 31). Att en person vägrar att ta emot besök av Försäkringskassan kan aldrig ensamt vara ett tillräckligt skäl för att dra in eller minska en ersättning enligt 110 kap. 53 § SFB (jfr. prop. 1996/97:121 s 32).

Möjligheten att dra in eller minska ersättningen enligt den här bestämmelsen ska ses som en undantagsåtgärd. I första hand bör den användas som ett påtryckningsmedel för att förmå den enskilde att medverka. Den enskilde befinner sig ofta i en utsatt situation. Därför är det vår uppgift att verka för att hen förstår behovet av kompletterande utredning och därför vill medverka. Indragning eller minskning av ersättning ska därför tillgripas bara om omständigheterna vid en helhetsbedömning motiverar det. (prop. 1996/97:121 s. 32)

Dessa uttalanden i förarbetena innebär att bestämmelsen bara kan bli aktuell om

- syftet med besöket är att få uppgifter som inte kan fås på annat sätt än genom hem- eller arbetsplatsbesök
- den enskilde förstår behovet av att hen medverkar
- hen vägrar att medverka vid ett besök.

Här är ett exempel på hur man skulle kunna använda 110 kap. 53 § vid ett oanmält hembesök och den enskilde inte medverkar vid besöket.

Exempel

Kontrollutredare gör ett oanmält hembesök hos den enskilde för att få uppgifter som bara kan fås genom ett hembesök. Den enskilde släpper inte in kontrollutredarna.

Kontrollutredarna lämnar ett meddelande i brevlådan och skickar sedan ett brev med förklaring om att det behövs ett hembesök. Utredarna föreslår en tid för ett nytt hembesök och be den enskilde att höra av sig om hen vill boka en annan tid.

Om den enskilde vägrar att medverka vid det nya hembesöket, eller inte hör av sig som Försäkringskassan bett om i brevet, ska vi i första hand pröva om ersättningen kan dras in eller minskas enligt förmånsbestämmelserna. Men om det inte går kan det vara aktuellt att tillämpa 110 kap. 53 § SFB. I så fall ska vi kommunicera den enskilde de uppgifter som ligger till grund för beslutet om att dra in eller att minska ersättningen.

Det är lämpligt att vi vid val av utredningsmetod tar hänsyn till om den enskilde har en funktionsnedsättning som gör att hen inte kan genomföra den föreslagna utredningen eller besöket. Om det är så ska vi ta ställning till om det finns alternativa, mer lämpliga former för utredning. Det kan till exempel innebära att vi kontaktar den enskilde och diskuterar behov av stöd eller anpassning vid ett besök.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) bedömde i ett beslut (DO:s beslut, TIL 2020:18) att Försäkringskassan vid handläggningen av ett ärende om sjukpenning överträtt förbudet mot diskriminering i form av bristande tillgänglighet enligt 1 kap. 4 § p. 3 samt 2 kap. 14 § 1 diskrimineringslagen (2008:567). Försäkringskassan hade nekat den enskilde sjukpenning med motiveringen att hen vägrade att delta i utredningen. Personen kunde inte medverka i den föreslagna utredningsmetoden på grund av sin funktionsnedsättning.

Läs mer

Vägledning (2015:1) *Sjukpenning, rehabilitering och rehabiliteringsersättning* beskriver mer om vägran att medverka i utredningen och diskriminering vid val av utredningsmetod.

10.7.3 Andra situationer när sanktionsbestämmelserna kan bli aktuella att utreda

110 kap. 54–58 §§ gäller i situationer där den enskilde till exempel vägrar att följa en läkares föreskrifter, låter bli att skicka in ett läkarintyg eller att meddela en vistelseadress. Detta är förmånsspecifika situationer och har generellt inte någon betydelse för kontrollutredningar. Men det kan finnas ärenden där det kan bli aktuellt att tillämpa reglerna.

Vägledning 2015:1 beskriver 54–57 och 58 §§ SFB och vägledning 2003:6 beskriver 57a § SFB om vägran att medverka till ett besök eller en inspektion.

11 Polisens och Åklagarmyndighetens arbete

Den som har lämnat oriktiga uppgifter till Försäkringskassan och därmed orsakat fara för att en ekonomisk förmån felaktigt betalas ut, eller betalas ut med ett för högt belopp, kan ha begått ett bidragsbrott. Det kan också vara ett brott att i vissa fall låta bli att anmäla ändrade förhållanden om uppgiften är av betydelse för det bidrag man får (se kapitel 12).

Försäkringskassan är *skyldig* att göra en polisanmälan vid misstanke om att ett brott har begåtts enligt bidragsbrottslagen och har en *möjlighet* att anmäla andra brott enligt brottsbalken. Misstankar om begångna brott som till exempel bedrägeri och urkundsförfalskning kan förekomma i kontrollutredningar, vilket kontrollutredare *kan* anmäla till Polisen (se kapitel 13).

När Polisen får en anmälan, så utreder en polis, eller i vissa fall en åklagare, om en förundersökning ska inledas. Under förundersökningen utreds om ett brott har begåtts, vem som i så fall kan misstänkas för brottet och om bevisningen räcker för att väcka åtal.

Kapitlet beskriver de regler och bestämmelser som styr Polisens och Åklagarmyndighetens arbete och bedömningar av misstänkta brott. Kapitlet är tänkt att fungera som en kunskapsbank och bidra till förståelsen för hur rättsväsendet arbetar med kontrollutredningsverksamhetens anmälningar. Denna kunskap kan vara ett stöd när vi bedömer om vi ska göra en polisanmälan eller inte.

11.1 Uppfylla rekvisiten för brottet

Rekvisit är en juridisk term för de *villkor* (förutsättningar) som måste finnas för att en lag eller en paragraf ska vara tillämplig. När det gäller straffrätt brukar man dela in rekvisiten i objektiva och subjektiva rekvisit.

För att det ska vara fråga om ett brott ska rekvisiten i den aktuella lagen eller paragrafen vara uppfyllda. Rekvisiten är olika för olika brott. Rekvisiten för de brott som är vanligast i Försäkringskassans polisanmälningar beskrivs i kapitel 12 och 13. Läs i kapitel 14 om hur Försäkringskassans tar ställning till att göra polisanmälningar.

11.2 Objektiva rekvisit

Ett objektivt rekvisit är den handling eller i vissa fall underlåtenhet till handling som måste utföras för att det ska vara fråga om ett brott.

Exempel på objektiva rekvisit för att det ska kunna vara fråga om ett bidragsbrott är att någon ska ha lämnat oriktiga uppgifter eller inte anmält ändrade förhållanden.

Villkoren för de olika brotten, det vill säga de objektiva rekvisiten, beskrivs i kapitlen 12 och 13.

11.3 Subjektiva rekvisit – uppsåt, oaktsamhet och grov oaktsamhet

Subjektiva rekvisit kan beskrivas som den enskildes sätt att tänka när hen utförde handlingen. Det är rättsväsendet som bedömer om den enskilde agerat uppsåtligt, oaktsamt eller grovt oaktsamt. Försäkringskassans bedömning av om det finns en misstanke om brott kan skilja sig från den bedömning som rättsväsendet gör. Läs mer i avsnitt 14.3–14.5 om Försäkringskassans bedömning.

11.3.1 Uppsåt

Normalt krävs det uppsåt för att en gärning ska vara brottslig. Detta framgår av 1 kap. 2 § första stycket brottsbalken (BrB). Förenklat betyder uppsåt att gärningen begås medvetet eller avsiktligt.

Uppsåt brukar delas in i *avsiktsuppsåt*, *insiktsuppsåt* och *likgiltighetsuppsåt*.

- Avsiktsuppsåt innebär att någon vill uppnå en viss effekt med sitt handlande.
- Insiktuppsåt innebär att någon insett att en viss effekt ska inträffa eller att det fanns en gärningsomständighet.
- Likgiltighetsuppsåt innebär att någon varit medveten om risken för effekten och också varit likgiltig till att den skulle inträffa eller till att det fanns en gärningsomständighet.

Bedömningen av uppsåtet tar normalt utgångspunkt i personens faktiska agerande. Har personen handlat på ett visst sätt får det antas att hen har gjort det avsiktligt. Även om det utifrån ett beteende inte alltid går att dra säkra slutsatser om personens avsikt eller insikt (Se Holmgård s. 307 ff.).

11.3.2 Oaktsamhet och grov oaktsamhet

För vissa brott räcker det med oaktsamhet eller grov oaktsamhet för att en gärning ska vara brottslig. När det kommer till bidragsbrott krävs det att en person av grov oaktsamhet lämnat oriktiga uppgifter eller inte anmält ändrade förhållanden för att kunna dömas till vårdslöst bidragsbrott. Läs mer i avsnitt 12.3.5.

11.4 Beloppsgränser

Storleken på det felaktiga beloppet eller skaderisken (besparingsbeloppet) har stor betydelse för en åklagares bedömning av vilket brott det handlar om. Åklagaren bedömer varje gärning för sig. Det innebär att åklagaren bedömer varje ansökan om ersättning som en gärning även om Försäkringskassan anmäler flera fall av felaktigt utbetald ersättning vid samma tillfälle.

Det är inte enbart storleken på de felaktiga beloppen som avgör vilket brott det kan handla om. Omständigheterna i det enskilda ärendet kan också påverka brottsrubriceringen.

11.5 Straffrättsvillfarelse

Den som misstänks för brott mot socialförsäkringen kan hävda att hen inte kände till att ett visst beteende är brottsligt. Att inte känna till vad som är otillåtet, så kallad straffrättsvillfarelse, fritar inte från ansvar annat än i undantagsfall (24 kap. 9 § BrB).

11.6 Preskriptionstid

Den enskilde behöver häktats för brottet alternativt fått del av åtalet inom en viss tid. Det vill säga att åklagaren måste ha ansökt om stämning (väckt åtal) och domstolen måste ha hunnit delge den enskilde stämningsansökan (åtalet). Annars preskriberas brottet vilket innebär att den misstänkte inte längre kan dömas för det. Preskriptionstiden varierar från brott till brott – ju grövre brott desto längre preskriptionstid (35 kap. 1 § BrB).

Preskriptionstiden räknas från den dag som brottet har begåtts (35 kap. 4 § BrB). Det gäller både brott enligt bidragsbrottslagen och brottsbalken.

11.7 Ett eller flera brott

Normalt utgör varje ansökan och, i vissa underlåtenhetsfall, varje utbetalning ett brott (jfr. Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Rättslig vägledning 2021:8).

När det gäller bedrägeribrott har Högsta domstolen (HD) prövat om varje utbetalning utgjort ett brott eller om de sammanlagda utbetalningarna utgjort ett brott (NJA 2007 s. 973). Det målet rörde en person som fått försörjningsstöd och på ansökan varje månad lämnat felaktiga uppgifter om att hen inte hade någon inkomst. HD bedömde då att varje ansökan utgjorde ett brott.

I NJA 2012 s. 886 har HD prövat om månatlig utbetalning av sjukersättning utgjort ett eller flera brott. Målet handlade om en person som haft hel förtidspension/sjukersättning sedan september 2001. Hen hade under perioden september 2001-juli 2008 arbetat periodvis hos olika arbetsgivare utan att meddela det till Försäkringskassan. Ärendet gällde både bedrägeri och bidragsbrott.

HD konstaterade att även om det inte kan påstås att den enskilde från början hade någon plan att få ersättningar som hen inte hade rätt till, så hade det inte någon betydelse att hen inte upprättat nya ansökningar. Den enskilde orsakade de felaktiga utbetalningarna i stället genom fortlöpande passivitet. Varje utbetalning utgjorde därför ett brott.

När det gäller bidragsbrott konstaterade HD följande:

> ”Bidragsbrottet liknar i vissa hänseenden bedrägeribrottet fastän det också finns klara skillnader mellan brottstyperna. Likheterna mellan brottstyperna talar i sig för att samma lösning bör väljas i fråga om brottsenheten vid bidragsbrott som vid bedrägeri. Det kan också sägas att konstruktionen av regeln i 5 § bidragsbrottslagen talar för att varje utbetalning ska ses som ett brottstillfälle. I den bestämmelsen anges nämligen att ansvarsfrihet inträder för den som före utbetalning av den ekonomiska förmånen vidtar en åtgärd som leder till att ett korrekt beslut om förmånen kan fattas. Denna konstruktion torde förutsätta att varje utbetalning konstituerar ett tänkbart brott. Slutsatsen blir att också vid bidragsbrott bör det vara fråga om en gärning vid varje utbetalningstillfälle.”

Detta innebär att varje utbetalning generellt ska ses som ett brott vid löpande ersättningar. Det här påverkar inte Försäkringskassans polisanmälningar, utan har framför allt betydelse för den brottsrubricering som polisen, åklagaren och rättsväsendet sedan gör. Det innebär att en polisanmälan kan gälla ett flertal brott.

11.8 Misstanke om brott, förundersökning och förhör

En förundersökning ska inledas av polis eller åklagare så fort det finns anledning att anta att ett brott har begåtts. Det innebär att det måste finns misstanke om ett särskilt brott.

11.8.1 Misstanketrappan

Den så kallade misstanketrappan beskriver de olika graderna av misstanke vilket har betydelse för rättsväsendets arbete (SOU 2018:14).

När vi bedömer om en enskild ska polisanmälas ska vi inte förhålla oss till graden av misstanke eftersom det inte ingår i Försäkringskassans uppdrag eller befogenheter. Läs mer i avsnitt 14.3–14.5 om Försäkringskassans ställningstagande till polisanmälan.

”Förundersökning ska […] inledas om det finns *anledning att anta* att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats”. Anledning att anta är den lägsta grad av misstanke som förekommer i brottsutredningar. Tröskeln för att inleda en förundersökning är alltså lågt satt. Misstanken måste visserligen avse en konkret brottslig gärning, men det är inte nödvändigt att känna till brottets alla detaljer, och inte heller exakt när och var det har begåtts.

När förundersökningen kommit så långt att en person *skäligen kan misstänkas,* ska hen underrättas om brottsmisstanken vid förhör. I undantagsfall kan den som är skäligen misstänkt även anhållas och häktas om det är av synnerliga skäl att hen tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning (jmf 24 kap. 3 och 6 §§ RB).

För att en åklagare ska väcka åtal krävs det att hen kan förvänta sig en fällande dom. Åklagaren ska med andra ord ha *tillräckliga skäl* för åtalet. En domstol ska meddela en fällande dom om det är *ställt utom rimligt tvivel* att den tilltalade begått den åtalade gärningen (SOU 2018:14, s. 319 och 320).

11.8.2 Förundersökning

Syftet med förundersökningen är i första hand att ta fram ett underlag för åklagarens beslut i åtalsfrågan.

Om det är uppenbart att brottet inte går att utreda behöver ingen förundersökning inledas. Detta framgår av 23 kap. 1 § rättegångsbalken (RB). En förundersökning behöver inte heller inledas eller får läggas ned om kostnaden för en utredning inte står i proportion till brottet och om man kan anta att brottet inte skulle leda till svårare påföljd än böter (23 kap. 4 a § RB).

Under förundersökningen utreds vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om det föreligger tillräckliga skäl för åtal (23 kap. 2 § RB).

11.8.3 Förhör

En viktig del av arbetet i en förundersökning är att hålla förhör. Förhör i brottsutredande syfte får normalt hållas med misstänkta eller vittnen först när en förundersökning inletts. Anledningen är att förhören måste ske inom ramen för bestämmelserna som garanterar rättssäkerheten för de misstänkta eller andra som hörs. Rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen (1947:248) reglerar hur förhör ska genomföras och dokumenteras (SOU 2018:4, s. 319).

11.8.4 Förundersökningsbegränsning

Förundersökningsbegränsning innebär att polis eller åklagare avstår från att inleda en förundersökning mot en misstänkt person för ett visst brott när det inte skulle få någon eller liten betydelse för straffet. Både polis och åklagare kan fatta beslut om förundersökningsbegränsning. Begränsningen används oftast om en och samma person är misstänkt för många brott (23 kap. 4 a § RB). Se mer i Riksåklagarens riktlinjer, RåR 2021:1 s. 3–15.

11.9 Åklagaren väcker åtal

Om en åklagare bedömer att bevisen är så starka att man kan anta att den misstänkte kommer att fällas för brottet ska åtal väckas (jfr. 20 kap. 6 § RB). Då lämnar åklagaren in en stämningsansökan till tingsrätten, som är första instansen i ett brottmål (1 kap. 1 § och 45 kap. 1 § RB).

11.9.1 Strafföreläggande

Om personen erkänner brottet och påföljden förväntas bli böter, villkorlig dom eller villkorlig dom i kombination med böter, kan åklagaren utfärda ett strafföreläggande (48 kap. 1–2 och 4 §§ RB). Ett strafföreläggande har samma innebörd som en lagakraftvunnen dom. Om ett strafföreläggande utfärdas betyder det att ärendet inte går till rättegång i domstol.

11.9.2 Inget åtal

Försäkringskassans polisanmälan leder inte alltid till åtal. En utredning hos polis och åklagare kan i stället avslutas med ett beslut om att inte inleda förundersökning eller att lägga ned förundersökningen.

En anledning till att en polisanmälan inte leder till åtal kan vara att polisen eller åklagaren bedömer att det inte kommer att vara möjligt att bevisa att den misstänkte har begått något brott. En annan anledning kan vara att brottet är preskriberat. Det kan också vara så att polisen eller åklagaren misstänker att den anmälde lämnat landet.

11.9.3 Åtalsunderlåtelse

Det kan också finnas skäl för åtalsunderlåtelse. Det betyder att åklagaren anser att man kan väcka åtal för brottet, men att det inte är nödvändigt. Förutsättningar för åtalsunderlåtelse är bland annat om

- det kan antas att brottet inte skulle leda till annan påföljd än böter
- det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse
- den misstänkte har begått ett annat brott och det utöver påföljden för det andra brottet inte krävs påföljd för det misstänkta brottet

Åtalsunderlåtelse innebär att brottet visserligen utreds, men att det varken blir åtal eller rättegång. Åtalsunderlåtelse har samma verkan som en dom och brottet antecknas i belastningsregistret. En förutsättning för att ge åtalsunderlåtelse är att det står klart att ett brott har begåtts, oftast därför att den misstänkte har erkänt.

Det är bara åklagare som kan fatta beslut om åtalsunderlåtelse. Åklagaren får göra det under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts (20 kap. 7 § RB).

11.10 Överprövning

En högre åklagare kan ompröva en åklagares beslut att inte väcka åtal. Samma sak gäller beslut att inte inleda eller att lägga ner en förundersökning. Rätten att begära överprövning framgår inte av beslutet. Överprövningsförfarandet är inte författningsreglerat. Överprövningen anses vara ett led i Riksåklagarens tillsyns-verksamhet (prop. 1984/85:100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1985/86, bilaga 4, s. 67 f.).

11.11 Den tilltalade kan överklaga en dom

När en person blir dömd för brott i tingsrätten kan domen överklagas till hovrätten. Men i vissa fall krävs det prövningstillstånd för att domstolen ska pröva målet. Så är fallet om påföljden blev böter i tingsrätten.

Hovrättens dom kan överklagas till Högsta domstolen. Det krävs normalt prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett mål (49 kap.1 och 13 §§ RB och 54 kap.1 och 9 §§ RB).

12 Bidragsbrottslagen

Det är Polisen och Åklagarmyndigheten som utreder misstänkta bidragsbrott men kontrollutredare som anmäler dem bör känna till vad som kännetecknar dessa brott.

Brott regleras huvudsakligen i brottsbalken. Men från och med den 1 augusti 2007 har bidragsbrottslagen (2007:612) ersatt brottsbalken när det gäller sådana utbetalningar av bidrag, ersättningar, pensioner med mera som beslutas av bland andra Försäkringskassan.

I det här kapitlet beskrivs brotten i bidragsbrottslagen. I kapitel 13 beskrivs de vanligaste brotten enligt brottsbalken.

12.1 Bidragsbrott

Bidragsbrottslagen gäller för utbetalningar av bidrag, ersättningar, pensioner och lån för personligt ändamål som beslutas av bland andra Försäkringskassan. Den gäller även för stöd, bidrag och ersättningar som beslutas av Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller en kommun och som avser en enskild person men betalas ut till någon annan (ekonomiskt stöd). Det innebär att bidragsbrottslagen även gäller för assistansersättning som betalas ut till en assistansanordnare och för tandvårdsstöd. Se prop. 2006/07:80 och 2018/19:132 Bidragsbrottslag.

Det finns fyra olika typer av bidragsbrott:

- bidragsbrott, 2 §
- ringa brott, 2 §
- grovt bidragsbrott, 3 §
- vårdslöst bidragsbrott, 4 §.

12.2 Beloppsgränser för bidragsbrott

Bidragsbrottslagen reglerar inte beloppsgränserna för de olika typerna av bidragsbrott. I Åklagarmyndighetens Rättslig vägledning 2021:8 finns dock en rekommendation om beloppsgränser. Om beloppet ligger i intervallet 2000 kronor till fem prisbasbelopp bör brottet kunna bedömas som bidragsbrott av normalgraden.

Det är sedan upp till domstolarna att avgöra vilket brott det handlar om utifrån storleken på den felaktiga utbetalningen och övriga omständigheter.

12.3 De objektiva rekvisiten för bidragsbrott

2 § bidragsbrottslagen
Den som lämnar oriktiga uppgifter eller inte anmäler ändrade förhållanden som han eller hon är skyldig att anmäla enligt lag eller förordning, och på så sätt orsakar fara för att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd felaktigt betalas ut, felaktigt tillgodoräknas, betalas ut med ett för högt belopp eller tillgodoräknas med ett för högt belopp, döms för bidragsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

En person kan ha gjort sig skyldig till bidragsbrott om hen av grov oaktsamhet lämnat oriktiga uppgifter eller inte anmält ändrade förhållanden och på så sätt orsakat fara för att en ekonomisk förmån betalas ut felaktigt eller med för högt belopp.

Det innebär att bidragsbrottet fullbordas redan när den oriktiga uppgiften lämnas till Försäkringskassan eller när man inte anmäler uppgifter man är skyldig att anmäla.

Bestämmelsen är tillämplig oavsett om en enskild lämnat uppgifterna skriftligt, digitalt eller muntligt.

12.3.1 Att lämna en oriktig uppgift eller inte anmäla ändrade förhållanden

Vilka uppgifter som ska lämnas och vad som är en oriktig uppgift avgörs utifrån den lagstiftning som finns för varje förmån. Sättet man lämnar den felaktiga uppgiften på har ingen betydelse, det vill säga om uppgiften lämnas muntligt, skriftligt eller elektroniskt. Även en annan person, till exempel en arbetsgivare kan medvetet lämna en felaktig uppgift och omfattas då av lagregeln (åklagarmyndighetens rättsliga vägledning 2021:8 *Bidragsbrott*).

Att inte lämna fullständiga uppgifter är detsamma som att lämna oriktiga uppgifter.

En försäkrad kan straffas för att inte ha anmält ändrade förhållanden bara om hen enligt en lag eller förordning är skyldig att göra det. Andra personer, till exempel ett ombud, är inte skyldiga att anmäla ändrade förhållanden och kan inte straffas för detta. Ett ombud kan alltså inte anses ha begått ett bidragsbrott genom att inte anmäla ändrade förhållanden.

12.3.2 Konkret fara

Det ska finnas en fara för att en ekonomisk förmån felaktigt betalas ut eller betalas ut med ett för högt belopp. Det innebär att bidragsbrottet kan fullbordas redan när man lämnar den oriktiga uppgiften till Försäkringskassan eller när man inte anmäler sådana ändrade förhållanden som man enligt lag är skyldig att anmäla. Det finns inte något försöksbrott inom bidragsbrottet.

Det anses finnas en konkret fara för felaktig utbetalning bara om det är sannolikt att den oriktiga uppgiften inte upptäcks vid den rutinmässiga kontroll som Försäkringskassan gör inför utbetalningen. En kontroll är rutinmässig om den alltid görs i samma typ av ärende. De flesta kontroller vi gör när vi handlägger en ansökan är inte rutinmässiga, eftersom vi oftast kontrollerar olika uppgifter.

Försäkringskassan kan göra riskbaserade kontroller vid enstaka tillfällen eller återkommande över en längre period. Kontroller vid enstaka tillfällen är inte att se som rutinmässiga. Återkommande kontroller kan omfatta flera olika uttag av ärenden som kan variera i urval, antal och indikatorer. De är därför inte heller att se som rutinmässiga.

Det kan vara fråga om ett bidragsbrott även om felaktigheten upptäcks före utbetalning (2 § bidragsbrottslagen). Försäkringskassan kan därför polisanmäla även om ingen ersättning betalats ut.

Om vi redan har betalat ut en ersättning felaktigt behöver vi givetvis inte bedöma om det fanns en konkret fara. Att utbetalningen gjordes innebär att det fanns en konkret fara vid ansökningstillfället (Göta hovrätt målnr B 1364–19).

12.3.3 Ringa brott

Till ringa brott hör främst enstaka gärningar som rör små belopp. Bedömning av om det handlar om ett ringa brott ska göras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Storleken på den felaktiga ersättningen påverkar bedömningen av om det är ett ringa brott.

Beloppsgränsen har en stor betydelse vid bedömningen av om det är ett ringa bidragsbrott (jfr. Rättslig vägledning 2021:8). Åklagarmyndigheten har rekommenderat att ett bidragsbrott ska anses som ringa om beloppet inte överstiger 2000 kronor.

12.3.4 Grovt bidragsbrott

3 § bidragsbrottslagen
Om brott som avses i 2 § är grovt, döms för grovt bidragsbrott till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas

1. om brottet rört betydande belopp,

2. om den som begått brottet använt falska handlingar, eller

3. om gärningen ingått i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning.

Bedömningen av om det handlar om ett grovt bidragsbrott ska göras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet.

Även om man i normalfallet ser varje utbetalning som ett brott, se avsnitt 11.7, så kan man enligt rättspraxis i vissa fall bedöma att det sammantaget handlar om ett grovt bidragsbrott. Det finns två hovrättsdomar som beskriver detta: Hovrätten för Västra Sverige, B 2701–12, daterad 2013-01-10 och B 3379–12, B 4178–12, daterad 2013-03–20.

I båda domarna skriver hovrätten att brotten, *av de skäl som åklagaren har angett*, ska anses som grova. I det första fallet hade åklagaren angett att ”Gärningarna är att bedöma som grova eftersom de utövats systematiskt och avsett sammantaget betydande belopp”.

I det andra fallet hade åklagaren angett att ”Brotten är grova då de rört betydande belopp och ingått i en brottslighet som utövats systematiskt samt då osanna och falska handlingar använts.” I domarna går man i rubriceringsfrågan inte in på hur stor respektive utbetalning har varit.

Åklagarmyndigheten har i Rättslig vägledning 2021:8 rekommenderat att brottet ska anses som grovt om beloppet överstiger fem prisbasbelopp. Brottet kan också anses som grovt vid falsk/osann handling och beloppet överstiger ca ett halvt prisbasbelopp.

Om Försäkringskassan utifrån beloppet och övriga omständigheter anser att det finns misstanke om ett grovt bidragsbrott är det viktigt att tydligt beskriva och motivera det i polisanmälan. Polisen hanterar anmälningar om grovt bidragsbrott på ett annat sätt än vid brott av lägre grad.

12.3.5 Vårdslöst bidragsbrott

4 § bidragsbrottslagen
Den som av grov oaktsamhet begår en sådan gärning som avses i 2 §, döms för vårdslöst bidragsbrott till böter eller fängelse i högst ett år.

Om gärningen med hänsyn till beloppet, risken för slutlig ekonomisk skada och övriga omständigheter är mindre allvarlig, döms inte till ansvar.

Grov oaktsamhet

I första hand bör endast medveten oaktsamhet medföra straffansvar för grov oaktsamhet. Det bör alltså normalt krävas att den enskilde misstänkt att den lämnade uppgiften varit felaktig eller att hen var skyldig att anmäla förändringar.

I underlåtenhetsfallen bör utrymmet för att bedöma en omedveten oaktsamhet som grov vara begränsat (prop. 2006/07:80 sid 50).

För att dömas för vårdslöst bidragsbrott ska en enskild ha varit grovt oaktsam. För att man ska anses ha varit grovt oaktsam ska man i första hand ha varit medvetet oaktsam. Det krävs normalt att den enskilde anat att den lämnade uppgiften varit felaktig eller att hen var skyldig att anmäla en förändring.

En enskild kan anses ha varit grovt oaktsam om hen misstänkt att den lämnade uppgiften varit felaktig eller att hen varit skyldig att anmäla ändrade förhållanden. Om en enskild inte misstänkt att hen varit skyldig att anmäla ändrade förhållanden ska hen normalt inte anses ha varit grovt oaktsam. (prop. 2006/07:80 s. 50)

Åklagarmyndigheten beskriver i Rättslig vägledning 2021:8 vad som kan vara grov oaktsamhet:

> ”De gärningar som i första hand kan anses vara grovt oaktsamma är sådana fall där förmånstagaren lämnat mer påtagligt felaktiga uppgifter som är grundläggande för rätten till en förmån eller för förmånens storlek. Det kan gälla avsevärt felaktiga inkomstuppgifter eller uppenbart felaktiga uppgifter om boende, familje- och arbetsförhållanden som medför eller kan medföra felaktiga utbetalningar.”

När en enskild har låtit bli att anmäla ändrade förhållanden är utrymmet begränsat för att kunna anse det som grov oaktsamhet. En viktig omständighet är om Försäkringskassan har informerat på ett tydligt sätt om skyldigheten att anmäla ändrade förhållanden. I Rättslig vägledning 2021:8 sägs följande:

> ”De gärningar som i underlåtenhetsfall i första hand kan anses vara grovt oaktsamma är sådana fall där förhållandena ändrats på ett sätt som medför att förutsättningarna för förmånen helt eller delvis brister med hänsyn till förmånens syfte. Ett praktiskt exempel är att en person som uppbär sjukersättning helt eller delvis återgår i arbete utan att anmäla detta och därefter fortsätter att uppbära sjukersättningen.”

Mindre allvarliga gärningar

Bidragsbrottslagen skärptes 1 januari 2020 i syfte att förstärka det straffrättsliga skyddet för välfärdssystemen. Så här står det i förarbetena (prop. 2018/19:132 sid. 62):

> ”Paragrafens andra stycke kompletteras med en bestämmelse om att risken för slutlig ekonomisk skada ska beaktas vid bedömningen av om ett vårdslöst bidragsbrott är mindre allvarligt. Om risken för slutlig ekonomisk skada är liten eller försumbar talar det för att gärningen kan bedömas som mindre allvarlig, förutsatt att inte andra omständigheter, såsom beloppet, talar emot.”

> ”Om det inom ramen för administrationen av en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd finns ett närmast heltäckande kontrollsystem som i efterhand fångar upp felaktiga utbetalningar kan risken för slutlig ekonomisk skada anses vara liten eller försumbar. Att ett kontrollsystem är närmast heltäckande innebär att de uppgifter som legat till grund för en utbetalning kontrolleras i efterhand och att denna kontroll inte innehåller något inslag av slump eller tillfälligheter. Om en eller flera parametrar för urval varierar från kontroll till kontroll, eller om kontrollerna endast utförs under begränsad tid, kan risken för slutlig ekonomisk skada inte bedömas som liten. Det saknar betydelse huruvida efterkontrollen är maskinell eller manuell. ”

Den årliga avstämningen av bostadsbidrag kan anses vara ett sådant heltäckande kontrollsystem när det är fråga om vårdslöst bidragsbrott. Men om det är tydligt att den enskilde medvetet lämnat felaktiga uppgifter eller inte uppfyllt anmälningsskyldigheten kan det bli fråga om ett uppsåtligt bidragsbrott.

Enligt åklagarmyndighetens rättsliga vägledning 2021:8 bör vårdslöst bidragsbrott i normalfallet anses mindre allvarligt och inte leda till straffrättsligt ansvar om beloppet understiger 6000 kronor.

12.4 De subjektiva rekvisiten vid bidragsbrott

Den enskilde ska ha haft uppsåt till, det vill säga haft för avsikt att

- lämna den oriktiga uppgiften eller att underlåta att anmäla ändrade förhållanden
- få ersättning felaktigt eller med för högt belopp.

12.5 Bortfallande av påföljd - preskription

Den som begår ett bidragsbrott kan bli straffrättsligt ansvarig för brottet. Både påföljden för brottet och preskriptionstiden påverkas av vilken grad av bidragsbrott det är fråga om – ju grövre brott desto längre strafftid och preskriptionstid. Den enskilde behöver häktats för brottet alternativt fått del av åtalet inom en viss tid. Det vill säga att åklagaren måste ha ansökt om stämning (väckt åtal) och domstolen måste ha hunnit delge den enskilde stämningsansökan (åtalet). Annars preskriberas brottet, vilket innebär att den misstänkte inte längre kan dömas för det.

Detta innebär att ett eventuellt bidragsbrott kan vara preskriberat redan när vi startar en kontrollutredning eller bli det under utredningstiden. Det behöver vi tänka på innan vi gör en polisanmälan.

Reglerna om bortfallande av påföljd finns i 35 kap. BrB och mer information om preskription finns i åklagarmyndighetens rättsliga vägledning 2021:08.

Brott	Strafftid	Preskriptionstid
Bidragsbrott	Fängelse i högst två år	5 år
Ringa brott	Böter eller fängelse i högst 6 månader	5 år
Grovt bidragsbrott	Fängelse i lägst 6 månader och högst 6 år	15 år
Vårdslöst bidragsbrott	Böter eller fängelse i högst ett år	5 år

12.6 Frivillig rättelse

5 § bidragsbrottslagen
Den som före utbetalning eller tillgodoräknande av en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd frivilligt vidtar en åtgärd som leder till att ett korrekt beslut om förmånen eller stödet kan fattas, döms inte till ansvar enligt 2–4 §§.

Frivillig rättelse innebär att en enskild som lämnat en oriktig eller ofullständig uppgift inte ska dömas för bidragsbrott om hen frivilligt lämnar riktiga uppgifter till Försäkringskassan innan ersättningen betalas ut. Detsamma gäller om en enskild som inte anmält ändrade förhållanden frivilligt anmäler de förhållandena till Försäkringskassan innan ersättningen har betalats ut. Detta innebär att när det är fråga om en rättelse av en uppgift som legat till grund för periodiska utbetalningar av en förmån, kan rättelsen endast medföra straffrihet såvitt avser ännu ej gjorda utbetalningar. (jfr. Rättslig vägledning 2021:8).

Den lämnade uppgiften måste leda till att Försäkringskassan har möjlighet att fatta ett korrekt beslut om rätten till ersättning.

För att det ska vara en frivillig rättelse ska den enskilde ha lämnat den riktiga uppgiften utan yttre tvång. Det går att göra en frivillig rättelse om den enskilde inte har anledning att tro att hen är eller inom kort kommer att bli upptäckt. Om den enskilde fått veta att Försäkringskassan startat en utredning om felaktig utbetalning bör detta normalt utesluta frivillig rättelse (jfr. prop. 2006/07:80 s. 98).

13 Brott enligt brottsbalken

Eftersom brott enligt brottsbalken även förekommer i kontrollutredningar bör kontrollutredare känna till vad som kännetecknar dessa brott. Det kan till exempel handla om att någon förfalskat en namnteckning eller ett dokument. Det kan också handla om att någon lämnat osanna uppgifter om vem hen är.

Försäkringskassan har ingen skyldighet att polisanmäla misstänkta brott enligt brottsbalken som vid brott enligt bidragsbrottslagen. Myndigheter ska dock hjälpa varandra och det finns ett samhällsintresse av att hjälpa Polisen med att bekämpa brott. Därför gör vi en polisanmälan även när det uppstår misstanke om brott enligt brottsbalken i en kontrollutredning. Läs mer i avsnitt 8.12.3 om att polisanmäla brott enligt brottsbalken.

Kapitlet beskriver de vanligast förekommande brotten enligt brottsbalken.

13.1 Bedrägeri

9 kap. 1 § brottsbalken
Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för bedrägeri till fängelse i högst två år.

För bedrägeri döms också den som genom att lämna oriktig eller ofullständig uppgift, genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligen påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling eller någon annan liknande automatisk process, så att det innebär vinning för gärningsmannen och skada för någon annan.

Bedrägeri är ett brott som innebär att någon lurar, vilseleder, till exempel Försäkringskassan att handla (eller att underlåta att handla) på ett sätt som leder till vinning för hen och skada för Försäkringskassan. En enskild kan till exempel vilseleda Försäkringskassan genom att lämna oriktiga uppgifter.

Det krävs att vilseledandet leder till vinning för någon. Med det likställs att någon vilseleder Försäkringskassan att felaktigt betala ut ersättning åt någon annan (23 kap. 7 § BrB).

De objektiva rekvisiten för bedrägeri är

- vilseledande
- handling (eller underlåta att handla)
- vinning
- skada (ekonomisk).

I dag omfattar bidragsbrottslagen ekonomiska förmåner som betalas ut för personligt ändamål. Det innebär att i normalfallet gör Försäkringskassan en polisanmälan för bidragsbrott när det misstänkta brottet har begåtts av en enskild. En polisanmälan för misstänkt bedrägeri görs när en ersättning inte har betalats ut för ett personligt ändamål. Det kan vara till exempel när en tandläkare medvetet har lämnat felaktiga uppgifter som lett till en felaktig utbetalning. Eftersom tandläkaren inte får ersättningen för ett personligt ändamål så kommer brottet inte att omfattas av bidragsbrottslagen.

Straffet för bedrägeri av normalgraden är fängelse i högst två år (9 kap. 1 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

För grovt bedrägeri är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Omständigheter som kan innebära att brottet bedöms som grovt är till exempel att den enskilde har använt en falsk handling eller att det varit fråga om stora belopp (9 kap. 3 § BrB). Preskriptionstiden är tio år (35 kap. 1 § BrB).

Straffet för ringa bedrägeribrott, så kallat bedrägligt beteende, är böter eller fängelse i högst sex månader (9 kap. 2 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

Även försök till bedrägeri och försök till grovt bedrägeri är straffbart (9 kap. 11 § BrB).

13.2 Urkundsförfalskning

14 kap. 1 § brottsbalken
Den som obehörigen, genom att skriva eller på liknande sätt ange en annan persons namn eller på annat sätt, framställer en falsk urkund eller ändrar eller fyller ut en äkta urkund döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för urkundsförfalskning till fängelse i högst två år.

Med urkund avses

1. en handling som upprättats till bevis eller annars är av betydelse som bevis och som har en utställarangivelse och originalkaraktär,

2. en elektronisk handling som upprättats till bevis eller annars är av betydelse som bevis och som har en utställarangivelse som kan kontrolleras på ett tillförlitligt sätt, och

3. ett märke som ställts ut till bevis om en persons identitet eller om en viss rättighet eller prestation och som har originalkaraktär (bevismärke).

Man kan göra sig skyldig till urkundsförfalskning om man

- framställer en falsk urkund genom att skriva en annan persons namn – verklig eller påhittad – eller genom att falskeligen skaffa någon annans underskrift
- falskeligen ändrar eller utfyller äkta urkund.

Båda fallen gäller under förutsättning att åtgärden innebär fara i bevishänseende.

Brottet innebär att någon obehörigen skriver eller på liknande sätt anger att någon annan är upphovsman till en viss handling. Det kan även röra sig om fall där någon ändrar i ett äkta dokument och effekten blir att det verkar som om den ursprungliga upphovsmannen även är upphovsman till det som ändrats. Det ska med andra ord föreligga ett vilseledande vad avser avsändarens identitet och vad denne är upphovsman till (Ahola, Mikael, Bedrägeri, s. 198, Norstedts Juridik 2013).

Då begreppet urkund först formulerades avsågs i första hand undertecknade pappershandlingar. Av den nya beskrivningen av begreppet framgår att handlingen måste ha en utställarangivelse och vara av originalkaraktär. Det är alltså inte vilka handlingar som helst som kan utgöra urkunder utan endast de som har ett bevisvärde, är av originalkaraktär och där det i efterhand går att kontrollera vem som är avsändare. Även elektroniska handlingar omfattas av urkundsbegreppet (Ahola, s. 199–200).

Exempel på urkunder är kontrakt, intyg och alla andra handlingar som kan ha betydelse som bevis.

Det krävs att en urkund är av originalkaraktär och att den därför ska kunna äkthetsprövas. Av denna anledning är inte kopior eller rena avskrifter att anse som urkunder (Ahola, s. 201).

Det krävs att den enskildes åtgärd innebär så kallad fara i bevishänseende. Det betyder att urkunden måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en förmån. Vidare ska det vara praktiskt möjligt att förfalskningen kommer till användning som bevismedel. Förfalskningen får därför inte vara alltför klumpigt gjord, utan den ska kunna förväxlas med en äkta urkund (jfr. Bäcklund, Johansson m.fl. s. 14:1).

Straffet för urkundsförfalskning av normalgraden är fängelse i högst två år (14 kap. 1 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

För grov urkundsförfalskning är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år (14 kap. 3 § BrB). Preskriptionstiden är tio år (35 kap. 1 § BrB).

Straffet för ringa brott, så kallad förvanskning av urkund, är böter eller fängelse i högst sex månader (14 kap. 2 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

Även försök till urkundsförfalskning är straffbart (14 kap. 12 § BrB).

13.3 Missbruk av urkund

15 kap. 12 § brottsbalken
Den som sanningslöst åberopar pass, betyg, identitetshandling eller annan sådan för enskild person utställd urkund såsom gällande för sig eller annan person eller lämnar ut sådan urkund för att missbrukas på det sättet döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för missbruk av urkund till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år.

Den som sanningslöst utger en handling för att vara en riktig kopia av en viss urkund döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för missbruk av handling till straff som anges i första eller andra stycket.

Att framställa en oriktig fotokopia av en originalhandling är normalt inte urkundsförfalskning, eftersom obestyrkta fotokopior inte anses vara urkunder i brottsbalkens mening (jfr. Bäcklund, Johansson m.fl.). Men om till exempel en enskild ljuger och gör gällande att en fotostatkopia är en riktig kopia av en viss urkund gör hen sig skyldig till missbruk av urkund (15 kap. 12 § BrB).

Det krävs att den enskildes åtgärd innebär fara i bevishänseende. Det betyder att kopian måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en förmån, och att det ska vara rimligt att uppfatta kopian som riktig.

Straffet för missbruk av urkund av normalgraden är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 12 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

För grovt missbruk av urkund är straffet fängelse i högst två år (15 kap. 12 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

13.4 Osann försäkran och vårdslös försäkran

15 kap. 10 § brottsbalken

Den som på annat sätt än muntligen lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, när uppgiften enligt lag eller annan författning lämnas på heder och samvete eller under annan liknande försäkran, döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för osann försäkran till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år.

Den som av grov oaktsamhet begår en sådan gärning som avses i första stycket döms för vårdslös försäkran till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om en enskild skriftligen på heder och samvete lämnar osanna uppgifter eller förtiger sanningen kan hen göra sig skyldig till osann försäkran (jfr. 15 kap. 10 § BrB).

Även om en enskild inte har uppsåt kan hen straffas för att ha lämnat osanna uppgifter. Men det krävs att den enskilde har varit grovt oaktsam. Det oaktsamma brottet heter vårdslös försäkran (jfr. 15 kap. 10 § BrB).

För att denna bestämmelse ska vara tillämplig krävs att det finns en bestämmelse som ger Försäkringskassan rätt att begära att en enskild ska lämna uppgifterna på heder och samvete. Inom socialförsäkringsområdet finns ett sådant stöd i 110 kap. 4 § SFB.

Det krävs att de osanna uppgifterna eller förtigandet av sanningen innebär fara i bevishänseende. Det betyder att uppgifterna måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en förmån.

Straffet för osann försäkran av normalgraden är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 10 § 1 stycket BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

För grov osann försäkran är straffet fängelse i högst två år (15 kap. 10 § 2 stycket BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

Straffet för vårdslös försäkran är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 10 § 3 stycket BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

13.5 Osant intygande och brukande av osann urkund

15 kap. 11 § brottsbalken

Den som i ett intyg eller en annan urkund lämnar osann uppgift om vem han eller hon är eller om annat än egna angelägenheter eller för skens skull upprättar en urkund rörande rättshandling döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för osant intygande till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet med hänsyn till att det innefattar missbruk av tjänsteställning eller annars att anse som grovt, döms till fängelse i högst två år. Den som åberopar eller på annat sätt använder en sådan osann urkund som avses i första stycket döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för brukande av osann urkund till straff som anges i första eller andra stycket.

(-)

Om någon lämnar osanna uppgifter om vem hen är eller om annat än egna angelägenheter i ett intyg eller någon annan urkund gör hen sig skyldig till osant intygande (15 kap. 11 § första stycket BrB).

Det krävs att de osanna uppgifterna innebär fara i bevishänseende. På socialförsäkringsområdet betyder det att uppgifterna måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en förmån.

Om en enskild använder en osann urkund kan hen göra sig skyldig till brukande av osann urkund, om användandet innebär fara i bevishänseende (jfr 15 kap. 11 § andra stycket BrB).

Straffet för osant intygande och brukande av osann urkund är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 11 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

För grovt osant intygande och grovt brukande av osann urkund är straffet fängelse i högst två år (15 kap. 11 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

13.6 Försök till brott

23 kap. 1 § brottsbalken

Har någon påbörjat utförandet av visst brott utan att detta kommit till fullbordan, skall han i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för försök till brottet, såframt fara förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordan eller sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten.

Straff för försök bestämmes högst till vad som gäller för fullbordat brott och må ej sättas under fängelse, om lägsta straff för det fullbordade brottet är fängelse i två år eller däröver.

Ett brott behöver inte alltid vara fullbordat för att vara straffbart. Vissa brott är nämligen straffbelagda redan på försöksstadiet. Men det krävs att det funnits en risk för att brottet skulle fullbordas, eller i vart fall att risken varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter (23 kap. 1 § BrB). Bedrägeri är ett sådant brott som är straffbelagt redan på försöksstadiet.

Observera att bidragsbrott är fullbordade så snart det finns fara för att en ersättning ska betalas ut felaktigt eller med för högt belopp (se avsnitt 12.3.2).

14 Polisanmälan

Försäkringskassan ska polisanmäla alla misstänkta bidragsbrott. När det gäller brott enligt bidragsbrottslagen har vi en lagreglerad skyldighet att göra det.

Vi har tagit fram särskilda mallar som ska användas när vi skriver en polisanmälan. Mallarna innehåller de uppgifter som Försäkringskassan anser ska finnas med i en anmälan.

Kapitlet beskriver bedömning vid misstanke om brott, när vi ska göra en polisanmälan och vad som ska stå i den. Kapitlet innehåller även ett metodstöd med en checklista som ger stöd i bedömningen av vad som kan vara misstanke om brott.

14.1 Alla misstänkta bidragsbrott ska polisanmälas

6 § bidragsbrottslagen
Myndigheter som anges i 1 § samt kommuner och arbetslöshetskassor ska göra anmälan till Polismyndigheten om det kan misstänkas att brott enligt denna lag har begåtts.

När det gäller brott enligt bidragsbrottslagen har Försäkringskassan en lagreglerad skyldighet att göra en polisanmälan (6 § bidragsbrottslagen). Det finns inte några undantag från den skyldigheten, utan det ska göras även om den enskilde till exempel befinner sig på okänd adress eller utomlands. När det gäller brott enligt brottsbalken finns ingen lagreglerad skyldighet, men det är viktigt att alla misstänkta brott polisanmäls, så att allmänhetens tilltro till socialförsäkringen inte rubbas. Genom att anmäla alla misstänkta brott mot socialförsäkringen kan vi visa på omfattningen av dem.

Följande omständigheter är **inte** skäl till att avstå från att polisanmäla:

- arbetsläget hos Polisen och Åklagarmyndigheten
- om liknande polisanmälningar har blivit nedlagda
- i vilken omfattning förundersökningar inleds
- om polisanmälningar leder till åtal eller till fällande domar.

Polisen och Åklagarmyndigheten gör egna bedömningar av polisanmälan utifrån de krav på utredningen som gäller för dem. Se mer i avsnitt 9.9.1 om misstanketrappan.

14.2 Försäkringskassan ska inte utreda misstänkta brott

Försäkringskassan ska polisanmäla ett misstänkt brott, men inte utreda det. Vi har inte något lagstöd för att utreda omständigheter som bara berör det misstänkta brottet, och det ingår inte heller i Försäkringskassans uppdrag.

> ”Även om en fullständig anmälan från myndigheten är ett viktigt redskap för att nå framgång i utredningen, är det på inget sätt myndighetens uppgift att utreda brott. Det ska Polismyndigheten och åklagare göra.” (SOU 2018:14 s 321)

Om Försäkringskassan inte haft kontakt med den enskilde under utredningen, så får vi utifrån de uppgifter som redan finns hos Försäkringskassan bedöma om det kan misstänkas att den enskilde har handlat medvetet eller grovt oaktsamt. Vi har inte befogenheter att kontakta den enskilde bara för att kunna bedöma det.

Förundersökning och förhör är omgärdade av en lång rad bestämmelser i syfte att garantera den misstänkta personens rättigheter. Den enskilde har inte samma skydd i

kontakterna med Försäkringskassan innan vi har gjort en polisanmälan och en förundersökning har inletts.

> ”När myndigheten upptäcker en felaktig utbetalning utreder myndigheten som regel vad felaktigheten beror på, om den enskilde har rätt till ersättningen och om det finns skäl att kräva tillbaka någon del av det utbetalade beloppet. Det är den utredningen som sedan ska ligga till grund för ställningstagandet om brott kan misstänkas. Det innebär att när myndigheten utifrån det befintliga materialet bedömer att det finns anledning att anta att ett misstänkt brott enligt bidragsbrottslagen har begåtts ska myndigheten upprätta en polisanmälan.
>
> Några särskilda utredningsåtgärder, som kontakter med förmånstagaren, ska alltså inte vidtas med anledning av det misstänkta brottet. Det är som tidigare nämnts en uppgift för de brottsutredande myndigheterna.” (SOU 2018:14, s 321 och 322)

14.3 Ta ställning till polisanmälan

Försäkringskassan tar ställning till om polisanmälan ska göras utifrån omständigheterna och uppgifterna i det enskilda ärendet. Försäkringskassan bedömer självständigt om det handlar om ett misstänkt brott. Bedömningen består av följande två delar:

- Är de objektiva rekvisiten är uppfyllda? Läs mer i kapitel 12 och 13.
- Har den enskilde agerat medvetet eller grovt oaktsamt? Läs mer i avsnitt 14.4 och 14.5.

14.3.1 Bedöma om det finns misstanke om bidragsbrott

Enligt förarbetena till bidragsbrottslagen ska de myndigheter som omfattas av lagen göra en preliminär bedömning även av subjektiva omständigheter. Detta för att sålla bort fall där det är uppenbart att brott inte har begåtts (prop. 2006/07:80, s. 90). Det innebär i praktiken att Försäkringskassan ska bedöma om den enskilde agerat medvetet eller i förekommande fall grovt oaktsamt.

Bedömningen görs utifrån de omständigheter och uppgifter som finns i ärendet. Försäkringskassan behöver inte kunna bevisa eller på något annat sätt styrka att den enskilde agerat medvetet eller grovt vårdslöst, men måste kunna motivera varför vi bedömer att det är ett misstänkt brott.

14.3.2 Metodstöd – checklista för att bedöma misstanke om bidragsbrott

Här följer några frågor som kan vara till hjälp när du ska bedöma om det handlar om misstänkt brott:

- Vilken information har den enskilde fått från Försäkringskassan om den aktuella ersättningen och om anmälningsskyldigheten?
  - På vilket sätt har den enskilde i så fall fått informationen: skriftligt, muntligt eller via en tolk?
- Har den enskilde fått flera felaktiga utbetalningar i samma förmån eller i olika förmåner? Finns det en systematik och ökar den över tid? *Om den enskilde bara lämnat felaktiga uppgifter vid ett tillfälle, och gjort rätt i övrigt, kan det tala för att det skett av misstag.*
- Har den enskilde fått den aktuella förmånen på korrekta grunder vid tidigare tillfälle och sedan börjat göra fel?
- Har den enskilde tidigare visat att hen har förstått reglerna?
- Har den enskilde lämnat felaktiga uppgifter i andra ärenden? Eller har den enskilde lämnat olika uppgifter i olika ärenden för att kunna beviljas ersättning?

- Har den enskilde förklarat varför hen har lämnat en felaktig uppgift eller inte anmält förändringar? Har den enskilde lämnat några andra uppgifter eller kommentarer när hen varit i kontakt med Försäkringskassan som visar att hen har förstått? *Sådana uppgifter kan finnas i journalanteckningar i förmånsärendet, i återkravsärendet eller i svar på kommuniceringen.*
- Har den enskilde gjort flera ansökningar under ungefär samma tid? *Om den enskilde lämnade riktiga uppgifter i de övriga ansökningarna kan det tyda på att hen förstår reglerna för förmånen, och att hen i det aktuella ärendet agerat medvetet.*
- Har handläggningen i ärendet varit korrekt? Finns det brister som kan ha orsakat att den enskilde inte till fullo förstått reglerna?
- Kan det utifrån den enskildes medicinska tillstånd, omständigheter eller förutsättningar bedömas som sannolikt att hen inte har förstått reglerna för förmånen och hur hen ska fylla i ansökan?
- Har den enskilde lämnat korrekta uppgifter när hen haft andra myndighets-kontakter?
- Finns det omständigheter som gör att vi kan bedöma att det är självklart att den enskilde bör ha insett att hen gjort fel? Har hen till exempel aktivt ansökt om tillfällig föräldrapenning (TFP) när barnet varit på förskolan?
- Visar utredningen att den enskilde även har lämnat felaktiga uppgifter till andra myndigheter?

14.4 Polisanmäla andra än den enskilde

Om vi utreder om den enskilde är misstänkt för brott och kommer fram till att andra personer också är misstänkta, så ska vi upprätta en polisanmälan för varje misstänkt person. Det kan till exempel vara en arbetsgivare som medvetet lämnat felaktiga uppgifter om en anställds inkomst. Det krävs alltså inte att den som lämnat en oriktig uppgift är den som gör en ekonomisk vinst eller vinning för att vi ska kunna upprätta en anmälan.

Försäkringskassan kan även polisanmäla ett ombud som lämnat oriktiga uppgifter. Ombudet har dock ingen skyldighet att anmäla ändrade förhållanden till Försäkringskassan och därför ska vi inte polisanmäla ett ombud om det var orsaken till den felaktiga utbetalningen. Se även avsnitt 12.3.1.

På samma sätt som vid andra polisanmälningar måste man bedöma om det finns en välgrundad anledning att misstänka att arbetsgivaren, ombudet eller andra personer har begått en brottslig handling.

Om Försäkringskassan polisanmäler flera personer och det finns ett samband mellan dem ska det finnas korsvisa hänvisningar mellan anmälningarna.

14.4.1 Polisanmäla när det är oklart vem som begått brottet

Försäkringskassan är skyldig att polisanmäla ett misstänkt bidragsbrott, men vi behöver inte ange *vem* som är misstänkt för brottet. I de flesta fall har vi uppgifter om vem det är, men det kan vara oklart när det gäller juridiska personer. Om vi till exempel misstänker att någon av företrädarna hos en assistansanordnare gjort sig skyldig till brott, kan vi skriva det i polisanmälan. Sedan får polisen utreda vem som är misstänkt.

14.5 Ingen skyldighet att informera om polisanmälan

Försäkringskassan är inte skyldig att underrätta den enskilde om att vi har gjort en polisanmälan. Åtgärden är nämligen inte ett sådant beslut som avses i 28 § FL.

Att den enskilde känner till att en polisanmälan har gjorts kan försvåra polisens och åklagarens utredning. Den enskilde kan då till exempel få tillfälle att påverka personer

som kommer att höras. Huvudregeln är därför att Försäkringskassan inte på eget initiativ ska underrätta den enskilde om att hen har blivit polisanmäld (se avsnitt 7.2 om förundersökningssekretess).

14.6 Fastställa brottstiden

I polisanmälan bör vi ange under vilken tidsperiod som brottet har begåtts, det vill säga brottstiden. Den fastställs på olika sätt beroende på vilket brott det kan vara fråga om och hur det har begåtts.

14.6.1 Brottstidens början

Om den enskilde har lämnat felaktiga uppgifter i en ansökan börjar brottstiden för bidragsbrott samma dag som ansökan kommer in till Försäkringskassan. Brottstiden för bedrägeri börjar den dag som utbetalningen gjordes eller den dag den första utbetalningen gjordes, om det gäller en löpande ersättning.

Om den enskilde inte har anmält ändrade förhållanden börjar brottstiden för bidragsbrott samma dag som den enskilde blev skyldig att anmäla de ändrade förhållandena. Brottstiden för bedrägeri börjar den dag som utbetalningen gjordes, eller den dag då den första utbetalningen gjordes, om det gäller en löpande ersättning.

14.6.2 Brottstidens slut

I en polisanmälan anger vi den sista dagen i utbetalningsperioden som slutet på brottstiden.

14.6.3 Brottstid för brott som upptäcks innan ersättning betalats ut

Om ett misstänkt bidragsbrott upptäcks innan Försäkringskassan har hunnit betala ut ersättning ska brottstiden vara det datum som ansökan kom in.

När det gäller försök till brott enligt brottsbalken börjar brottstiden när försöket till brott görs. När det handlar om försök till bedrägeri börjar brottstiden samma dag som ansökan kommer in till Försäkringskassan.

Vi ska inte skriva till och med-datum i polisanmälan om det misstänkta brottet har upptäckts innan ersättningen hunnit betalas ut.

14.6.4 Framtida utbetalning

Om Försäkringskassan har stoppat en utbetalning är det lämpligt att skriva för vilken period som ersättningen skulle ha betalats ut om den inte hade stoppats.

15 Exempel på när polisanmälan är aktuell eller inte aktuell

Kapitlet beskriver olika exempel på när det bedöms vara aktuellt med polisanmälan och när det inte är det.

15.1 Assistansersättning

Exempel
Emil beviljas assistansersättning från och med januari 2018. Han har uppgett att han i princip inte klarar av att göra någonting själv och att han behöver assistans dygnet runt. Han begär att assistansersättningen ska betalas ut till assistansanordnaren.

I maj 2021 kontaktar en av Emils personliga assistenter Försäkringskassan och berättar att Emil inte behöver assistans i den omfattning som han är beviljad och att de personliga assistenterna inte alls har arbetat i den omfattningen som de har redovisat. Den felaktiga ersättningen, det vill säga överskottet, fördelas mellan Emil, assistansanordnaren och assistenterna.

Vi startar en kontrollutredning och polisanmäler Emil, assistansanordnaren och assistenterna för misstänkt bidragsbrott.

15.2 Inte anmält ändrade förhållanden

Exempel

Halina har bostadsbidrag som ensamstående. Den 12 november 2021 får Försäkringskassan en anonym anmälan om att Halina bor ihop med John. Vi kontaktar Halina den 15 november 2021. Hon bekräftar att hon flyttade ihop med John den 1 oktober 2021, det vill säga för ungefär en och en halv månad sedan. Hon berättar att hon hade tänkt göra en anmälan till Försäkringskassan, men att det inte blivit av på grund av en semesterresa. Hon är medveten om att man ska anmäla ändrade förhållanden och hon hade tänkt ringa samma dag som Försäkringskassan kontaktade henne.

Försäkringskassan beslutar att Halina inte längre har rätt till bostadsbidrag som ensamstående och att rätten upphörde från och med oktober. På grund av att brytdagen för utbetalning passerats gäller beslutet från och med december. Totalt har Halina fått 5 200 kronor för mycket.

Vi utreder först om Halina är återbetalningsskyldig för bostadsbidrag för oktober och november och om den felaktiga utbetalningen ska krävas tillbaka. Halina och Johns gemensamma inkomster är så höga att de inte hade fått något bostadsbidrag som sammanboende.

Efter beslutet om återbetalningsskyldighet ska vi ta ställning till om Halina ska polisanmälas för brott mot socialförsäkringen. Hon var medveten om att ändrade förhållanden ska anmälas, men hon gjorde inte detta när hon borde. Vi anser utifrån omständigheterna att Halina medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder, men skriver också i polisanmälan att hon åtminstone har varit grovt oaktsam.

Vi polisanmäler Halina för bidragsbrott.

15.3 Förfalskad handling

Exempel

Anders har fått sjukpenning i tre veckor på grund av att arbetsförmågan är helt nedsatt till följd av diagnosen ryggvärk/lumbago. Han har bifogat ett läkarintyg till sin ansökan. En månad efter att Anders har blivit frisk får Försäkringskassan ett anonymt tips om att Anders arbetat under sin sjukskrivning och att han har setts klippa gräs utanför sitt hus.

När vi börjar titta närmare på ärendet så ser vi att det läkarintyg som låg till grund för sjukskrivningen är förfalskat. Det ser ut som att Anders använt en annan persons intyg och ändrat personuppgifterna. Det är uppenbart att det är ett förfalskat intyg och att förfalskningen är väldigt klumpigt gjord. Vi kontrollerar intygets äkthet med den läkare som undertecknat läkarintyget och får bekräftelse på att läkarintyget inte gäller Anders.

Vi bedömer att Anders ska polisanmälas för bidragsbrott. Han har förfalskat ett läkarintyg, vilket visar på att han medvetet försökt få ersättning som han inte har rätt till. Även om läkarintyget var dåligt förfalskat har ersättning betalats ut.

Som framgår av avsnitt 12.3.2 är det överflödigt att bedöma om det fanns konkret fara för felaktig utbetalning när utbetalning har gjorts.

15.4 Flyttat utomlands

Exempel

Beatrice är ensamstående och har två barn, födda 2010 och 2012. Hon har bostadsbidrag, barnbidrag och underhållsstöd. Den senaste ansökan om bostadsbidrag gjordes i mars 2020 och Beatrice beviljades bostadsbidrag för perioden mars 2020-februari 2021. Ansökan om underhållsstöd gjordes juni 2018.

I augusti 2020 fick Försäkringskassan uppgift från en av de skolor som Beatrices barn går på att de inte kommit till skolan vid skolstart. Kontrollutredningen visar att Beatrice och hennes barn flyttat till USA i april 2020 och att hon inte meddelat detta till Försäkringskassan. Utredningen visar att Beatrice har meddelat skolan om sina ändrade förhållanden. Vi har fått information från hyresvärden att hon hyrt ut sin lägenhet från och med 1 juni 2020 till och med den 31 maj 2021.

Vi drar in ersättningen från och med 1 november 2020. Beatrice har fått felaktiga utbetalningar med sammanlagt cirka 60 000 kronor under perioden 1 maj till 31 oktober 2020.

Vid kommunicering om återkrav säger Beatrice att hon trodde det räckte med att anmäla ändrade förhållanden till skolan.

Vi polisanmäler Beatrice för bidragsbrott. Hon har fått flera beslutsbrev om barnbidrag, underhållsstöd och bostadsbidrag där det står att hon är skyldig att anmäla förändringar till Försäkringskassan. Anmälningsskyldigheten framgår även i varje ansökan hon gör om underhållsstöd och bostadsbidrag.

Vi anser att Beatrice vetat om att hon inte kan få bostadsbidrag för en bostad som hon inte bor i och bedömer att hon medvetet försökt få felaktig ersättning. Vi anser också att hon borde ha varit medveten om att hon inte hade rätt till underhållsstöd och barnbidrag när hon flyttat till USA.

Eftersom det handlar om ett misstänkt brott ska hon polisanmälas även om hon befinner sig utomlands.

15.5 Aktivitetsstöd

Exempel

Jakob har aktivitetsstöd och ska enligt Arbetsförmedlingens program närvara hos företaget Work for you två dagar i veckan, för att ha rätt till aktivitetsstöd. Jakob intygar själv sin närvaro genom att ange eventuell frånvaro på ansökan om aktivitetsstöd som han skickar till Försäkringskassan en gång i månaden.

Vi gör en efterkontroll av aktivitetsstödet som betalats ut under perioden februari–augusti 2021 som visar att ersättning har betalats ut felaktigt för sammanlagt 35 dagar under perioden 21 mars–18 augusti 2021. Det totala felaktigt utbetalda bruttobeloppet är 4 935 kronor.

Jakob hade inte anmält någon frånvaro, men hade varit frånvarande från programmet vid ett flertal tillfällen för arbete och sjukdom.

Vi polisanmäler Jakob för bidragsbrott. Han har vid upprepade tillfällen lämnat felaktiga uppgifter på sin ansökan. Ansökan om aktivitetsstöd fylls i och skickas in i efterhand och han vet då vilka dagar han har varit på plats. När han jobbar får han lön vilket borde få honom att inse felaktigheten. Genom att intyga felaktigt har han undvikit karens för sjukdom och blivit dubbelkompenserad för arbetade dagar.

Vi anser därför att Jakob medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder.

15.6 Åberopa att någon annan lämnat felaktiga uppgifter

Exempel

Peter har under perioden 18 juli–21 augusti 2021 vid två tillfällen ansökt om och fått tillfällig föräldrapenning.

Den 21 oktober 2021 kommer det in en anmälan från en förmånshandläggare. Av den framgår att förmånshandläggaren har gjort en efterkontroll om frånvaro hos arbetsgivare och förskola för perioden 18 juli–21 augusti 2021. Av 19 utbetalda dagar under den perioden var samtliga felaktiga. De dagar som han uppgett att han avstått från arbete har han varit frånvarande till följd av sjukdom eller lediga dagar. På grund av de oriktiga uppgifterna har 16 055 kronor i tillfällig föräldrapenning betalats ut felaktigt.

Vid genomgång av tidigare uttag av tillfällig föräldrapenning kan vi konstatera att Peter har en omfattande historik. Han borde därför vara väl medveten om förutsättningarna för att bli beviljad ersättning.

I akten finns följande journalanteckning.

> ”Jag ringer till Peter enligt önskemål. Han uppger som vid tidigare samtal den 25 februari 2022 att han gjort fel när han ansökte om tillfällig föräldrapenning och menar att det i stället skulle vara föräldrapenning och undrar hur han nu skall gå tillväga. Jag informerar att han får ta kontakt med en handläggare för att få svar på frågan om föräldrapenning.
>
> Jag informerar dock att han har ansökt om tillfällig föräldrapenning och fyllt i att barnet varit sjukt och att han avstått arbete dessa dagar. Jag informerar också att Försäkringskassan har fått uppgifter från arbetsgivaren om att Peter under den kontrollerade perioden varit sjuk själv eller haft lediga dagar. Jag informerar också om att Peter fått dessa underlag.
>
> Peter menar att dessa uppgifter är felaktiga, att hans chef är ny och att hon inte riktigt vet hur systemet fungerar. Peter undrar om chefen har ringt och lämnat informationen muntligt. Jag berättar att Försäkringskassan har fått skriftliga uppgifter från hans arbetsgivare, som vi bedömer är tillförlitliga. Peter måste själv komma in med nya uppgifter om det här inte stämmer. Har med anledning av detta förlängt kommuniceringstiden till den 14 mars 2022 och informerat att Försäkringskassan därefter fattar beslut på de underlag vi har om inga nya uppgifter kommer in. Peter är införstådd med detta.”

Peter lämnade inte några uppgifter som ändrade vår bedömning. Beslut om återkrav fattas.

Vi polisanmäler Peter för bidragsbrott. Han har omfattande uttag av tillfällig föräldrapenning och borde ha god kännedom om regelverket. Han har lämnat felaktiga uppgifter i två ansökningar. Han har inte heller lämnat några nya uppgifter som stödjer de uppgifter han lämnade i telefonsamtalet.

15.7 Ingen konkret fara för felaktig utbetalning

Exempel
Hanna ansöker om och beviljas bostadsbidrag. Hennes hyra är högre än den boendekostnad som godtas för bostadsbidrag. Hon har i ansökan om bostadsbidrag uppgett att hon inte har någon inneboende.

Vi utreder ärendet och konstaterar att Hanna har en inneboende. Men en beräkning av bostadsbidraget visar att hon har rätt till samma bostadsbidrag med eller utan inneboende. Det beror på att hennes bostadsbidrag utan inneboende var reducerat på grund av den höga boendekostnaden.

Hanna har alltså lämnat oriktiga uppgifter till Försäkringskassan. Hon har däremot inte orsakat fara för felaktiga utbetalningar och det är därför inte ett bidragsbrott.

15.8 Bidragsbrott eller grovt bidragsbrott?

Exempel
Isac har haft hel sjukersättning sedan januari 2012.

Försäkringskassan får i november 2019 in en anmälan om att Isac arbetar. Kontrollutredningen visar att han började arbeta heltid i oktober 2015, men att han inte har anmält det till Försäkringskassan. Vi beslutar i mars 2020 om att Isacs sjukersättning ska upphöra. Han har felaktigt fått sjukersättning med ca 10 000 kronor per månad.

Vi anser att Isac är misstänkt för bidragsbrott och polisanmäler honom. Han har inte anmält ändrade förhållanden. Vi bedömer att Isac känt till att han är skyldig att anmäla om han har för avsikt att börja arbeta och att han även känt till att han inte har rätt till hel sjukersättning när han arbetar heltid. Utifrån gällande rättspraxis får varje utbetalning ses som ett brott (läs mer i avsnitt 11.7).

Exempel
Miriam ansökte i oktober 2016 om att få hel sjukersättning och ansökan beviljades från samma månad.

Försäkringskassan får i november 2020 en anmälan om att Miriam arbetar. Kontrollutredningen visar att hon arbetade heltid redan när hon ansökte om sjukersättning och att hon fortsatt arbetat heltid under hela tiden som hon haft ersättning. Vi beslutar i mars 2021 att Miriams sjukersättning ska upphöra. Hon har felaktigt fått ca 10 000 kronor per månad.

Vi anser att Miriam gjort sig skyldig till grovt bidragsbrott. Hon arbetade heltid när hon ansökte om sjukersättning och vi anser därför att hon hade en ursprunglig avsikt att få sjukersättning på felaktiga grunder. Det är ett systematiskt brott, som pågått under lång tid och som uppgår till ett betydande belopp. Se NJA 2012 s 886.

15.9 Bedrägeri

Exempel

Fredrik känner till att hans kusin Niels får sjukpenning. Fredrik lämnar en skriftlig ändring av Niels kontouppgifter till Försäkringskassan där han anger sitt eget kontonummer och skriver under kontoändringen med Niels namn. Försäkringskassan betalar ut Niels sjukpenning till Fredriks konto.

När vi har upptäckt och utrett den förfalskade kontoändringen blir Fredrik polisanmäld för bedrägeri och urkundsförfalskning.

Niels är enligt förutsättningarna i detta exempel inte misstänkt för brott och ska inte polisanmälas.

15.10 Urkundsförfalskning

Exempel

Owen har fått ett läkarintyg av sin husläkare med rekommendation om två veckors sjukskrivning.

Owen ändrar sjukskrivningstiden i läkarintyget till fyra veckor och skickar in det till Försäkringskassan. Han har utfört ändringen skickligt och det är svårt att se att läkarintyget har blivit ändrat.

Vi upptäcker dock att intyget har ändrats, misstänker Owen för brott och polisanmäler honom.

16 Efter polisanmälan

Kapitlet beskriver vad som kan hända på Försäkringskassan efter att vi gjort en polisanmälan.

16.1 Förundersökningssekretess på Försäkringskassan

En polisanmälan och andra handlingar som hör till den är enligt 18 kap.1 § första stycket OSL sekretessbelagda hos polisen och åklagaren.

Om en person vänder sig till Försäkringskassan och vill veta om hen blivit polisanmäld måste vi göra en sekretessprövning enligt 18 kap. 1 och 3 §§ OSL av om denna uppgift kan lämnas ut eller inte.

Se mer om sekretess mot den enskilde och förundersökningssekretess i kapitel 7.

16.2 Att höras som vittne

En anställd på Försäkringskassan kan kallas till domstolen som vittne. Under vittnesförhöret gäller inte socialförsäkringssekretessen. Vittnesplikten går alltså före tystnadsplikten (36 kap. 5 § RB och 10 kap. 28 § första stycket OSL samt prop. 1979/80:2, del A, s. 399 f. och 482).

I Sverige finns en allmän vittnesplikt. Man kan alltså inte själv bestämma om man ska vittna eller inte. Det är domstolen som kallar vittnet och om man inte kommer till rättegången kan domstolen besluta att man ska betala ett vite (36 kap. 1 och 7 §§ RB).

Läs mer
På Fia och Sveriges Domstolars webbplats finns information om att vittna i domstol. Sök på ”vittne”.

16.3 Metodstöd – ändring av ett beslut som ligger till grund för polisanmälan

Det händer att ett beslut om ersättning eller återkrav ändras efter en omprövning på Försäkringskassan eller efter ett beslut av en förvaltningsdomstol och att Försäkringskassan har baserat en polisanmälan på det ursprungliga beslutet. Om du får kännedom om en sådan ändring bör du ta ställning till om det ändrade beslutet påverkar den ursprungliga bedömningen av misstanken om brott eller om det påverkar brottsrubriceringen.

Du bör i ett sådant fall informera polis och åklagare om att en förvaltningsdomstol har ändrat det beslut som ligger till grund för polisanmälan och om det påverkar Försäkringskassans bedömning av misstanken om brott.

Om du inte anser att det ändrade beslutet påverkar den ursprungliga bedömningen av misstanken om brott kan det vara lämpligt att också motivera det för polisen och åklagaren.

16.4 Försäkringskassan kan begära överprövning

Försäkringskassan kan begära överprövning av åklagarens och polisens beslut. Om vi tycker att deras beslut är oklart eller felaktigt bör vi i första hand ta reda på skälen till beslutet. När vi anser att åklagaren eller polisen på felaktiga grunder lagt ner en

förundersökning eller inte väckt åtal kan det finnas anledning att begära överprövning. Det kan till exempel handla om att vi anser att åklagaren eller polisen inte utrett ärendet tillräckligt.

16.4.1 Begära överprövning av polisens beslut

När Försäkringskassan anser att ett beslut från Polisen är fel kan vi vända oss till dem för att begära att ärendet prövas av åklagare. Det kan till exempel handla om att Polisen beslutat att inte gå vidare med en förundersökning. Vi skickar begäran till Polisen, som sedan skickar den vidare till en åklagare.

I formell mening kallas detta inte för överprövning, utan Polisen benämner detta på sin webbplats som överklagan.

16.4.2 Begära överprövning av åklagarens beslut

Begäran om överprövning av en åklagares beslut ska skickas till den åklagare som fattat beslutet. Åklagaren bedömer då om det kommit fram nya omständigheter i ärendet och överprövar i så fall sitt eget beslut. Åklagaren ska lämna över begäran om överprövning till Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum om

- åklagarens omprövning inte leder till någon ändring av det tidigare beslutet
- inga nya omständigheter har framkommit.

På utvecklingscentrum granskar överåklagaren ärendet. Hen kan sedan besluta till exempel att en nedlagd förundersökning ska återupptas eller att vissa utredningsåtgärder ska vidtas. Ärendet skickas tillbaka till den åklagarkammare där beslutet fattats, men till en annan åklagare. Även beslut fattade av utvecklingscentrum kan överprövas och ärendet handläggs då på riksåklagarens kansli.

16.4.3 Metodstöd – skriva en begäran om överprövning

I en begäran om överprövning ska du pedagogiskt argumentera för varför ett brott begåtts och lagföring ska ske. Argumentationen bör bygga på det som framgår av polisanmälan.

På Åklagarmyndighetens webbplats finns det mer information om överprövning och där finns också en blankett för begäran om överprövning.

16.5 Diarieföring av återrapportering från polis, åklagare och domstolar

Bekräftelsen på mottagen polisanmälan som Polisen skickar till Försäkringskassan ska skannas in kontrollutredningsärendet.

Återrapporteringar från polis, åklagare eller tingsrätt som innehåller besked om resultatet av en polisanmälan ska inte registreras i handläggningssystemet. De ska i stället diarieföras. Exempel på återrapporteringar är besked om att åtal har väckts, besked om nedlagd förundersökning, domar och strafföreläggande. Läs mer i riktlinjer 2005:5 om hantering och diarieföring.

Källförteckning

Regeringsformen

Socialförsäkringsbalken (2010:110)

Brottsbalken (1962:700)

Rättegångsbalken (1942:740)

Lag (2025:170) om skyldighet att lämna uppgifter till de brottsbekämpande myndigheterna

Lag (2024:307) om uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet

Lag (2023:456) om skyldighet att lämna uppgifter till Utbetalningsmyndigheten

Kommunallag (2017:725)

Förvaltningslagen (2017:900)

Lagen (2016:774) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

Skatteförfarandelagen (2011:1244)

Postlagen (2010:1045)

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

Bidragsbrottslagen (2007:612)

Utlänningslagen (2005:716)

Socialtjänstlagen (2001:453)

Lag (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring

Folkbokföringslagen (1991:481)

Taxeringslagen (1990:324)

Tryckfrihetsförordning (1949:105)

Förordning (2024:14) om behandling av personuppgifter vid Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten

Förordning (2017:819) om ersättning till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser

Förordningen (2016:775) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

Förordningen (2009:1174) med instruktion för Försäkringskassan

Offentlighets- och sekretessförordningen (2009:641)

Utlänningsförordningen (2006:97)

Förordning (2001:588) om behandling av uppgifter i Skatteverkets beskattningsverksamhet

Förordningen (1980:995) om skyldighet för Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten att lämna uppgifter till andra myndigheter

Förordningen (1958:272) om tjänstekort

Föreskrifter (2011:10) om särskilt tjänstekort

Föreskrifter (1997:6) om ändring i Riksarkivets föreskrifter (RA-FS 1991:6) och allmänna råd om gallring av handlingar av tillfällig eller ringa betydelse

Anvisningar om metod för att använda sociala medier i kontrollutredningar

Anvisningar (2023:12) Medarbetarskydd

Anvisningar (2022:9) Säkerhet på Försäkringskassan

Hanteringsanvisning för tvätt av fysisk lagringsmedia

Riktlinjer (2020:5) för kontakter på andra språk än svenska

Riktlinjer (2016:02) Anmälan till socialtjänsten eller polisen vid misstanke om att ett barn far illa

Riktlinjer (2015:5) Försäkringskassans stöd till medarbetare som ska vittna i allmän domstol om Försäkringskassans ärenden

Riktlinjer (2013:07) om trygg och säker arbetsmiljö

Riktlinjer (2011:37) för Försäkringskassans användning av sociala medier

Riktlinjer (2011:16) för hantering av brev som returneras till Försäkringskassan

Riktlinjer (2011:7) för utlämnande av allmänna handlingar och uppgifter

Riktlinjer (2009:9) anmäla misstänkta felaktigheter till kontrollutredning och till andra myndigheter

Riktlinjer (2006:9) för personsäkerhet

Riktlinjer (2005:14) Kommuniceringsbrev och beslutsbrev i Försäkringskassan

Riktlinjer (2005:5) för hantering och diarieföring av allmänna handlingar

Riksåklagarens riktlinjer 2021:1 Förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse

Riksåklagarens riktlinjer 2013:1 Överprövning och annan prövningsverksamhet

Prop. 2024/25:65, Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen

Prop. 2023/24:85, En ny lag om uppgiftsskyldighet för att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen samt fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet

Prop. 2023/24:29, En ny dataskyddsreglering på socialförsäkringsområdet

Prop. 2022/23:34, Utbetalningsmyndigheten

Prop. 2018/19:132, Ett starkare skydd för välfärdssystemen

Prop. 2016/17:180, Ny förvaltningslag

Prop. 2015/16:167, Informationsutbyte vid samverkan mot organiserad brottslighet

Prop. 2008/2009:200, Socialförsäkringsbalk

Prop. 2008/09:150, Offentlighets- och sekretesslag

Prop. 2007/08:48, Underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemet

Prop. 2006/07:80, Bidragsbrottslag

Prop. 2000/01:129, Ökat informationsutbyte mellan arbetslöshetsförsäkringen, socialförsäkringen och studiestödet

Prop. 1996/97:121, Systembrister och missbruk inom socialförsäkringssystemen

Prop. 1994/95:147, Rätten till förtidspension och sjukpenning samt folkpension för gifta

Prop. 1984/85:100, Förslag till statsbudget för budgetåret 1985/86

Prop. 1983/84:142, Ändring i sekretesslagen (1980:100) m.m.

Prop. 1982/83:3, Samordningsfrågor inom det socialpolitiska bidragssystemet

Prop. 1980/81:28, Följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och samt den allmänna försäkringen

Prop. 1979/80:2, Förslag till sekretesslag m.m.

Prop. 1971:30, Förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.

SOU 2024:24, Ett effektivt straffrättsligt skydd för statliga stöd till företag

SOU 2023:52, Ett stärkt och samlat skydd av välfärdssystemet

SOU 2023:47, En utvecklad arbetsgivardeklaration – åtgärder för mot missbruk av välfärdssystemen

SOU 2022:37, Stärkt arbete med att bekämpa bidragsbrott – Administrativt sanktionssystem och effektivare hantering av misstänkta brott

SOU 2018:14, Bidragsbrott och underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen – en utvärdering

Lagrådsremiss, En modern dataskyddsreglering på socialförsäkringsområdet

JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 219 (dnr 3964–2007)

JO:s ämbetsberättelse 1998/99 s. 342 (dnr 3901–1996)

JO:s ämbetsberättelse 1998/99 s. 344 (dnr 2373–1996)

JO:s ämbetsberättelse 1996/97 s. 329 (dnr 508–1994)

JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 272 (dnr 1884–1983)

JO-beslut, daterat 2024-11-26, JO:s dnr 4013–2023

JO-beslut, daterat 2024-10-11, JO:s dnr 8143–2023

JO-beslut, daterat 2022-09-14, JO:s dnr 8254–2021

JO-beslut, daterat 2022-06-22, JO:s dnr 7010–2020

JO-beslut, daterat 2020-03-11, JO:s dnr 7011–2018

JO-beslut, daterat 2016-10-25, JO:s dnr 2031–2015

JO-beslut, daterat 2008-05-08, JO:s dnr 2034–2007

JO-beslut, daterat 2005-11-09, JO:s dnr 1566–2005

DO-beslut, dnr TIL 2020:18

NJA 2012 s 886

NJA 2007 s 973

RÅ 2002 ref 103

RÅ 1994 ref 79

HFD 2001 ref 27

Regeringsbeslut, Finansdepartementet, 2017-08-24, Fi2016/04431/S3

Regeringsbeslut, Finansdepartementet, 2016-04-21, Fi2015/05724/S3

Regeringsbeslut, Näringsdepartementet, 2004-12-02, N2004/5636/TP

Hovrätten för Västra Sverige B 3379–12

Hovrätten för Västra Sverige B 2701–12

Målnr 8273–08, Kammarrätten i Stockholm, avdelning 01

Ahola, Mikael (2013) – Bedrägeri: introduktion och handledning för brottsutredare, Norstedts Juridik

Bäcklund, Johansson, Trost m.fl. (24 nov. 2023, JUNO) – Brottsbalken, kommentaren till 14 kap. 1 §

Holmgård, Lars (2024) – Bevisning i brottmål, Norstedts Juridik

Jansson, Liljeqvist, Jenryd m.fl. (2018) Socialförsäkringsbalken – en kommentar. Norstedts juridik

Korsell, Lars E och Nilsson, Mikael (2003) – Att förebygga fel och FUSK, Norstedts Juridik

Lenberg, Eva m.fl. (22 nov. 2023, JUNO) – Offentlighets- och sekretesslagen, en kommentar

Norström, Carl (1999) – Förvaltningsförfarandet hos Försäkringskassan, Pride Consult AB

Norström, Carl (1999) – Sekretess inom allmän försäkring, Pride Consult AB

Von Essen, Ulrik (2021) – Arbete i offentlig förvaltning, upplaga 3, Norstedts Juridik

Rapport 2015:8 Intyget som dörröppnare till välfärdssystemet, Brottsförebyggande rådet, 2015

Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm – Rättslig vägledning (2021:8), Bidragsbrott inklusive assistansbedrägerier, juni 2021

Svensk försäkring – Riktlinjer för försäkringsföretagens utredningsverksamhet, 9 oktober 2018

Vägledning (2024:2) Återbetalning

Vägledning (2017:2) Ersättningar till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser

Vägledning (2017:1) Övergripande bestämmelser i SFB, unionsrätten och internationella avtal

Vägledning (2015:1) Sjukpenning, rehabilitering och rehabiliteringsersättning

Vägledning (2008:2) Statligt tandvårdsstöd

Vägledning (2005:2) Fordringshantering hos Försäkringskassan

Vägledning (2004:7) Förvaltningsrätt i praktiken

Vägledning (2004:3) Försäkringskassan och arkivhantering

Vägledning (2003:6) Assistansersättning

Vägledning (2001:3) Offentlighet, sekretess och behandling av personuppgifter

Försäkringskassans process (2009:06) Kontrollutredning

Försäkringskassans etiska kod

Lathund – ladda upp dokument